
מבוא לדיני נזיקין

סמסטר רביעי - תשפ"ה

שם המרצה: פרופ' אריה רייך

עריכה: הדר פילו

אוניברסיטת בר אילן

תואר שני, משפטים ללא משפטים

מבוא לדיני הנזיקין ופקודת הנזיקין

שיעור 1

דיני הנזיקין ממלאים מספר פונקציות חשובות במערכת המשפטית:

1. קביעת נורמות התנהגות - דיני הנזיקין ממלאים תפקיד מרכזי בעיצוב התנהגות חברתית על ידי קביעת סטנדרטים ברורים. הם מגדירים כללים משפטיים אשר מנחים את הציבור לנהוג בזהירות ואחריות, ובכך קובעים נורמות מצופות.
2. הגנה על אינטרסים לגיטימיים של הפרט - דיני הנזיקין מגנים על מגוון זכויות ואינטרסים של הפרט, כגון: הגנה על הקניין, שמירה על שלמות הגוף והבריאות, הגנה על תחושת הביטחון (כולל מצבים נפשיים), הזכות לחירות (כליאת שווא), הזכות לשם טוב (באמצעות חוק לשון הרע) והזכות לפרטיות.
3. הרתעה - דיני הנזיקין יוצרים הרתעה על ידי קביעת השלכות למעשים פוגעניים. הידיעה כי פגיעה באחר עלולה לגרום אחריות משפטית מעודדת זהירות רבה יותר. כלומר, עצם ההרתעה שקיימת היא כשלעצמה מגינה מהפרת הנורמות.
4. פיצוי הנפגעים - המטרה המרכזית של דיני הנזיקין היא להשיב את המצב לקדמותו ככל הניתן. זאת באמצעות פיצויים כספיים לנפגעים, המיועדים לכסות את הנזק שנגרם להם.

מגבלות דיני הנזיקין - חשוב לציין כי דיני הנזיקין אינם יכולים להחליף את הדין הפלילי. זאת מכיוון שהרתעה כספית אינה אפקטיבית באופן שווה כלפי כל האנשים, וישנם מעשים חמורים (כגון רצח או ריגול) שפיצוי כספי אינו מכסה את חומרת הנזק שנגרם.

מטרות דיני הנזיקין: הבסיס התיאורטי והיישום המעשי

מטרות דיני הנזיקין מהוות את התשתית התיאורטית המרכזית של תחום משפטי זה, ומשמשות כאמת מידה להערכת יעילותם של חוקים ופסקי דין ספציפיים. עם זאת, חשוב לציין כי אין הסכמה גורפת בקרב השופטים באשר להגדרה המדויקת של מטרות אלו או לסדר העדיפויות ביניהן. כתוצאה מכך, לא פעם נוצרות סתירות בין המטרות השונות במהלך הליכים משפטיים, מה שעשוי להוביל לפסיקות מגוונות ולעתים אף מנוגדות במקרים דומים. מצב זה מדגיש את המורכבות והדינמיות הטבועות בדיני הנזיקין, ומחדד את הצורך בגישה גמישה ומאוזנת בעת יישומם. כאמור, לא כל התיאורטיות יביאו אותה תוצאה, קיים מתח בין התיאוריות השונות.

השגת צדק בדיני נזיקין: המודל האריסטוטלי

אריסטו הגדיר שני סוגי צדק מרכזיים בתחום המשפט: צדק מתקן וצדק חלוקתי. בהקשר של דיני נזיקין, הצדק המתקן הוא בעל חשיבות מיוחדת.

1. תיאוריית הצדק מתקן (Corrective Justice): עקרונות ויישום

תפיסת הצדק המתקן מתבססת על הרעיון של שיווי משקל חברתי שהופר. היא מניחה כי לפני האירוע הנזיקי התקיים מצב מאוזן בין הצדדים, וכי פעולה של אחד הפרטים ערערה איזון זה. מטרתו העיקרית של הצדק המתקן היא להחזיר את הגלגל אחורה, כביכול, ולהשיב את המצב לנקודת המוצא שלפני העוולה. בכך, הוא שואף לתקן את הפגיעה שנגרמה ולשקם את ההרמוניה החברתית שהופרה.

הצדק המתקן מושתת על מספר עקרונות יסוד אשר משקפים את מהות וזיהוי מצב מאוזן טרם האירוע

• הכרה בהפרת האיזון במהלך האירוע

• קביעת האחריות לאדם שגרם להפרת האיזון

• דרישה מהאשם לתקן את המצב ולהשיבו לקדמותו

תפיסה זו נובעת מתחושת צדק אינטואיטיבית, הגורסת כי מי שפגע באחר חייב לפצות על מעשיו.

הצדק המתקן בדיני נזיקין מתמקד בשני היבטים מרכזיים, המשקפים את נקודות המבט של המזיק והניזוק. הבנת

היבטים אלו חיונית ליישום עקרונות הצדק בפרקטיקה המשפטית

• מנקודת מבטו של המזיק - הצדק המתקן מדגיש את עקרון האחריות האישית. המזיק נדרש להכיר בכך שהתנהגותו

הייתה לא ראויה ולשאת בתוצאות מעשיו. עליו לפצות את הניזוק על הנזק שגרם, כאשר הפיצוי משמש גם כאמצעי

הרתעה וככלי לתיקון מוסרי.

• מנקודת מבטו של הניזוק - הצדק המתקן מתמקד בהשבת המצב לקדמותו. הניזוק נתפס כצד תמים שנפגע שלא

באשמתו, ולכן זכאי לפיצוי הולם. מטרת הפיצוי היא לאפשר לניזוק להתגבר על הפגיעה ולשקם את חייו, תוך הכרה

חברתית בעוול שנגרם לו. גישה זו לצדק המתקן מסייעת ביצירת מערכת משפטית מאוזנת, המתחשבת הן בצורך

להעניש ולהרתיע מזיקים, והן בצורך לפצות ולשקם ניזוקים. היא מקדמת איזון חברתי, מעבירה מסר ברור לגבי

התנהגויות רצויות בחברה, ומספקת מסגרת הוגנת לפתרון סכסוכים.

שני ההיבטים של הצדק המתקן - אחריות המזיק ופיצוי הניזוק - מתמזגים לכדי פתרון אחד. במסגרת זו, המזיק נושא

בעונש כלכלי על התנהגותו הבלתי אחראית, ובו-זמנית מפצה את הניזוק על הפגיעה שספג. עם זאת, ישנם מקרים בהם רק

אחד מהיבטים אלה מתממש. לדוגמה, כאשר הניזוק מכוסה על ידי ביטוח תאונות, הוא עשוי לקבל פיצוי מחברת הביטוח

מבלי שהמזיק יישא באחריות ישירה. פקודת הנזיקין מתייחסת לסוגיה זו בסעיף 86 – "שעה שבאים לשום פיצויים

המשתלמים בשל עוולה, לא יובא בחשבון כל סכום ששולם או שמגיע לרגל אותה עוולה על פי חוזה ביטוח. כלומר, בעת

הערכת נזקי העוולה, אין להתחשב בסכומים המשולמים על ידי חברות ביטוח.

נקודה חשובה: על פי תיאוריית הצדק בדיני נזיקין, חובת המזיק לפצות את הניזוק מתגבשת כאשר מתקיימים שני תנאים

מרכזיים: ראשית, נדרשת הוכחת אשמה מצד המזיק; ושנית, חייב להתקיים נזק ממשי לניזוק. עיקרון זה מבוסס על

התפיסה כי אחריות נזיקית נובעת מהשילוב בין התנהגות פסולה (אשמה) לבין תוצאה מזיקה (נזק). תיאוריה זו מדגישה

את חשיבות הקשר הסיבתי בין האשמה לנזק כבסיס לחיוב בפיצויים, ומשקפת את הרעיון כי צדק מחייב תיקון עוולות שנגרמו באשמת הצד המזיק.

2. תיאוריית הרתעה (תלאולוגיה) - לתאוריה זו שתי גרסאות מרכזיות- הגרסא הקלאסית והגרסא הכלכלית

• התיאוריה הקלאסית של ההרתעה בדיני נזיקין: מנגנון הרתעה ומניעת נזקים עתידיים

התיאוריה הקלאסית של ההרתעה בדיני נזיקין מסבירה את הרציונל מאחורי חיוב המזיק בתשלום פיצויים לניזוק, במטרה ליצור מנגנון הרתעה אפקטיבי שימנע התנהגויות מזיקות בעתיד. היא פועלת על שני מישורים: הרתעה אישית של המזיק הספציפי והרתעה כללית של הציבור כולו. המנגנון מבוסס על יצירת תמריץ כלכלי שלילי, כאשר הידיעה שהפרת נורמה תגרור חיוב כספי משמעותי מרתיעה אנשים מלקחת סיכונים מיותרים. החשש מתשלום סכומי כסף גדולים מהווה גורם מרתיע חזק, שכן אנשים נוטים להימנע מהפסדים כספיים משמעותיים. התיאוריה מניחה כי האיום בסנקציה כלכלית יוביל אנשים לנקוט משנה זהירות ולהימנע מהתנהגויות העלולות לגרום נזק לאחרים, ובכך ליצור סביבה בטוחה יותר.

• התיאוריה הכלכלית- הרתעה יעילה: איזון בין זהירות ליעילות בדיני נזיקין

התיאוריה הכלכלית של ההרתעה היעילה בדיני נזיקין מציעה גישה מאוזנת לניהול סיכונים חברתיים. לפי תפישה זו, המטרה המרכזית של דיני הנזיקין היא לעצב התנהגות אנושית באופן אופטימלי, המשלב זהירות עם יעילות כלכלית. התיאוריה מדגישה את חשיבות האיזון בין מניעת נזקים לבין עלויות המניעה, תוך שימוש במודל של עלות-תועלת. הערכת היעילות נעשית באמצעות השוואה בין העלויות הכרוכות בנקיטת אמצעי זהירות, לבין התועלת הצפויה מהם במונחי מניעת נזקים. פעולה נחשבת יעילה כאשר התועלת שלה עולה על עלותה, ולהיפך. ההרתעה היעילה פועלת על בסיס חישוב תוחלת הנזק, כלומר, הערכת הסיכון הכולל בהתחשב בסבירות התרחשות הנזק ובחומרתו הצפויה. מטרת הגישה היא ליצור מערכת תמריצים שתעודד אנשים לנקוט באמצעי זהירות סבירים, מבלי להגיע לרמת זהירות מופרזת שעלותה לחברה גבוהה מדי. בכך, התיאוריה הכלכלית מבקשת למקסם את הרווחה החברתית הכוללת על ידי מציאת נקודת האיזון האופטימלית בין מניעת נזקים לבין עלויות המניעה.

בעיות התיאוריה הכלכלית

- "לי זה לא יקרה" הוא תופעה נפוצה בהקשר של תיאוריית ההרתעה הכלכלית בדיני נזיקין. אנשים רבים נוטים להאמין כי הם לא יפגעו או לא יגרמו נזק, ולכן הם לא רואים את עצמם כחשופים לתוצאות של פעולותיהם.
- ההנחה כי שלאנשים יש מידע מלא על כיל הסיכונים, התוחלת וההסתברות לכך שזה אכן יקרה.
- הענקת תרופה – לא נחשבת לתיאוריה בפני עצמה, אלא מבטאת את המטרה של דיני הנזיקין, אך מתיישבת על גבי תיאוריות אחרות. הענקת התרופה שואפת להשיב את מצב הניזוק לקדמותו. אולם מטרה זו על אף חשיבותה אינה עומדת לבדה, היא מוגבלת בכך שלא כל ניזוק בחברה זכאי לתרופה על פי דיני הנזיקין. למעשה, הענקת התרופה משתלבת עם מטרות נוספות של דיני הנזיקין כגון: השגת צדק, יצירת הרתעה ופיזור הנזק בחברה. רק בשילוב עם

מטרות אלו הענקת התרופה מקבלת את מלוא משמעותה ותוקפה היא מהווה חלק ממערכת רחבה יותר של שיקולים ומטרות המעצבים את מדיניות דיני הנזיקין ואת יישומם בפועל.

3. תיאורית פיזור הנזק – תיאוריה מודרנית זו נוסחה לראשונה באופן רשמי על ידי פרופ' גוויזו קלאברזי, אשר פרסם את ספרו "The Cost of Accidents" בשנת 1970. התיאוריה טוענת כי תאונות יתרחשו תמיד, גם אם ננסה למנוע אותן. מה שחשוב יותר הוא מה נעשה לאחר שהתאונה מתרחשת: מי צריך לשאת בנטל הנזק, המזיק או הניזוק? אם הניזוק מגיש תביעה נגד המזיק והתביעה נדחית, הנטל ייפול על הניזוק. לעומת זאת, אם התביעה מתקבלת, המזיק יהיה אחראי לשאת בנטל. כלומר, קבלת תביעת הניזוק מעבירה את הנטל מהניזוק למזיק. לפי קלאברזי, מטרת דיני הנזיקין היא להטיל את הנזק על מי שיכול לשאת בו בצורה היעילה ביותר, ובכך למנוע יצירת נזקים שניוניים שעלולים להתרחש אם הנטל ייפול על מי שקשה לו לשאת בו. לדוגמה, במקרה של תאונת עבודה שבה עובד נפגע קשה והפך לנכה, ישנן שתי אפשרויות: או שהוא לא יקבל פיצויים והנטל ייפול עליו, או שהוא יקבל פיצויים והנטל יעבור למעביד. אם הוא לא יקבל פיצויים, הנטל הכלכלי יפגע בו קשות, שכן הוא לא יוכל לפרנס את משפחתו או לשלם תשלומים שוטפים כמו עלויות שיקום ושכר דירה. נזקים שניוניים אלו היו יכולים להימנע אילו היה מקבל פיצוי. השאלה היא: אצל מי ייגרמו יותר נזקים שניוניים – אצל העובד או אצל המעסיק? אם התשלומים יוטלו על המעסיק, הפגיעה תהיה שולית עבורו, שכן יש לו יותר אמצעים והוא לא יתמוטט מהסכום שצריך לשלם כפיצוי. כלומר, במקרה זה המעביד מהווה מפזר נזק יעיל יותר מאשר העובד הזוטר.

- תיאוריית פיזור הנזק אינה מתמקדת במזיק ובניזוק כאנשים פרטיים, אלא כקטגוריות כלליות של מזיקים וניזוקים. כלומר, נושא היעיל של נטל הנזק הוא מי שיכול לפזר אותו על פני מספר גורמים, כגון המדינה, תאגידים גדולים, חברות ביטוח וכו'.
- פיזור הנזק משמש גם מטרה של צדק חלוקתי- חלוקה הוגנת של משאבים בחברה, ולא בהסדרת חובות בין פרטים. עיקרון זה עוסק באופן שבו יש לחלק משאבים זמינים בצורה צודקת. חשוב לציין כי קריטריון החלוקה הצודקת אינו בהכרח מדבר על שוויון מוחלט. במקום זאת, הוא יכול להתבסס על צרכים שונים או על מטרות חברתיות. צדק חלוקתי יכול גם לשמש ככלי לקידום מטרות חברתיות חיוביות. למשל, חלוקת משאבים באופן שמעודד התנהגויות רצויות או תומך באוכלוסיות מסוימות לצורך השגת יעדים חברתיים. בניגוד לצדק מתקן, שמתמקד בתיקון עוולות ספציפיות בין פרטים, צדק חלוקתי מתייחס למבנה החברתי הרחב יותר ולאופן שבו משאבים מחולקים בין חברי הקהילה.

שיעור 2

תיאוריית הצדק מתקן	תיאוריית ההרתעה	תיאוריית פיזור הנזק	
תיאוריה זו דורשת שהמזיק יהיה אשם; אם אין אשמה, לא תהיה אחריות והתביעה תידחה.	תיאוריה זו שואפת למנוע התנהגויות מזיקות בעתיד על ידי הטלת אחריות על המזיק (יוצרי הסיכון), במטרה להרתיע אותו ואת הציבור מביצוע מעשים דומים, תוך איזון בין עלויות המניעה לתועלת הצפויה.	לפי תיאוריה זו, תאונות יתרחשו תמיד, גם אם ננסה למנוע אותן. מה שחשוב יותר הוא מה נעשה לאחר שהתאונה מתרחשת: מי צריך לשאת בנטל הנזק, המזיק או הניזוק. דיני הנזיקין הן כלי להטלת הנזק שכבר יירא על הנושא היעיל ביותר של נטל זה.	בסיס התיאוריה
המזיק נחשב לאשם והוא זה שגרם לנזק	המזיק חייב לשלם לניזוק בכדי להרתיע אחרים מלעשות את אותם מעשים מסוכנים.	יש להטיל את הנזק על מי שיכול לשאת בו בצורה היעילה ביותר, ובכך למנוע יצירת נזקים שניוניים שעלולים להתרחש אם הנטל ייפול על מי שקשה לו לשאת בו.	נטל האשמה
צופה פני עבר – המזיק היה אשם בזמן שהתרחש האירוע ולכן עליו לשלם (עתידי).	צופה פני עתיד – מניעת מקרים עתידיים דרך הטלת אחריות על המזיק, חובת תשלום, במטרה לכוון התנהגות.	צופה פני עתיד, אך מתמקדת במניעת נזקים שניוניים במקרה שהתאונה כבר קרתה, ומחפשת דרכים לצמצם את הנזק ככל האפשר.	נקודת המבט של כל תיאוריה

מקומם של דיני הנזיקין ביחס לדין הפלילי

דיני הנזיקין	משפט פלילי	
משפט פרטי	משפט ציבורי-היחסים בין האזרח לשלטון	סיווג
פיצוי הנפגע	הענשה	מטרה
אינטרס פרטי של הנפגע- שלמות הגוף, רכוש, שמו הטוב, חירות	אינטרס ציבורי	אינטרס מוגן
זכות תביעה לפרט הנפגע	זכות תביעה למדינה	זהות הצדדים
פיצויים לנפגע	סי' 77 לחוק העונשין	חריגים

1. חפיפה בין ההליך הפלילי להליך הנזיקי - הרשעה בפלילים יכולה להוות בסיס לתביעה אזרחית נגרת ולשמש כראיה חזקה בהליך האזרחי. בית המשפט הפלילי אף יכול לפסוק פיצויים לנפגע העבירה. כלומר, שני ההליכים עשויים לנבוע מאותו אירוע ולהשתמש באותן ראיות, יהיה ניתן יהיה להשתמש בפסק הדין המרשיע משמש כראיה חלוטה לכך שהנזק נגרם, דבר אשר מחזק את הסיכויים להצלחה בתביעה האזרחית.
2. סעיף 77 לחוק העונשין
 - סעיף זה מעניק לבית המשפט סמכות לחייב נאשם שהורשע בתשלום פיצויים לקורבן העבירה במסגרת ההליך הפלילי. הפיצוי מוגבל לסכום מרבי של 258,000 ₪ לכל עבירה, ונועד לכסות את הנזק או הסבל שנגרמו לקורבן. מטרת הסעיף היא להקל על קורבנות העבירה ולאפשר להם לקבל פיצוי מהיר יחסית, ללא צורך בהליכים אזרחיים נפרדים. חשוב לציין כי פסיקת הפיצויים אינה מונעת מהקורבן להגיש תביעה אזרחית נוספת, והפיצוי נחשב כקנס לעניין גבייה. בית המשפט העליון קבע כי התקרה של 258,000 ₪ חלה על הפיצוי הכולל לכל הניזוקים יחד.
 - מדוע סעיף זה קיים? בעיקר כדי לייעל את מערכת המשפט ולהקל על קורבנות העבירה. מטרתו העיקרית היא לחסוך בזמן שיפוטי ולמנוע מהקורבן את הצורך לעבור הליך משפטי נוסף במקרים של נזקים שאינם מורכבים או גדולים במיוחד. עם זאת, כאשר מדובר במקרים מורכבים או מסובכים, הדורשים חוות דעת רפואיות מקיפות או קביעת אחוזי נכות, בית המשפט הפלילי בדרך כלל לא יטפל בכך במסגרת סעיף 77. במקרים אלו, הקורבן יפנה להגיש תביעה נזיקית נפרדת. חשוב לציין כי פסק הדין המכריע בהליך הפלילי משמש כראיה חלוטה בהליך האזרחי העוקב. כלומר, העובדות שנקבעו בהליך הפלילי מקבלות תוקף מחייב גם בהליך הנזיקי, מה שמקל עוד יותר על הקורבן בתביעה האזרחית העתידית.
3. פיצויים לדוגמה (עונשיים): פיצויים עונשיים בדיני הנזיקין הינם סעד חריג שנפסק במקרים מיוחדים ונדירים, כאשר התנהגות המזיק הייתה מקוממת ונפשעת במיוחד. בניגוד לפיצויים רגילים, אשר מטרתם להשיב את מצב הניזוק לקדמותו, פיצויים עונשיים נועדו להעניש את המזיק ולהרתיע אותו ואחרים מפני התנהגות דומה בעתיד. הם נפסקים בסכום העולה על הנזק שנגרם בפועל, ומשקפים את חומרת התנהגות המזיק ולא את גודל הנזק. בתי המשפט בישראל נוטים להימנע מפסיקת פיצויים עונשיים, ומגבילים אותם במקרים קיצוניים בהם יש צורך מיוחד בענישה והרתעה. חשוב לציין כי ככלל, כאשר המזיק כבר נענש במסגרת הליך פלילי, בתי המשפט נמנעים מפסיקת פיצויים עונשיים נוספים בהליך האזרחי.

מקומם של דיני הנזיקין ביחס לדיני חוזים

דיני הנזיקין	דיני חוזים	סיווג
	שייכים למשפט פרטי- היחסים בין אדם לחברו	סיווג
	זכות תביעה לפרט הנפגע	זהות הצדדים
החובה – מכוח החוק המפורש	החובה – מכוח הסכמת הצדדים	מקור זכות תביעה
פיצויים	אכיפה	

פקודת הנזיקין: מקורות, התפתחות הפקודה ומבנה הפקודה

פקודת הנזיקין, מהווה את הבסיס לדיני הנזיקין בישראל, זוהי פקודה מנדטורית אשר נחקקה בשנת 1947. מבנה הפקודה משקף את מקורותיה הייחודיים ואת התפתחותה לאורך השנים.

מקורות פקודת הנזיקין

מקורם של דיני הנזיקין בישראל נעוץ במשפט המקובל הבריטי (Common Law). עד 1917, שלט בארץ החוק העות'מאני, אך עם כיבוש הבריטים הוחל המשפט הבריטי. בשיטת המשפט המקובל, השופטים יוצרים את החוק באמצעות הצטברות של פסקי דין. אולם, בשל הקושי ביישום שיטה זו במושבה מרוחקת, הבריטים נאלצו לחוקק חוק, וכך נולדה פקודת הנזיקין, אשר תוכנה משקף את עקרונות המשפט המקובל. בשנותיה הראשונות של המדינה, השפה המחייבת בפקודת הנזיקין הייתה אנגלית, ולכן השופטים נהגו לצטט את החוק באנגלית בכדי למנוע אי-התאמות בין גרסאות. פקודת סדרי שלטון ומשפט קבעה כי המשפט הקיים בישראל יישאר בתוקף עד שישונה. במסגרת זו, תורגמה פקודת הנזיקין וכיום היא נקראת "פקודת הנזיקין [נוסח חדש]". חשוב לזכור את מקורה של הפקודה בבואנו לפרש אותה, שכן ניסוח הסעיפים מושפע רבות מהמשפט האנגלי. לפיכך, השופטים אינם נוטים לדקדק יתר על המידה במילות החוק, בידיעה שגם הבריטים לא דקדקו בכל מילה בעת ניסוח הפקודה.

מבנה פקודת הנזיקין

1. חלק א': פרשנות הפקודה

חלק זה עוסק בפרשנות דיני הנזיקין ומורכב משני סעיפים: הראשון מציע כלל פרשני המפנה לדין האנגלי, והשני כולל הגדרות למושגים כמו מטלטלין ומקרקעין. עד 1972, פקודת הפרשנות הפנתה למשפט האנגלי לצורך פרשנות, אך לאחר תיקון לפקודת סדרי השלטון והמשפט, ההפניה הפכה לאופציונלית בלבד, והדין האנגלי משמש כיום כמקור השראה בלבד. שינוי זה משקף את התפתחות המשפט הישראלי ואת התרחקותו מהתלות המוחלטת במשפט האנגלי.

2. חלק ב' של פקודת הנזיקין

פרק זה, המכונה גם "זכויות וחביות בנזיקין", מהווה את הפרק הכללי של הפקודה. הוא מניח את היסודות לדיני הנזיקין בישראל על ידי קביעת עקרונות כלליים בתחום. בין העקרונות המרכזיים שנידונים בחלק זה ניתן למצוא סוגיות כמו

אחריות קטינים, חסינות מפני תביעות, אחריות שילוחית, וענייני עיזבון. מטרתו המרכזית של חלק זה הוא להדגיש כי גם במקרים שבהם לא נגרם נזק ממשי, ואין זכות לתבוע פיצויים, עדיין ייתכן שתהיה פגיעה בזכויות. במקרים כאלה, הפקודה מאפשרת לספק לנפגע סעדים או תרופות אחרות, מלבד פיצויים כספיים. גישה זו מרחיבה את ההגנה על זכויות הפרט ומאפשרת גמישות בטיפול במקרים שונים של עוולות.

3. חלק ג' – העוולות

חלק זה של פקודת הנזיקין עוסק בעוולות/עילת התביעה של הניזוק (מעשים או מחדלים שהחוק מגדיר כפסולים ומאפשר תביעה בגינם) ומחולק לשני סוגים עיקריים: עוולות פרטיקולריות ועוולות מסגרת. חלק זה של הפקודה מספק את הבסיס המשפטי לתביעות נזיקין במגוון רחב של מקרים, תוך איזון בין הגדרות ספציפיות לבין גמישות פרשנית.

4. פרק ד' – אשם וקשר סיבתי

פרק זה בפקודת הנזיקין מהווה אבן יסוד בקביעת אחריות וחלוקת פיצויים בתביעות נזיקין. הפרק מגדיר מהו אשם ומפרט את הדרישה לקשר סיבתי בין המעשה או המחדל לנזק. הוא מתמקד במושג האשם התורם, המאפשר חלוקת אחריות בין הצדדים כאשר גם התובע נושא באחריות חלקית לנזק. הפרק מציג מבחנים לקביעת אשם, כגון מבחן האדם הסביר, ומסביר כיצד קביעות אלו משפיעות על גובה הפיצויים. באמצעות עקרונות וכללים אלה, הפרק מספק מסגרת משפטית להערכת אחריות ולקביעת פיצויים הוגנים בתביעות נזיקין, תוך איזון בין זכויות וחובות של כל הצדדים המעורבים.

5. פרק ה' – תרופות

פרק זה מפרט את מגוון הסעדים אשר עומדים לרשות הניזוק במקרה של עוולה. הסעד העיקרי והנפוץ ביותר הוא פיצויים כספיים, אשר מטרתם להשיב את הניזוק למצבו טרם הפגיעה. הפיצויים יכולים לכלול פיצוי על נזקים ממוניים כמו הוצאות רפואיות והפסדי השתכרות, וכן על נזקים לא ממוניים כגון כאב וסבל. בנוסף לפיצויים, הפרק מתייחס גם לסעדים אחרים כמו צווי מניעה וצווי עשה, שנועדו למנוע המשך הפגיעה או לתקן את הנזק. במקרים מסוימים, הפרק מאפשר גם פסיקת פיצויים עונשיים, שמטרתם להעניש את המזיק ולהרתיע אחרים מפני התנהגות דומה. פרק זה מספק לבתי המשפט כלים מגוונים להתמודד עם מקרי נזיקין ולהבטיח צדק לניזוקים

פרק א' – פרשנות הפקודה

סעיף 1 - "בכפוף לפגודת הפרשנות תתפרש פקודה זו לפי עיקרי הפרשנות המשפטים המקובלים באנגליה, וביטויים המשמשים בה – חזקה היא – ככל שהדבר מתיישב עם ההקשר ובאין הוראה אחרת מפורשת שמשמעותם כמשמעות הנודעת למקביליהם במשפט האנגלי ויתפרשו על דרך זו"

עד לשנת 1972 פקודת הפרשנות לדיני הנזיקין יצרה קשר הדוק בין המשפט הישראלי למשפט האנגלי מכוח סעיף 1 לפקודה. בכל מקרה שבו נדרשה פרשנות של מונח או סעיף בפקודת הנזיקין, היה על בתי המשפט בישראל לפנות למשפט האנגלי כמקור סמכות פרשני. זו הייתה הנחיה מחייבת, שהבטיחה אחידות בפרשנות ושמירה על הקשר ההיסטורי והמשפטי בין שתי מערכות המשפט. הפנייה למשפט האנגלי לא הייתה עניין של בחירה, אלא חובה משפטית שנועדה להבטיח פרשנות מדויקת ועקבית של דיני הנזיקין בישראל.

מדוע קיים סעיף 1?

- שימור הזיקה ההיסטורית והמשפטית בין דיני הנזיקין הישראליים למקורותיהם במשפט האנגלי.
- הסעיף נועד להבטיח פרשנות עקבית ואחידה של הפקודה, תוך הפניה למקורות הבריטיים כמקור פרשני מוסמך. עד 1972, הוא חייב את בתי המשפט בישראל לפנות למשפט האנגלי בכל מקרה שנדרשה פרשנות.
- הסעיף סיפק מנגנון לגישור על פערים בחקיקה הישראלית ואפשר התפתחות הדרגתית של דיני הנזיקין בישראל.
- משנת 1972 ההפניה למשפט האנגלי אינה מחייבת, הסעיף עדיין משמש כמקור השראה חשוב, המשקף את ההתפתחות המתמשכת של המשפט הישראלי העצמאי.

החל משנת 1972, הוכנס תיקון לפקודת הנזיקין, סעיף 15 ג- "סדרי שלטון ומשפט" – "כל הוראה בחוק שלפיה יש לפרש אותו.. לפי דיני אנגליה.. לא תהיה עוד הוראה מחייבת". כלומר, הסעיף לא בוטל והוא עדיין מופיע בפקודה. בית המשפט רשאי לפנות לדין האנגלי כדי לקבל השראה, אך הוא אינו מחויב לעשות זאת.

כיום, פקודת הנזיקין נקראת "פקודת הנזיקין [נוסח חדש]", מדוע? משום שהיא מהווה חקיקה מרכזית בתחום דיני הנזיקין בישראל, אשר הותקנה מחדש בשנת 1968. הנוסח החדש נועד לעדכן ולשדרג את הפקודה המקורית שנחקקה בתקופת המנדט הבריטי, ולהתאים אותה לצרכים המשפטיים של מדינת ישראל. תהליך זה כלל גם תרגום ועריכה מחדש של הטקסט, במטרה לשפר את בהירותו ואת התאמתו למשפט הישראלי המודרני, תוך עדכון מונחים משפטיים והבהרת עקרונות. השם "נוסח חדש" מדגיש את השינוי והעדכון שנעשו, ומצביע על כך שמדובר בגרסה מעודכנת ולא בטקסט המקורי שנחקק בעבר.

פרק ג' - העולות

עילת התביעה בנזיקין הינה עוולה, בפרק ג' מופיעות כלל העולות של פקודת הנזיקין. עלוות אלו מתחלקות לשני סוגים מרכזיים:

- עולות פרטיקולריות: מתייחסות לסוגי התנהגות מסוימים, אשר מגנים על אינטרסים ספציפיים. לדוגמה, תקיפה היא סוג התנהגות המגינה על אינטרס שלמות הגוף, בעוד שכליאת שווא מגנה על אינטרס החירות וחופש התנועה. דוגמאות נוספות כוללות עולות כמו גרם הפרת חוזה, מטרדים והטעיה. עולות אלו ממוקדות בהגנה על אינטרסים מסוימים ומותירות לבית המשפט מרחב פרשנות מצומצם יחסית.
- עולות מסגרת: לא מגנות על אינטרס ספציפי, אלא על מכלול אינטרסים בלתי מוגבל. בנוסף, היא לא מתייחסת להתנהגות מסוימת אלא למגוון של התנהגויות. ישנן שתי סוגים של עולות מסגרת - א. הפרת חובה חקוקה ב. רשלנות. א. הפרת חובה חקוקה – מתייחסת למצב שבו אדם מפר חובה מסוימת שנועדה להגן על אחרים, ובכך מאפשרת תביעה נזיקית גם כאשר ההפרה אינה מוגדרת במפורש כעוולה. לדוגמה, נסיעה באור אדום היא הפרת חובה חקוקה, שכן החוק אוסר על כך כדי להגן על הנוסעים האחרים והולכי הרגל שמקיימים את החוק. אם אדם עובר באור אדום וגורם לנזק, הניזוק יכול להגיש תביעת נזיקין בגין ההפרה הזו. ב. רשלנות - נחשבת לעוולה החשובה ביותר בפקודה, מאחר שהיא מאפשרת להגדיר כעוולה מגוון רחב של פעולות פסולות שאינן מוגדרות במפורש. בניגוד לעולות ספציפיות, רשלנות אינה מפרטת התנהגות אסורה, אלא קובעת חובת זהירות כללית המוגדרת לפי סטנדרט ההתנהגות הסביר, עולות המסגרת מגנות על מכלול אינטרסים ומעניקות לבתי המשפט גמישות רבה יותר בפרשנותן.

היחס הין עולות המסגרת לעולות הפרטיקולריות

מה קורה כאשר על אותו מקרה חלות מספר עולות? האם אחת מהן מוסיפה לאחרת או שמא היא מחליפה אותה?

פס"ד עריית ירושלים נגד גורדון

העובדות

אלי גורדון, מכר את מכוניתו, אך לא הושלמה עליו העברת הבעלות באופן תקין. לאחר המכירה, הוא המשיך לקבל דוחות חנייה על הרכב שמכר ופנה לעירייה בבקשה לזרז את רישום העברת הבעלות. בתחילה, גורדון שילם את הדוחות שהצטברו על ידי הרוכש, אך כאשר הסכום הלך ותפח, הוא מאס בכך והזהיר את העירייה כי אם לא יטפלו בעניין, הוא עשוי להיכנס למאסר. בסופו של יום, גורדון אכן נכנס למאסר לילה אחד.

טענות התובע

טענות העותר, היו ממוקדות ברשלנות של העירייה בטיפול ברישום העברת הבעלות של מכוניתו. גורדון טען כי לאחר שמכר את רכבו, הוא המשיך לקבל דוחות חנייה על הרכב שמכר, וביקש מהעירייה לזרז את רישום העברת הבעלות. הוא טען שהעירייה לא טיפלה בתלונתו כראוי, דבר שגרם לו לנזק, כולל מעצרו בעקבות הדוחות. גורדון טען כי העירייה הייתה

צריכה לצפות את הנזק שנגרם לו כתוצאה מהתרשלות בטיפול בעניין, והדגיש את חובת הזהירות שהייתה מוטלת עליה כלפי אזרחיה.

בפס"ד עיריית ירושלים נגד גורדון, העולות בגינן הגיש גורדון את התביעה כוללות:

1. עולות הרשלנות (סעיף 35) - עולות מסגרת - גורדון טען כי העירייה התרשלה בטיפול ברישום העברת הבעלות של מכוניתו, דבר שגרם לו להמשיך לקבל דוחות חנייה על הרכב שמכר. הוא טען שהעירייה לא טיפלה בתלונתו כראוי, מה שהוביל לנזק שנגרם לו, כולל מעצרו בעקבות הדוחות.

2. עולות הנגישה (סעיף 60) - עוולה פרטיקולרית - גורדון טען כי העירייה פעלה בזדון או רשלנות כאשר לא טיפלה במצב, דבר שגרם לו לנזק נפשי וכספי בעקבות ההליכים המשפטיים והמעצר.

* עולות הנגישה, הידועה גם כ"תביעת זדון", עוסקת בשימוש לרעה במערכת המשפט. היא נועדה להגן על אנשים מפני תביעות סרק שהוגשו נגדם בזדון וללא בסיס משפטי מוצק. העוולה מתמקדת במקרים שבהם אדם פותח או ממשיך הליך משפטי נגד אחר מתוך כוונה רעה וללא סיבה סבירה, ובכך פוגע באשראי של הניזוק, בשמו הטוב או מסכן את חירותו.

טענת הנתבעים (עיריית ירושלים)

- העירייה טענה שההחלטות שנעשו היו כתוצאה של רשלנות ולא מתוך כוונה לפגוע בגורדון. היא הסבירה כי לא הייתה לה כוונה לפגוע בזכויותיו או לגרום לו נזק, אלא היא פעלה בהתאם לחוק ולנהלים הקיימים, מבלי לדעת על מכירת הרכב. בנוסף, העירייה טענה כי לא ניתן לייחס לרשות ציבורית את היסוד הנפשי של זדון, שכן מדובר בגוף ציבורי שמופקד על אכיפת החוק. היא טענה שהשימוש בהליכי גביית החובות היה בהתאם לסמכויותיה החוקיות, ולא נועד לפגוע בגורדון.

- כחלק מכתב ההגנה טענה העירייה כי סעיף 60 לפקודת הנזיקין קובע במפורש שיש להוכיח כוונת זדון בכדי להגיש תביעה בגין עולות הנגישה. העירייה טענה כי גורדון עקף את כוונת המחוקק בכך שעשה שימוש בעוולה של רשלנות, שבה לא נדרשת הוכחת זדון. לטענת העירייה, אם לא קיימת כוונת זדון, לא ניתן לאשר תביעה מסוג זה. העירייה שאלה מדוע ניתנה לגורדון האפשרות להגיש תביעה בגין רשלנות אם הוא לא הצליח להוכיח את יסוד הכוונה הרעה. בכדי להוכיח כוונת זדון, יש צורך להראות יסוד של כוונה רעה מצידה של העירייה, דבר שלא היה קיים במקרה זה, לפי טענתה.

- לטענתה, עולות הרשלנות, שהיא עוולה כללית, אינה יכולה לחול על המקרים שבהם חלות העולות הספציפיות. כלומר, היא לא יכולה לחזור לתחום העולות הפרטיקולריות.

הכרעת ביהמ"ש

השופט ברק לא קיבל את טענת העירייה, והדגיש כי גם אם לא הייתה כוונת זדון, יש מקום להטיל עליה אחריות בגין רשלנות בטיפול במצב, דבר שגרם לגורדון לנזק. לפי דבריו, העולות בפקודת הנזיקין אינם "איים מבודדים", כך שכל מי

שמטיל עוגן על אי אחד אינו יכול להטיל עוגן גם על אי אחר. למעשה, העוולות מהוות רשתות, ולעיתים מקרה אחד יכול להיכנס לתוך מספר רשתות בו זמנית. אין לעולה אחת מונופול על מכסת אירועים.

על כן, גם במידה ואדון גורדון לא הצליח להוכיח את כל היסודות של עוולת הנגישה, במידה והוא יצליח להוכיח את עוולות הרשלנות, התביעה שלו עשויה להצליח. עוולות שונות, עשויות לתת יתרונות שונים, כל עוד יש בהם התכנות. כתוצאה מפסק דין זה, ניתן להבין כי עוולות המסגרת הן חשובות ומשפיעות על מגוון רחב של מקרים, דבר שדוחק החוצה את העוולות הפרטיקולריות ומוביל לאובדן מסוים מחשיבותן. עם זאת, יש יתרונות בהגשת תביעה על בסיס עוולת פרטיקולרית, שכן בעוולות המסגרת נדרשת עילת הסבירות. לעומת זאת, כאשר נעשה שימוש בכוח נגד גופו של אדם ללא הסכמתו, ניתן לטעון לעולה במסגרת.

הרחבת דיני הנזיקין

1. חקיקה

- תיקונים של פקודת הנזיקין ששולבו בה- סעיף 41 א'- עוסק באחריות בעלים או מחזיקים של כלב במקרה של נשיכת כלב. לפי סעיף זה, בעל הכלב או מי שמחזיק בו באופן קבוע חייב לפצות את האדם שנגרם לו נזק כתוצאה מנשיכת הכלב, מבלי שהניזוק נדרש להוכיח רשלנות מצד הבעלים.
- תיקונים של פקודת הנזיקין שלא שולבו בה. לדוגמה, חוק הנזיקין האזרחיים (אחריות המדינה) או חוק לתיקון דיני הנזיקין (הטבת נזקי גוף). מדובר במקרים שבהם בעבר לא הייתה אחריות ורצו לשנות זאת מבלי להכניס תיקון לפקודה, ולכן חוקקו חוקים נפרדים.
- חקיקת עוולות חדשו. לדוגמה- חוק עוולות מסחריות – גניבת סוד מסחרי, חוק איסור לשון הרע, חוק הגנת הפרטיות, וחוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים.

2. פסיקה

- מילוי עוולות המסגרת בתוכן - מדובר בפסקי דין שבהם נקבעת הלכה המעדכנת את עוולות המסגרת בהתאם למציאות, ומאפשרת לפסיקות עתידיות להסתמך עליהן בצורה ברורה יותר.
- הוספת טענות הגנה.

סרטון - סוגי האחריות המשפטית בדיני הנזיקין

סוגי האחריות המשפטית בדיני הנזיקין מהווים כלי מרכזי לקביעת מי אחראי לנזק שנגרם לאדם אחר, קיימת הבחנה בין סוגי אחריות שונים, אשר כל אחד מהם מתייחס לדרגת האשמה ולתנאים הנדרשים להוכחת העוולה.

1. אחריות מוחלטת - הטלת האחריות על הנתבע, ללא כל צורך להוכיח אשמה או לאפשר העלאת טענות הגנה. במקרה זה, האחריות נקבעת על סמך יסודות עובדתיים טכניים בלבד. דוגמה לכך היא הסדרי הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים: עצם העובדה שאתה נוהג במכונית ומתרחשת תאונת דרכים מחייבת אותך, כנהג, לפצות את כל מי שנפגע בתאונה, בין אם מדובר בהולך רגל או בנוסע לצידך. כאשר יש ביטוח חובה, האחריות המלאה מועברת לחברת הביטוח.

2. אחריות חמורה - הטלת אחריות ללא אשמה, אך עם אפשרות לנתבע לטעון טענת הגנה, אשר במהותן קשורות לחוסר אשמה מצידו. דוגמא - סעיף 41 א' לפקודת הנזיקין - עוסק באחריות בעלים או מחזיקים של כלב במקרה של נשיכת כלב. לפי סעיף זה, בעל הכלב או מי שמחזיק בו באופן קבוע חייב לפצות את האדם שנגרם לו נזק כתוצאה מנשיכת הכלב, מבלי שהניזוק נדרש להוכיח רשלנות מצד הבעלים. כלומר, האחריות במקרה זה היא מוחלטת, והניזוק צריך להוכיח רק כי הכלב גרם לנזקו. בנוסף, סעיף 41 ב' לפקודת הנזיקין קובע הגנות לבעלים או למחזיקים בכלב, אשר בהתקיימן לא יהיה בעל הכלב חייב בפיצוי.

טענות ההגנה לסעיף 41 א' לפקודת הנזיקין מתמקדות במקרים שבהם בעל הכלב או המחזיק בו עשויים לטעון לפטור מאחריות לנזק שנגרם על ידי הכלב. סעיף זה קובע אחריות מוגברת על בעלי כלבים, אך ישנם חריגים המאפשרים להם להימנע מאחריות. הטענות העיקריות כוללות:

- התגברות על התגרות: אם הניזוק התגרה בכלב או פעל בצורה אקטיבית, בעל הכלב יכול לטעון לפטור מאחריות.
- תקיפה של בעל הכלב: אם הניזוק תקף את בעל הכלב, בן זוגו, הורו או ילדו, זה עשוי לשמש כהגנה.
- סיג גבול: במידה והניזוק נכנס למקרקעי הבעלים ללא רשות (סיג גבול), גם אז ניתן לטעון לפטור מאחריות.

3. אחריות מוגברת - אחריות המושתתת על בסיס אשמה, כאשר התובע מקבל סיוע באמצעות חזקה ראייתית שמעבירה את נטל ההוכחה לנתבע. לדוגמה, אם פרצה שריפה בבית שלי וגרמה נזק לבית של השכן, השכן יהיה חייב להוכיח שהוא לא התרשל כדי לשחרר אותי מאחריות.

4. אחריות רגילה - מוטלת על אדם בשל מעשיו או מחדליו שיש בהם אשמה. התובע נדרש להוכיח שהנתבע התרשל; אם לא יצליח להוכיח את אשמתו, התביעה תידחה. דוגמה לכך היא אחריות מעסיק: המעסיק אחראי על נזקי העובד במסגרת עבודתו. במקרה שהעובד התרשל במילוי תפקידו, המעסיק יהיה אחראי יחד איתו.

4 (1). אחריות שילוחית - מוטלת על אדם בשל מעשה של אדם אחר, כתוצאה מקשר או זיקה ביניהם.

שיעור 3

עולות התקיפה - עולה פרטיקולרית - סעיף 23

כאמור, בעולם המשפט, ניתן לחלק את העוולות לשתי קטגוריות מרכזיות, שכל אחת מהן מתייחסת לסוגים שונים של התנהגויות ואינטרסים מוגנים:

- עולות פרטיקולריות: כוללות תקיפה, כליאת שווא, נגישה, גרם הפרת חוזה, מטרדים, הטעייה ועוד. עולות אלו מגדירות בדרך כלל צורת התנהגות מסוימת ומיועדות להגן על אינטרס ספציפי. במקרים אלו, לבית המשפט יש מרחב פרשנות מצומצם.
- עולות מסגרת: כוללות הפרת חובה חקוקה ורשלנות. עולות אלו מגינות על מגוון רחב וכמות בלתי מוגבלת של אינטרסים.
- עולות התקיפה נחשבת לעולה פרטיקולרית בדיני הנזיקין. עולה זו מתמקדת בהגנה על החירות הגופנית של הפרט, וההגדרה שלה כוללת שימוש בכוח או איום בכוח נגד אדם אחר ללא הסכמתו. בכך, היא מספקת הגנה מפני פגיעות פיזיות ומבוססת על יסודות ברורים וחד משמעיים, מה שמקנה לבית המשפט מרחב פרשנות מצומצם יותר בהשוואה לעולות מסגרת, כמו רשלנות או הפרת חובה חקוקה, אשר מתייחסות למגוון רחב יותר של מצבים ואינטרסים.
- עולות התקיפה בדיני נזיקין היא עולה המגנה על החירות הגופנית של הפרט. ניתן לחלק את העולה לשני סוגים עיקריים: א. תקיפה (Battery), שהיא הפגיעה הפיזית עצמה, ב. איום בתקיפה (Assault), המתייחס לאיומים או ניסיונות לפגוע.
- העולה מוגדרת בסעיף 23 לפקודת הנזיקין - "תקיפה היא שימוש בכוח מכל סוג שהוא, ובמתכוון, נגד גופו של אדם על ידי הכאה, נגיעה, הזזה או בכל דרך אחרת, בין במישרין ובין בעקיפין, שלא בהסכמת האדם או בהסכמתו שהושגה בתרמית. כן כולל הסעיף ניסיון או איום, על ידי מעשה או על ידי תנועה, להשתמש בכוח כאמור נגד גופו של אדם, כשהמנסה או המאיים גורם שהאדם יניח, מטעמים סבירים, שאכן יש לו אותה שעה הכוונה והיכולת לבצע את זממו."
- ההפרדה בין העולות בדיני נזיקין, כמו עולות התקיפה (Battery) ועולות האיום בתקיפה (Assault), נובעת מהשפעת המשפט האנגלי ומערכת המשפט המקובל (Common Law). המשפט המקובל התפתח באנגליה והקנה חשיבות רבה לתקדימים משפטיים, כלומר לפסיקות קודמות של בתי המשפט שהפכו לחוק לא סטטוטורי. במסגרת המשפט המקובל, נוצרו הבחנות ברורות בין סוגי העולות, בכדי להבטיח הגנה על זכויות הפרט ולמנוע פגיעות גופניות. לדוגמה, עולות התקיפה מתמקדת בשימוש בכוח פיזי נגד אדם, בעוד עולות האיום בתקיפה מתייחסת לאיומים או ניסיונות לפגוע באדם. ההבחנה הזו מאפשרת לתבוע בגין פגיעות גופניות גם כאשר לא נגרם נזק ממשי, דבר שמדגיש את החשיבות של ההגנה על החירות הגופנית.
- בישראל, דיני הנזיקין הושפעו מהמשפט הבריטי במהלך תקופת המנדט, וההבחנות שנוצרו במשפט האנגלי אומצו גם כאן. כך נוצרה מערכת משפטית שמבוססת על עקרונות הבריטים, אך עם התאמות שנעשו בהתאם לצרכים

המקומיים. ההפרדה בין העוולות מאפשרת לבית המשפט לקבוע את סוג האחריות המוטלת על המזיקים ולספק פיצוי לנפגעים בהתאם לנסיבות המקרה.

הטבלה מציגה את היסודות השונים (הרכיבים או התנאים הבסיסיים שצריכים להתקיים כדי להוכיח עוולה או טענה משפטית) של העוולה התקיפה (Battery) והעוולה של איום בתקיפה (Assault), ומדגישה את ההבדלים בין השניים בכל הנוגע לשימוש בכוח, הכוונה, והסכמת הנפגע.

יסודות האיום בתקיפה Assault (ניסיון לתקיפה/איום לשימוש בכוח)	יסודות התקיפה Battery (תקיפה בפועל)
1. ניסיון או איום	1. שימוש בכוח
2. ע"י מעשה או תנועה	2. במתכוון – יסוד נפשי
3. להשתמש בכוח כאמור	3. נגד גופו של אדם
4. נגד גופו של אדם	4. ע"י הכאה, נגיעה, הזזה, או בכל דרך אחרת (במישרין או בעקיפין)
5. כשהמנסה או המאיים גורם	5. שלא בהסכמת האדם (או בהסכמתו שהוגשה בתרמית) – יסוד נפשי
6. שהאדם יניח שאכן יש לו אותה שעה הכוונה והיכולת לבצע את זממו (יסוד נפשי של המותקף שסובייקטיבית מאמין שהוא יותקף)	
7. מטעמים סבירים - יסוד נפשי	

*היסוד הנפשי בדיני נזיקין מתמקד במצב התודעתי של המזיק בעת ביצוע המעשה המזיק. בניגוד למשפט הפלילי, שבו היסוד הנפשי מתייחס למודעות ולכוונה, בדיני נזיקין הדגש הוא על שאלת הצפויות והזהירות. המטרה היא לבחון האם המזיק היה מודע למעשיו, האם יכול היה לצפות את התוצאות, ומהי רמת הזהירות שנקט. השאלה המרכזית היא "האם היה על המזיק לדעת או לצפות את התוצאות?" ולא האם התכוון לגרום לנזק. זאת מכיוון שהמטרה העיקרית בדיני נזיקין היא קביעת רמת האחריות והפיצוי לניזוק, ולא ענישת המזיק כפי שנהוג במשפט הפלילי.

1. יסודות העוולה תקיפה Battery

העוולה התקיפה (Battery) מורכבת משני סוגי יסודות: יסודות פיזיים ויסודות נפשיים.

יסודות פיזיים

- שימוש בכוח: כל פעולה המערבת הפעלת כוח.
- נגד גופו של אדם: הכוח מופעל כלפי גוף הפרט.

- ע"י הכאה, נגיעה, הזזה או בכל דרך אחרת: הכוח יכול להתבצע במישרין (כמו הכאה) או בעקיפין (כמו דחיפה).

יסודות נפשיים

- במתכוון: הכוונה להפעיל את הכוח.
- שלא בהסכמת האדם: הכוח מופעל ללא הסכמת הנפגע, או בהסכמה שהושגה בתרמית.

2. יסודות האיום בתקיפה Assault - (ניסיון לתקיפה/איום לשימוש בכוח) -

יסודות פיזיים

- ניסיון או איום: מדובר בניסיון לפגוע או באיום בפגיעה.
- ע"י מעשה או תנועה: האיום מתבצע באמצעות פעולה פיזית או תנועה.
- להשתמש בכוח כאמור: הכוונה היא לשימוש בכוח כלפי הנפגע.
- נגד גופו של אדם: האיום מופנה כלפי גוף הפרט.
- כשהמנסה או המאיים גורם: המעשה או האיום גורמים לתגובה מהנפגע.

יסודות נפשיים

- שהאדם יניח שאכן יש לו אותה שעה הכוונה והיכולת לבצע את זממו (סובייקטיבי) - הנפגע צריך להניח שהמאיים מתכוון ויכול לבצע את האיום.
- מטעמים סבירים (אובייקטיבי): ההנחה של הנפגע צריכה להיות סבירה. כלומר, האדם הסביר מניח שהמאיים יכול לפגוע בו, ולא פחד מוגזם או סובייקטיבי.

האינטרס המוגן בעוולת התקיפה

האינטרס המוגן בעוולת התקיפה הוא שלמות גופו וחיייו של האדם, כאשר אין צורך להוכיח נזק כדי להגיש תביעה. כמו כן, הוחלט לכלול באינטרס זה גם את האוטונומיה של האדם לגופו, כלומר את הזכות שלו לשלוט על גופו ועל המגעים הפיזיים המתרחשים כלפיו.

עוולת התקיפה - מקרי בוחן

1. זריקת אבן בכוונה על אדם אחר? אם האבן פוגעת באדם, מדובר בתקיפה לפי יסודות העוולה (Battery), שכן יש כאן שימוש בכוח נגד גופו של אדם.
2. נשיקה לבחורה ברחוב ללא הסכמתה? פעולה זו נחשבת לתקיפה, מכיוון שהיא פוגעת באוטונומיה של הגוף, גם כאן לפי יסודות העוולה (Battery).
3. אדם נדחף לתוך אוטובוס דחוס? בהתאם לסעיף 4 לפקודת הנזיקין, "לא יראו כעוולה מעשה, שאילו היה חוזר ונשנה לא היה בו כדי ליצור תביעה לזכות נוגדת, ואדם בר-דעת ומזג כרגיל לא היה בא בנסיבות הנתונות בתלונה על כך." סעיף זה מתייחס להגנת זוטי דברים, המונעת הטלת אחריות על מעשים קלים שאין בהם פגיעות משמעותיות. בהקשר של אדם שנדחף לתוך אוטובוס דחוס, אם הדחיפה הייתה קלה ולא גרמה לנזק ממשי או פגיעה חמורה, עשוי להיות

טיעון שהמעשה נופל תחת ההגנה של זוטי דברים. כלומר, אם מדובר בדחיפה קלה שנעשתה בהקשר של התנהלות יומיומית (כמו במהלך נסיעה באוטובוס), ייתכן שבית המשפט לא יראה בכך עוולה נזיקית, מכיוון שהמעשה לא היה בעל ערך משפטי מספיק כדי להקים תביעה.

4. משיכה בכוח של חפץ מידי של אדם אחר? ישנו שימוש בכוח בעקיפין, במקרה של משיכה בכוח של חפץ מידי של אדם אחר, מדובר בעוולת תקיפה (Battery) לפי דיני הנזיקין, גם אם הפגיעה היא בחפץ ולא בגוף האדם עצמו. הסיבות לכך: א. שימוש בכוח: המשיכה בכוח מהווה הפעלת כוח פיזי, אשר נחשבת לשימוש בכוח נגד גופו של האדם המחזיק בחפץ. גם אם הכוח מופעל על חפץ, הוא עדיין משפיע על האדם המחזיק בו. ב. נגד גופו של אדם: כאשר אדם מושך חפץ מידי של אחר, הוא לא רק משפיע על החפץ אלא גם על האדם המחזיק בו, שכן יש כאן מגע פיזי עם הגוף. ג. במתכוון: יש צורך בכוונה להפעיל את הכוח, כלומר המושך צריך להתכוון למשוך את החפץ מידי האדם. ד. שלא בהסכמת האדם: אם המשיכה התבצעה ללא הסכמתו של האדם המחזיק בחפץ, אזי יסוד זה מתקיים. לכן, גם אם מדובר בפגיעה בחפץ ולא בגוף ישיר, המשיכה בכוח נחשבת לתקיפה לפי ההגדרה המשפטית. הפעלת הכוח על החפץ מהווה פעולה שיש לה השלכות על בעל החפץ, ולכן ניתן לראות בכך עילה לתביעה בעוולת התקיפה.

5. הזנת כיסא מתחת לאדם שעמד להתיישב? שימוש בכוח בעקיפין, אשר עשוי להיחשב לעוולת תקיפה (Battery) - א. הזנת הכיסא מהווה פעולה שמטרתה לגרום לכך שהאדם שעמד להתיישב יפול. אף על פי שהכוח מופעל על הכיסא ולא ישירות על גוף האדם, התוצאה היא פגיעה פיזית אפשרית באדם, שכן הוא עלול ליפול ולהיפגע. ב. כוונה: אם המעשה נעשה במכוון כדי לגרום לאדם ליפול או להפריע לו להתיישב, אזי מתקיים יסוד הכוונה. גם אם המניע הוא הומוריסטי או תמים, הכוונה להפעיל כוח כלפי האדם קיימת. ג. נגד גופו של אדם: התוצאה של הזנת הכיסא היא פגיעה פוטנציאלית בגוף האדם, שכן הוא עשוי ליפול כתוצאה מכך. ד. שלא בהסכמת האדם: אם ההזנה התבצעה ללא הסכמתו של האדם, הרי שיש כאן הפרה של האוטונומיה הגופנית שלו.

6. מרצה שהניח יד על כתף של סטודנטית והבהיל אותה? כאשר מרצה הניח יד על כתפה של סטודנטית והבהיל אותה, מדובר בשימוש בכוח בעקיפין שעשוי להיחשב לעוולת תקיפה (Battery). ההנחה הפיזית על הכתף, אף שהיא עשויה להיראות כפעולה תמים, עלולה לגרום לסטודנטית להרגיש מאוימת או מופתעת, מה שמייצג פגיעה באוטונומיה שלה. אם המעשה נעשה במכוון כדי להפתיע או להבהיל את הסטודנטית, מתקיים יסוד הכוונה. בנוסף, ההנחה התבצעה ללא הסכמתה של הסטודנטית, דבר שמחמיר את המצב. לכן, פעולה זו נחשבת לתקיפה, ואם נזק רגשי או נפשי כתוצאה מההבהלה, הסטודנטית עשויה להיות זכאית לפיצויים.

7. בחור משתולל בחוסר אכפתיות עם אופנוע ים ופוגע במתרחץ? לא נחשב לעוולת תקיפה (Battery) לפי דיני הנזיקין. הסיבות לכך הן: א. חוסר כוונה: כדי להיחשב לתקיפה, על המעשה להתבצע במכוון או מתוך כוונה לגרום נזק. אם הבחור השתולל בחוסר אכפתיות אך לא התכוון במפורש לפגוע במתרחץ, לא מתקיים יסוד הכוונה הנדרש לעוולה. ב. הפעלת כוח בעקיפין: פגיעת האופנוע ים במתרחץ עשויה להיחשב כהפעלה של כוח בעקיפין, ולא ישירה. בעוולת התקיפה, הכוח צריך להיות מופעל ישירות נגד גופו של הנפגע, ולא דרך אמצעי חיצוני כמו אופנוע ים. ג. סיכון סביר:

כאשר מדובר בפעולה כמו רכיבה על אופנוע ים בחוף, יש לקחת בחשבון שהמתרחצים עשויים להיות חשופים לסיכון מסוים. ייתכן שבית המשפט יראה בכך סיכון סביר שמתקבל על הדעת במסגרת פעילות ימית, ולא כעוולה נזיקית.

תקיפה רפואית

"שלא בהסכמת האדם"

"הסכמה מדעת" מתייחסת להסכמה שניתנת מתוך הבנה מלאה של המצב לאשרו (Informed Consent). הכוונה היא שהאדם המעניק את ההסכמה, מודע לכל הפרטים הרלוונטיים. במקרה של תקיפה רפואית, הסכמה זו מחייבת שהרופא יסביר למטופל את ההליך המיועד, את הסיכונים הכרוכים בהליך הרפואי ודרכי טיפול חלופיות.

ע"א 67/66 בר-חי נ' שטיינר פ"מ כ (3) 230

עובדות המקרה

המקרה עוסק בהורים של קטינה אשר הסכימו לניתוח של הרחבת צוואר שלפוחית השתן. הניתוח היה אפשרי בשתי שיטות: ניתוח גדול, שהיה נטול סיכונים אך מותיר צלקת, וניתוח קטן, שהיה כרוך בסיכון לניקוב דופן שלפוחית השתן. הרופא החליט לבצע את הניתוח הקטן מבלי להציג להורים את האפשרות של הניתוח הגדול או להסביר את הסיכונים הכרוכים בנייתוח הקטן. במהלך הניתוח, הסיכון התממש והקטינה נפגעה.

החלטת בית המשפט

בית המשפט קבע כי ההסכמה שניתנה על ידי ההורים לא הייתה מדעת, מכיוון שלא הוסבר להם כראוי על הסיכונים והחלופות הקיימות. השופט לנדוי ציין כי חובת ההסבר מוטלת על הרופא, וכי הוא חייב לספק למטופל את כל המידע הנדרש כדי לאפשר לו לקבל החלטה מושכלת לגבי הטיפול. מאחר שהרופא לא הציג את כל אפשרויות הטיפול ולא אפשר להורים לקבל החלטה מדעת, הוא חויב לפצות את המטופלת על הנזק שנגרם לה.

חשוב: בפסק דין בר-חי נ' שטיינר לא יוחסה לרופא רשלנות רפואית במובן המסורתי, אלא הועלתה השאלה של עוולת התקיפה.

עיקרי הדברים בפסק דין בר-חי נ' שטיינר

1. הסכמה מדעת: המקרה עסק בהסכמה מדעת, כאשר ההורים של הקטינה לא קיבלו הסבר מספק על הסיכונים הכרוכים בנייתוח, ובפרט על הסיכון לניקוב דופן שלפוחית השתן. בית המשפט קבע כי ההסכמה שניתנה לא הייתה מדעת, מכיוון שההורים לא היו מודעים לסיכונים הממשיים.

2. עוולת התקיפה: השופט לנדוי קבע כי יש לראות במעשה הניתוח כעוולה של תקיפה, שכן הניתוח בוצע ללא הסכמת המטופלת או הוריה באופן מלא. כלומר, ההסכמה שניתנה לא הייתה תקפה משום שלא הוסברו כל הסיכונים.

3. אחריות הרופא: הרופא נמצא אחראי לעוולת התקיפה, מכיוון שלא סיפק את המידע הנדרש להורים כדי לקבל החלטה מושכלת לגבי הניתוח. בכך הוא הפר את חובת ההסבר שלו.

השוואה בין גישתו של אהרן ברק לגישתו של משה לנדוי – תפקיד בית המשפט

גישתו של אהרן ברק

אהרן ברק ראה את תפקידו של בית המשפט כהנחיית בתי המשפט שתחתיו, תוך דגש על הגנה על זכויות הפרט ועקרונות הדמוקרטיה. הוא טוען כי על בית המשפט לקבוע עקרונות משפטיים שינחו את המערכת כולה, ולא רק להכריע בסכסוכים פרטיים. בגישה זו, ברק מדגיש את חשיבות ההסכמה מדעת וחובת ההסבר המוטלת על רופאים.

גישתו של משה לנדוי

משה לנדוי נקט בגישה זהירה יותר, שבה תפקיד בית המשפט הוא להכריע בסכסוך הקונקרטי הנמצא לפניו. הוא הדגיש את הצורך לשמור על הפרדת הרשויות ולהתמקד ביישום החוק כפי שהוא, מבלי להיכנס לשיקולים פוליטיים או מוסריים. לנדוי היה מוכן לקבל הסכמה שניתנה גם אם לא הוסברו כל הסיכונים במלואם.

חוק זכויות החולה, התשנ"ו - 1996

חוק זכויות החולה, שנחקק בשנת 1996, נועד להסדיר את זכויות המטופלים בישראל ולהגן על כבודם ופרטיותם. החוק קובע כי כל אדם הנזקק לטיפול רפואי זכאי לקבלו ללא אפליה, ומדגיש את הזכות לקבל מידע על האבחנה והטיפול המוצע, כמו גם את הזכות להסכמה מדעת לפני קבלת טיפול. הוא מחייב את הצוות הרפואי לשמור על סודיות רפואית ולכבד את פרטיות המטופלים בכל שלבי הטיפול, ומהווה בסיס חוקי לזכויות המטופלים במערכת הבריאות.

- דרגת פירוט הסיכונים: עלתה השאלה לגבי רמת הפירוט הנדרשת בנוגע לסיכונים שעל הרופא להציג בפני המטופל.
- מבחן הרופא הסביר מול מבחן החולה הסביר: בתחילה, הוצע להחיל את מבחן הרופא הסביר, לפיו רופא חייב לשתף את המידע שרופא סביר היה משתף עם מטופל. בהמשך, הוצע לאמץ את מבחן החולה הסביר, שבו הרופא נדרש לשתף מידע בהתאם למה שמטופל סביר היה רוצה לדעת לגבי הטיפול המוצע. בסופו של דבר, החוק (סעיף 13(ב)) אימץ את מבחן החולה הסביר. חריג לעניין זה מופיע בסעיף 13(ד), שבו שיקול הדעת נתון לוועדת אתיקה ולא לרופא המטפל.
- צורת ההסכמה מדעת - באופן כללי, ההסכמה מדעת יכולה להתקבל בכתב, בעל פה או בהתנהגות. עם זאת, טיפולים כמו כירורגיה, צנתורים, דיאליזה, טיפול בקרינה, טיפולי הפריה חוץ גופית וכימותרפיה מחייבים הסכמה בכתב שתפרט את תמצית ההסבר שניתן למטופל.

מה גבולותיה של דרישת ההסכמה מדעת?

קיימות שתי גישות לגבי גבולות דרישת ההסכמה מדעת:

- א. העמדה הפטרנליסטית: בשל מגבלות הידע וההבנה של המטופל בתחום הרפואה, הסכמתו נחשבת מספקת, ולעיתים ניתן ללמוד עליה מעצם הגעתו לטיפול.
- ב. זכות היסוד של הפרט לאוטונומיה: יש לגלות למטופל את כל הסיכונים שחשובים לאדם סביר בהחלטתו להסכים לביצוע הטיפול.

עא 560/84 דייזי נחמן נ' קופת חולים של הסתדרות העובדים בארץ ישראל. פ"ד מ(2) 384

פס"ד זה עוסק בשאלת ההסכמה מדעת בטיפול רפואי ובתוצאות של טיפול שניתן ללא הסכמה מספקת. במקרה זה, התובע טען כי קופת החולים והצוות הרפואי לא הסבירו לו כראוי את הסיכונים הכרוכים בטיפול, דבר שהוביל לנזק גופני.

עובדות המקרה

1. הטיפול הרפואי: התובע עבר טיפול רפואי מסוים, אך לא קיבל הסבר מפורט על הסיכונים והחלופות הקיימות.
2. חובת ההסבר: בית המשפט נדרש לקבוע האם הרופא עמד בחובת ההסבר שלו, והאם ההסכמה שניתנה הייתה מדעת.
3. נזק: התובע טען כי כתוצאה מהטיפול, נגרם לו נזק גופני, והוא ביקש פיצויים בגין הנזק שנגרם לו.

החלטת בית המשפט

בית המשפט קבע כי קופת החולים והצוות הרפואי לא עמדו בחובת ההסבר המוטלת עליהם, ולכן ההסכמה שניתנה לא הייתה מדעת. כתוצאה מכך, התובע היה זכאי לפיצויים בגין הנזק שנגרם לו עקב הטיפול הרפואי.

הנימוקים בעד דרישת הסכמה מדעת

- א. הזכות להגדרה עצמית ואוטונומיה: כל פרט זכאי להגדרה עצמית ולאוטונומיה על גופו.
- ב. הגנה על הסטטוס של החולה: יש להגן על החולה כעל אדם בעל שיפוט עצמי ויכולת חשיבה, בכדי למנוע ניצול של החולה כחלש ולשמור על כבודו העצמי ובכדי שלא ייהפך לאובייקט.
- ג. נימוק תועלתני: הדרישה להסכמה מדעת מפחיתה את הסיכון לתרמית, כפיה, השפעה בלתי הוגנת, טעות, הזנחה ורשלנות בתהליך קבלת ההחלטות לגבי טיפול רפואי.
- ד. שקיפות במידע: כאשר הרופא נדרש לפרט ולהסביר את הליך הטיפול, הוא נמנע מהסתרת מידע, דבר אשר מפחית את הסיכוי לתרמית.

דרישת הקשר הסיבתי

דרישת הקשר הסיבתי היא עיקרון מרכזי בדיני הנזיקין, המאפשר לתובע להוכיח שהנזק שנגרם לו נובע מהעוולה שביצע הנתבע. במקרה של תקיפה רפואית, אין צורך להוכיח קשר סיבתי, שכן ניתן לתבוע גם ללא הוכחת נזק פיזי. כך גם לגבי פגיעה באוטונומיה, שהיא עוולה בפני עצמה.

- א. בדרך כלל, התובע המבקש פיצויים חייב להוכיח שהנזק שנגרם לו נובע מהעוולה.
- ב. עולה השאלה האם יש צורך בקשר סיבתי במקרה של תקיפה רפואית. לעניין עילת התקיפה, אין צורך להוכיח קשר סיבתי, מכיוון שאין דרישה להראות נזק. כך גם לגבי הפגיעה באוטונומיה. עם זאת, כאשר מדובר בפיצויים בגין נזק שנגרם מרשלנות, יש צורך להוכיח קשר סיבתי.

שיעור 4

הפרת חובה חקוקה - עוולת מסגרת – סעיף 63

הקדמה

- אחת משתי העולות המוגדרות בפקודת הנזיקין.
- מדובר בעוולה רחבה מאוד, המגנה על אינטרסים רבים.
- הדרישה המקדימה היא קיום חוק המטיל על הנתבע חובה, והפרתה על ידו.
- עוולה זו מעניקה כוח רב לאזרחים, שכן במדינה רגולטורית קיימות רבות רגולציות שמטרתן להגן על הציבור. לכן, אם אחד החוקים הופר ומזיק לאזרח, הוא זכאי לקבל הגנה משפטית.

הפרת חובה חקוקה היא עוולה במסגרת דיני הנזיקין, המאפשרת לתבוע פיצויים כאשר אדם מפר חובה המוטלת עליו לפי חיקוק. בכדי להוכיח הפרת חובה חקוקה, יש להראות שהחוק נועד להגן על הנפגע, שהמזיק הפר את החובה, וההפרה גרמה לנזק מסוג הנזק שהחוק התכוון למנוע. העוולה ממלאת תפקיד חשוב בהגנה על זכויות פרטיות וביטחונם של אזרחים במדינה רגולטורית, ומאפשרת לאזרחים לקבל פיצוי במקרה של הפרת חוקים שנועדו להגן עליהם.

יסודות העוולה

סעיף 63- הפרת חובה חקוקה

(א) מפר חובה חקוקה הוא מי שאינו מקיים חובה המוטלת עליו על פי כל חיקוק – למעט פקודה זו – והחיקוק, לפי פירושו הנכון, נועד לטובתו או להגנתו של אדם אחר, וההפרה גרמה לאותו אדם נזק מסוגו או מטבעו של הנזק שאליו נתכוון החיקוק; אולם אין האדם האחר זכאי בשל ההפרה לתרופה המפורשת בפקודה זו, אם החיקוק, לפי פירושו הנכון, התכוון להוציא תרופה זו.

(ב) לעניין סעיף זה רואים חיקוק כאילו נעשה לטובתו או להגנתו של פלוני, אם לפי פירושו הנכון הוא נועד לטובתו או להגנתו של אותו פלוני או לטובתם או להגנתם של בני-אדם בכלל או של בני-אדם מסוג או הגדר שעמם נמנה אותו פלוני.

העוולה כוללת חמישה יסודות פוזיטיביים, אשר התובע נדרש להוכיח:

1. חובה המוטלת על המזיק: קיימת חובה המוטלת על המזיק מכוח חיקוק.
 2. מטרת החיקוק: החיקוק נועד לטובת הניזוק.
 3. הפרת החובה: המזיק הפר את החובה המוטלת עליו.
 4. קשר סיבתי: ההפרה גרמה לניזוק נזק, כאשר יסוד זה כולל שני מרכיבים: גרימת נזק וקיום קשר סיבתי.
 5. סוג הנזק: הנזק שנגרם הוא מסוג הנזק אליו נתכוון החיקוק.
- בנוסף, קיים יסוד אחד נגטיבי:

6. שלילת התרופה: אם החיקוק, לפי פירושו הנכון, מתכוון לשלול את התרופה לפי פקודת הנזיקין, אין מדובר בהגנה, שכן סעיף זה הוא משפטי ואינו תלוי בעובדות המקרה.

ע"א 145/80 ועקנין נ' המועצה האזורית בית שמש, פ"ד לז (1) 113

עובדות המקרה

שלמה ועקנין, נער צעיר, נפגע בבריכת שחייה במועצה המקומית בית שמש. הפגיעה נגרמה כתוצאה מקפיצה לחלק הרדוד של הבריכה. כתוצאה מהקפיצה למים הרדודים של הבריכה, ועקנין נחבל בראשו בקרקעית הבריכה בעוצמה רבה והפך למשותק. הפגיעה הייתה קשה וגרמה לנזק משמעותי. התביעה הוגשה כנגד המועצה המקומית בית שמש כבעלת המקרקעין וכנגד מפעילת הבריכה. התביעה הוגשה בגין הפרת חובה חקוקה ורשלנות. בהקשר של הפרת חובה חקוקה, הטענה הייתה כי המשיבות (המועצה המקומית ומפעילת הבריכה) הפרו את החובות המוטלות עליהן מכוח תקנות רישוי עסקים. תקנות אלו נועדו להבטיח את בטיחות המבקרים בבריכה, ואי-מילוי הוראותיהן נחשב להפרת חובה חקוקה לפי סעיף 63 לפקודת הנזיקין. בית המשפט בחן האם החובות הקבועות בתקנות אלו נועדו לטובתו של הניזוק, והאם הפרתן גרמה לנזק שנגרם לוועקנין כתוצאה מקפיצתו למים הרדודים. במקרה של ועקנין, לא היה קיים שלט המזהיר מפני קפיצה למים רדודים בבריכה.

החלטת ביהמ"ש

- התביעה בבית המשפט המחוזי נדחתה על בסיס פרשנות מצמצמת של סעיף 63(א) לפקודת הנזיקין. בית המשפט המחוזי קבע כי החובה הקבועה בתקנות רישוי עסקים לא נועדה "לטובתו או להגנתו של אדם אחר", כנדרש בסעיף זה. הפרשנות הייתה כי מטרת החובה הייתה ציבורית כללית ולא נועדה להעניק זכות תביעה נזיקית לנפגעים ספציפיים. לפיכך, בית המשפט המחוזי סבר כי לא התקיים היסוד השני הנדרש לקיום עוולת הפרת חובה חקוקה, ועל כן דחה את התביעה.
- לאחר שהתביעה נדחתה בבית המשפט המחוזי, הוגש ערעור לבית המשפט העליון. בערעור, התקבלה התביעה על בסיס עוולת הפרת חובה חקוקה. השופט ברק קבע כי התקיימו חמשת היסודות של עוולה זו:
 - קיומה של חובה המוטלת על המזיק מכוח חיקוק - במקרה זה, תקנות רישוי עסקים.
 - החובה החקוקה נועדה לטובת או להגנת הנפגע.
 - המזיק הפר את החובה המוטלת עליו.
 - ההפרה גרמה לניזוק נזק.
 - הנזק שנגרם הוא מסוג הנזקים אליהם התכוון החיקוק למנוע.
- כלומר, חמשת היסודות הראשוניים התקיימו. השופט ברק בפסק דין ועקנין התייחס ליסוד השישי של עוולת הפרת חובה חקוקה, המבחן האם החיקוק נועד לשלול את התרופה הנזיקית. הוא קבע כי אין בחיקוק כוונה מפורשת או משתמעת לשלול את זכות התביעה הנזיקית. ברק הדגיש שהמבחן הוא משפטי בלבד ואינו תלוי בעובדות המקרה

הספציפיות. בהתאם לכך, הוא קבע שניתן להגיש תביעה נזיקית גם כאשר החובה החקוקה נועדה להגן על אינטרסים ציבוריים, כל עוד היא לא שוללת את האפשרות להעניק סעד לניזוק.

- השופט ברק קבע כי הנפגע זכאי לתרופה נזיקית כל עוד היא לא נשללה לפי החיקוק הרלוונטי. למעשה, ברק טוען שאין צורך לשאול האם החובה מעניקה זכות לתרופה נזיקית, אלא יש לשאול אם היא שוללת את התרופה. כל עוד החיקוק לא שולל את התרופה, עומדת לניזוק הזכות לתבוע, במיוחד כאשר החיקוק נועד להגן עליו.

מה בין הפרת חובה חקוקה לבין רשלנות?

עוולת הפרת חובה חקוקה דומה לעוולת הרשלנות, הקווים המשותפים בין הפרת חובה חקוקה לבין רשלנות כוללים מספר מרכיבים עיקריים:

1. עוולות מסגרת: שתי העוולות נחשבות לעוולות מסגרת בדיני הנזיקין, המספקות בסיס לתביעות נזיקיות ומבוססות על יסודות דומים.
2. יסודות עוולה: בשני המקרים יש להוכיח קיום חובה, הפרת החובה ונזק שנגרם כתוצאה מההפרה, כלומר, יש להראות שהמזיק לא עמד בחובת הזהירות המוטלת עליו.
3. חובת זהירות: בעוולת הרשלנות ובהפרת חובה חקוקה, החובה המוטלת על המזיק נובעת מחוק או מהוראה חקוקה, וההפרה שלה יכולה להוביל לאחריות נזיקית.
4. קשר סיבתי: בשני המקרים יש להוכיח קשר סיבתי בין ההפרה לבין הנזק שנגרם, כלומר, שהנזק לא היה מתרחש אלמלא ההפרה.
5. פיצוי לניזוק: בשני המקרים, הניזוק יכול לתבוע פיצויים בגין הנזק שנגרם לו כתוצאה מההפרה של החובה.
6. אחריות משפטית: בשני המקרים ניתן להטיל אחריות משפטית על המזיק בגין מעשיו או מחדליו, אם הוכחו כל היסודות הדרושים.

רשלנות	הפרת חובה חקוקה	
חובת זהירות של האדם הסביר (סעיף 36, מתוך פקודת הנזיקין).	חיקוק מחוץ לפקודה (חוק, צו תקנה, חוק עזר, תב"ע).	מקור החובה
לקבוע את החובה ואת דרכי הפרתה, עפ"י המדיניות המשפטית	לפרש את החובה ואת היקפה עפ"י המדיניות המשפטית	תפקיד ביהמ"ש
תשמש כראיה להפרת חובת זהירות בהתקיים שאר יסודות עוולת הרשלנות – איך לא הכרחי.	יצירת חבות נזיקית בהתקיים שאר יסודות עוולת הפח"ח – גם באין רשלנות*	ההשלכות של הפח"ח

- הכוונה ב"אין רשלנות" היא שישנם חוקים המטילים אחריות מוחלטת על מי שעובר עליהם, כלומר, אין צורך להוכיח אשם. דוגמאות לכך ניתן למצוא בחוק הבטיחות בעבודה, המחייב הצבת גדר סביב מכונות מסוכנות, או בדרישה להתקין שני פנסים ברכב. בניגוד לכך, בעולת הרשלנות יש צורך להוכיח אשם כדי להטיל אחריות על המזיק.

הקשר בין תרופות להפרת חובה חקוקה והשוואת מדינות

הפרת חובה חקוקה מהווה עוולה נזיקית משמעותית, המאפשרת לנפגע לתבוע פיצויים כאשר נגרם לו נזק כתוצאה מהפרת חובה המוטלת על המזיק לפי חיקוק. סעיף 63 לפקודת הנזיקין קובע כי כדי להקים חבות בגין הפרת חובה חקוקה, יש להוכיח מספר יסודות, וביניהם קיום חובה חקוקה, שהחובה נועדה לטובת הנפגע, שהמזיק הפר את החובה, והנזק שנגרם הוא מהסוג שהחוק התכוון למנוע. בישראל, הפרת חובה חקוקה אינה דורשת הוכחת רשלנות, ולכן ברגע שנקבעה ההפרה, המזיק נושא באחריות מוחלטת לנזק שנגרם. זהו יתרון משמעותי עבור הניזוק, שכן הוא יכול לתבוע פיצויים בגין ההפרה בלבד, מבלי להוכיח אשם או רשלנות. בניגוד לכך, במדינות כמו ארצות הברית וקנדה, ההפרה של חובה חקוקה משמשת כאינדיקציה לרשלנות בלבד. שם, החבות הנזיקית מתבססת על עולת הרשלנות, שבה יש צורך להוכיח אשם. כך, הפרת חובה חקוקה אינה מקנה אוטומטית זכות לתרופה נזיקית. לכן, תביעה בגין הפרת חובה חקוקה בישראל נחשבת לחזקה יותר עבור הניזוק. כאשר קיימת הפרה של החוק, עדיף לניזוק לבחור בתביעה על סמך ההפרה עצמה. ההבדלים בין המדינות מדגישים את החשיבות של עוולה זו במערכת המשפטית הישראלית ואת האפשרות לקבל פיצויים בקלות רבה יותר לעומת הגישות השונות במדינות אחרות.

מתי ניתן לקבוע שהחיקוק התכוון לשלול את התרופה?

- "ההתכוון להוציא תרופה זו"
 - א. סעד אזרחי - קיימת גם טענה נוספת כי אם יש סעד אזרחי בחוק, הסעדים שניתן לקבל יהיו מוגבלים למה שמצוין בחוק עצמו. עם זאת, טענה זו נדחית בבתי המשפט, שכן ייתכן שהמחוקק ציין סעדים אזרחיים, אך לא ניתן לשלול את האפשרות שיהיו סעדים נוספים שלא צפה, ולכן ניתן להרחיב את התרופות הניתנות לפי אותו החוק.
 - ב. סעד פלילי - יש המציעים כי כאשר יש סנקציה פלילית בחיקוק (כמו קנס), ניתן להסיק שהמחוקק התכוון לשלול את התרופה הנזיקית. טענה זו אינה מקובלת כיום בפסיקה, וההלכה היא שגם במקרים כאלה ניתן לתבוע תרופה נזיקית.

בג"ץ 626/14 דוד רויטמן נגד מדינת ישראל

עובדות המקרה

פס"ד זה עסק במקרה שבו תבע התובע את הנתבע בגין נזק שנגרם כתוצאה מהפרת חובה חקוקה. התובע טען כי הנתבע לא העיד אמת בבית המשפט, ובכך הפר את החובה המוטלת עליו להעיד כראוי. התביעה הוגשה על בסיס הפרת חובה חקוקה, כאשר התובע טען כי ההפרה גרמה לו לנזק.

החלטת בית המשפט:

בית המשפט דחה את התביעה, וקבע כי החובה להעיד אמת היא חובה ציבורית שהעד חייב כלפי בית המשפט ולא כלפי בעל הדין. השופט קיסטר ציין כי החובה להעיד אמת נועדה להגן על האינטרסים הציבוריים במערכת המשפט, ולא להעניק זכויות פרטיות לנפגעים מהפרת החובה. בהתאם לכך, הוא קבע כי לא ניתן להגיש תביעה בעוולת הפרת חובה חקוקה על בסיס ההפרה של החובה להעיד אמת, שכן היא לא נועדה להעניק הגנה אישית לתובע.

• חובה חקוקה המוטלת על המזיק

א. סמכות מול חובה - בית המשפט מבדיל בין מקרים שבהם החוק מטיל חובה על המזיק לבין מקרים שבהם החוק מעניק לו סמכות בלבד.

ב. חובה דיספוזיטיבית - ישנם חוקים המהווים חובות דיספוזיטיביות, כלומר, כאשר הצדדים מסכימים על תנאים מסוימים בנוגע לחוק, התנאים הללו יקבעו את ההסדר. לדוגמה, תקנון של בניין משותף שהדיירים מסכימים עליו. אם כל הדיירים מאשרים את התקנון ומבצעים רישום ברשות המקרקעין, הוא יהפוך לקובע ולא התקנון הסטנדרטי המופיע בחוק. חשוב לציין כי כל עוד לא הייתה התניה על החובה הדיספוזיטיבית, היא זו שתהיה בתוקף במקרה של תביעת הפרת חובה חקוקה.

ג. חיקוק - לפי פקודת הפרשנות, חיקוק מוגדר כחוק או תקנה. החוק יכול להיות חוק רגיל או פקודה, בעוד שתקנה מתייחסת לתקנות פשוטות, חוקי עזר עירוניים או צווים – כל אלה אינם נוגעים לאדם ספציפי אלא לקבוצה בלתי-מסוימת של אנשים. יש לזכור כי גם תכנית בניין עיר (תב"ע) נחשבת לחיקוק לפי ההגדרה הזו. כאשר מופיעה ההוראה "למעט פקודה זו" בתוך פקודת הנזיקין, הכוונה היא לעוולה פרטיקולרית עם הסדרים ייחודיים לה. אם יינתן לאדם רשות לתבוע בגין הפרת חובה חקוקה ביחס לעוולה פרטיקולרית, הוא עלול לעקוף את ההסדרים הייחודיים הקיימים בעוולה זו. הסדרים אלה נועדו ליצור איזון בין העוולות השונות, והחלת הפרת חובה חקוקה עליהן עלולה לשבש את האיזון הזה.

ע"א 343/74 גרובנר נ' עיריית חיפה

עובדות המקרה

המערערת, אישה בת 66, נפגעה על ידי רוכב אופניים בזמן שהייתה בגן ציבורי בבעלות עיריית חיפה. היא תבעה את העירייה בטענה כי לא העמידה פקחים בגן, דבר שהוביל לתאונה.

טענות הצדדים

הערעור התמקד בשאלת אחריות העירייה להתרחשויות בגן. התובעת טענה כי העירייה הפרה את החובה המוטלת עליה לפי פקודת העיריות, בכך שלא דאגה לבטיחות במתחם הפארק. היא טענה כי העירייה לא התקינה תמרורים או אמצעי בטיחות אחרים, דבר שגרם לתאונה ולנזקיו.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט קבע כי העירייה לא הפרה את החובה שלה לפי פקודת העיריות, מאחר שהפקודה לא מחייבת את העירייה לוודא את הבטיחות בפארקים. השופט שמגר ציין כי הפקודה מסמיכה את העירייה לנקוט בפעולות כדי להבטיח את בטיחות המשתמשים, אך אינה מחייבת אותה לבצע פעולות ספציפיות. כתוצאה מכך, לא ניתן היה להסתמך על ההפרה של החובה החקוקה בתביעה זו. פסק דין זה הדגיש את ההבחנה בין סמכויות חובה לסמכויות שבשיקול דעת המוטלות על גופים ציבוריים, והבהיר כי לא ניתן לתבוע בגין הפרת סמכויות שבשיקול דעת אלא רק בגין סמכויות חובה.

• החיקוק נועד לטובת התובע

א. סעיף 63(ב) - חיקוק ייחשב כאילו נועד להגן על אדם מסוים אם הוא מיועד לטובתו או להגנתו, או לטובת קבוצת אנשים שהוא חלק ממנה. כדי להגיש תביעה בגין הפרת חובה חקוקה, יש להוכיח שהחיקוק מטיל חובה על המזיק (הנתבע), שהמזיק הפר את החובה, שהחיקוק נועד להגן על הניזוק (התובע), ושההפרה גרמה לנזק מסוגו של הנזק שאליו נתכוון החיקוק. אם מתקיימים כל התנאים הללו, הניזוק זכאי לתרופות המפורטות בפקודת הנזיקין, אלא אם החיקוק עצמו שולל את התרופה.

פס"ד פיליפס נגד אייר (Phillips v Eyre)

עובדות המקרה

פס"ד שניתן באנגליה בשנות ה-20, עסק בתביעה נזיקית בעקבות תאונת דרכים שבה היה מעורב רכב. התאונה התרחשה כאשר הנהג הפוגע לא שמר על תקנות התעבורה, ועורך דין של הנפגע הגיש תביעה בגין הפרת חובה חקוקה, בטענה שהנהג הפר את החוק.

החלטת בית המשפט

- שופטי הרוב בבית הלורדים דחו את התביעה, וקבעו כי לא ניתן להגיש תביעת הפרת חובה חקוקה בגין תקנות התעבורה. הם טוענים כי תקנות אלו נועדו להגן על הציבור בכללותו ולא על אדם ספציפי. לעומת זאת, הלורד אתקין, בדעת מיעוט, טען כי העובדה שהחוק נועד להגנת הציבור מעידה על כך שמי שנפגע מהפרת החוק יכול לתבוע, מכיוון שהוא חלק מהציבור הכללי.
- דעת המיעוט בפס"ד פיליפס נגד אייר, שהושמעה על ידי הלורד אתקין, טוענת כי חיקוק יכול להיות נועד להגן על הציבור בכללותו ועדיין להיחשב גם לטובת כל פרט בתוכו. הוא סבר כי אם חיקוק נועד להגן על הציבור, אזי כל אדם שנפגע כתוצאה מהפרתו יכול לתבוע בגין הנזק שנגרם לו. בניגוד לדעת הרוב, שטענה כי חיקוק המגן על כלל הציבור אינו נחשב כחובה המיועדת לטובת אדם ספציפי, הלורד אתקין טען כי יש לראות את החיקוק ככזה שמגן גם על אינטרסים פרטיים של כל אחד מהאזרחים. (דעתו אומצה מאוחר יותר בחוק הישראלי, דרך סעיף 63(ב) לפקודת הנזיקין).

- בעקבות פסק דין פיליפס נגד אייר, החוק הישראלי אימץ את עמדת המיעוט של הלורד אתקין בסעיף 63(ב) לפקודת הנזיקין, המרחיב את האפשרות לתבוע בגין הפרת חובה חקוקה גם כאשר החובה נועדה להגן על ציבור רחב ולא על פרט ספציפי. סעיף זה מאפשר לניזוקים לתבוע פיצויים גם כאשר ההגנה המוענקת בחיקוק מיועדת לכלל הציבור, ולא רק לאנשים מסוימים. למרות זאת, במשך שנים רבות, הפסיקה הישראלית נותרה נאמנה לעקרונות שנקבעו בפס"ד פיליפס, והתקשתה להכיר באחריות נזיקית בעוולת הפרת חובה חקוקה בנוגע לחובות המוטלות על גופים ציבוריים או חוקים שנועדו להגן על כלל האוכלוסייה, כמו דיני התעבורה. עם הזמן, חלו שינויים בפסיקה, ובפס"ד ועקנין קבע השופט ברק כי סעיף 63(ב) אכן מאמץ את דעת המיעוט של אתקין.
- השופט בד קבע כי יש להכיר באפשרות לתבוע בעוולת הפרת חובה חקוקה גם כאשר החובה המוטלת על הנתבע נועדה להגן על ציבור רחב ולא על פרט ספציפי. הוא הדגיש כי יש להבין את החיקוק לא רק כאמור לטובת הציבור הכללי, אלא גם ככזה המגן על אינטרסים פרטיים של אנשים שנפגעים מהפרתו. בכך, השופט בד חיזק את עמדת המיעוט של הלורד אתקין, שהציעה גישה רחבה יותר לגבי מי יכול לתבוע בגין הפרת חובה חקוקה, והדגיש את החשיבות של פרשנות משפטית המאפשרת לנפגעים להגיש תביעות גם כאשר ההגנה נועדה לציבור הרחב.

פס"ד ראקובר נגד קולנוע ארמון

עובדות המקרה

התובעים, שהיו אנשים דתיים, טוענים כי הקולנוע הפר את החוק בכך שהקרין סרטים בשבת, דבר שפוגע ברגשותיהם הדתיים. התובעים ביקשו להסתמך על ההגנה שמספק החוק למניעת פגיעה בעובדים, אך לא הצליחו להוכיח שהחוק נועד להגן על רגשותיהם האישיים.

החלטת בית המשפט

בית המשפט קבע כי החוק לא נועד להגן על רגשות התובעים, אלא להגן על העובדים עצמם. השופט קבע כי ההגנה המוצעת בחוק שעות עבודה ומנוחה מתמקדת בזכויות העובדים ולא בזכויות פרטיות או דתיות של הציבור הרחב. פסק הדין מדגיש את ההבחנה בין חובות המוטלות על בעלי עסקים לבין הזכויות האישיות של הפרטים, ומצביע על כך שהחוק לא נועד להוות כלי לתביעה של רגשות פרטיים אלא להגן על זכויות עובדים בסביבה מקצועית.

שיעור 5

עולת הרשלנות

Donoghue v Stevenson [1932] UKHL 100

עולת הרשלנות נולדה באנגליה בשנת 1932 בפסק הדין המכונן Donoghue v. Stevenson. גברת דונוגהיו ירשה בבית קפה בפייזלי, סקוטלנד, כאשר חברתה קנתה עבורה בקבוק בירת ג'ינג'ר. הבקבוק היה עשוי מזכוכית כהה ואטומה שלא אפשרה לראות את תכולתו. לאחר ששתתה כמחצית מתכולת הבקבוק, חברתה מזגה את שארית המשקה לכוס וגילתה שרידי חילזון מרקיב בתוך הבקבוק. כתוצאה מהאירוע גברת דונוגהיו חלתה בדלקת קיבה חמורה (גסטרואנטריטיס) וסבלה מהלם נפשי. התובעת הגישה תביעת נזיקין נגד יצרן הבירה (סטיבנסון).

עד לאותה תקופה, תביעות בגין מוצרים פגומים התנהלו במסגרת דיני החוזים, אך בשל שרשרת ההפצה הארוכה בין היצרן לצרכן הסופי, נוצר קושי משפטי בהיעדר קשר חוזי ישיר. השופט הלורד אטקיין, אשר חולל את המהפכה המשפטית, ביסס את עולת הרשלנות על העיקרון המוסרי/דתי "ואהבת לרעך כמוך", אותו תרגם לחובה משפטית/משפטית: אל תזיק לרעך. מיהו אותו "רעך" שאין להזיק לו? זהו כל אדם שאדם סביר היה יכול לצפות כי ייפגע אם לא יינקטו אמצעי זהירות נאותים. במילים אחרות, זהו כל אדם שהפגיעה בו היא צפויה וסבירה כתוצאה מהתרשלנות. החובה המשפטית שונה מהעיקרון המוסרי-דתי: בעוד שהציווי המקורי דורש אהבת הרע, המשפט מתרגם זאת לחובת זהירות מעשית. כלומר, אינך נדרש לאהוב את הזולת, אלא להיזהר שלא לפגוע בו כאשר ניתן לצפות באופן סביר שמעשיך או מחדליך עלולים לגרום לו נזק.

פסק דינו של הלורד אטקיין היווה נקודת מפנה בדיני הנזיקין כאשר ניסח לראשונה עקרונות כלליים ומופשטים לקביעת אחריות נזיקית. בעוד שהמשפט האנגלי המסורתי התבסס על רשימה סגורה של עולות ספציפיות, אטקיין יצר מסגרת משפטית חדשה המבוססת על חובה כללית: החובה לנקוט באמצעי זהירות כלפי כל אדם שאדם סביר היה צריך לצפות שייפגע מהיעדר זהירות. גישה חדשנית זו, המתמקדת בצפיות הפגיעה העתידית, אפשרה להחיל את עקרונות האחריות הנזיקית על מגוון רחב של מקרים, הרבה מעבר לקטגוריות המוגדרות מראש.

בשנת 1947, **עוגנה עולת הרשלנות בפקודת הנזיקין הישראלית**. ההסדר החוקי מורכב משני סעיפים מרכזיים:

- **סעיף 35 (קובע את יסודות הרשלנות):** כאשר אדם מבצע מעשה שאדם סביר לא היה עושה באותן נסיבות או כאשר אדם נמנע מלעשות מעשה שאדם סביר היה עושה באותן נסיבות וכתוצאה מכך נגרם נזק.
- **סעיף 36 (מגדיר את היקף החבות):** קובע את החבות ברשלנות כלפי כל אדם שהמזיק היה צריך לצפות באופן סביר שייפגע מהתנהגותו או כלפי אדם שהמזיק צפה בפועל כי עלול להיפגע מהתנהגותו הרשלנית.

סוגי הרשלנות

במשפט הישראלי קיימת הבחנה בין "רשלנות סתם" לבין "רשלנות חמורה", אך הבחנה זו כמעט ואינה משמעותית בפקודת הנזיקין. כאשר מוכחת רשלנות, האחריות הנזיקית נקבעת לפי היקף הנזק שנגרם ולא לפי רמת חומרת הרשלנות. ישנם שני חריגים עיקריים שבהם חומרת הרשלנות כן משחקת תפקיד: הראשון, בחוק האחריות למוצרים פגומים, שם רשלנות חמורה של הנפגע עצמו מהווה הגנה ועשויה להפחית מהפיצויים. השני, מופיע בסעיף 68 לפקודת הנזיקין, העוסק באשם תורם של הניזוק, שם נבחנת חומרת האשמה לצורך קביעת שיעור ההפחתה בפיצויים.

בחירת הרשלנות מתבצעת באמצעות מבחן "האדם הסביר" וקיימות שתי גישות מרכזיות להערכה זו:

1. רשלנות סובייקטיבית - מתמקדת בבחינת המזיק הספציפי על פי מאפייניו האישיים - יכולותיו הפיזיות, הנפשיות והאינטלקטואליות. גישה זו בוחנת האם אדם זה, עם תכונותיו המיוחדות, היה יכול לצפות את הנזק.
2. רשלנות אובייקטיבית - מתבססת על סטנדרט חיצוני של "האדם הסביר" ומתחלקת לשני היבטים:
 - המבחן המצוי: בוחן את התנהגות רוב האנשים במצב דומה. אם אדם פעל בשונה מההתנהגות המקובלת, הוא עשוי להיחשב רשלן.
 - המבחן הראוי: מתבסס על סטנדרט נורמטיבי שקובע בית המשפט, ללא קשר להתנהגות המקובלת בפועל.

השאלה המרכזית היא האם יש להחיל סטנדרט אחיד על כולם או להתחשב ביכולות האישיות של כל אדם בנפרד כשבוחנים את יכולת הצפייה של הנזק.

ע"פ 196/64 היועץ המשפטי לממשלה נ' מרדכי בש

עובדות המקרה

מרדכי בש קנה מקרר חדש והשליך את המקרר הישן בחצר ביתו, כשדלתו פתוחה ומדפיו במקומם. כשבעה שבועות לאחר מכן, שני ילדים קטנים שיחקו מחבואים בחצר והתחבאו בתוך המקרר. הם נלכדו בתוכו ונחנקו למוות, כיוון שמנגנון הנעילה לא אפשר להם לפתוח את הדלת מבפנים.

טענות הצדדים

התביעה- התביעה האשימה את בש בגרימת מוות ברשלנות, בטענה שהיה עליו לצפות את הסכנה הטמונה בהשארת מקרר ישן בחצר. ההגנה- סנגורו של בש הביא שורה ארוכה של עדים שרכשו מקררים באותה תקופה ושאל אותם מה עשו עם המקררים הישנים. התברר כי רובם השליכו את המקרר הישן ברשות הרבים, בדומה לבש. הסנגור טען כי בש נהג ככל אדם סביר ולכן אין להרשיעו.

הכרעת בית המשפט

בית משפט השלום הרשיע את בש בעבירה שיוחסה לו.

בית המשפט המחוזי

קיבל את ערעורו של בש וזיכה אותו מכל אשמה.

בית המשפט העליון

קיבל את ערעור היועץ המשפטי לממשלה והחזיר את הרשעת בית משפט השלום על כנה. השופט חיים כהן קבע כי:

1. "מן המוסכמות" שמקרר הוא פיתוי למשחקי ילדים וכי אלה עלולים לסגור בו את עצמם.
2. הנאשם היה חייב לצפות שכנה זו ואסור היה לו להשליך את המקרר בחצר.
3. רק בית המשפט קובע מהי התנהגות סבירה, ולא הנוהג הרווח בציבור.

בפסק דין בש קבע בית המשפט העליון כי האדם הסביר אינו האדם המצוי או הממוצע בחברה אלא האדם הרצוי המייצג את הסטנדרט שהחברה שואפת אליו. לפי קביעה זו האדם הסביר היה צריך לצפות את הסכנה הטמונה בהשאת מקרר ישן בחצר למרות שרוב האנשים בפועל לא צפו שכנה כזו. כאשר בית המשפט השתמש במבחן אובייקטיבי-נורמטיבי שאינו מתחשב בתכונות הספציפיות של הנאשם, אלא מבוסס על הערכים והנורמות הרצויים בחברה ובכך הדגיש את תפקידו של בית המשפט בעיצוב נורמות התנהגות ראויות בחברה גם אם הן גבוהות מהסטנדרט הנהוג בפועל.

יתרונות לגישה האובייקטיבית

הגישה האובייקטיבית מאפשרת לבית המשפט לקבוע הלכה עתידית של האדם הסביר לחנך את החברה ולהרתיע. היא מספקת הלכה קבועה ומדדים ברורים אשר מונעים ניצול לרעה של המערכת המשפטית. הגישה מונעת אפליה בין אנשים שעלולה לגרום לחוסר הרתעה בקרב עניים או עשירים, היא מבטיחה פיצוי מלא לניזוק בניגוד לדין הפלילי שמטרתו הרתעה בלבד ומונעת מצב שבו העשירים לא יחששו מביצוע עבירות בשל היעדר הרתעה כלכלית אפקטיבית.

יתרונות לגישה הסובייקטיבית

הגישה האובייקטיבית מאפשרת לבית המשפט לבחון כל מקרה לגופו ולהתאים את הסטנדרט הנדרש לנסיבות הספציפיות. כפי שראינו בפסק דין בש, בו בית המשפט קבע כי היה על בש לצפות את הסכנה הטמונה בהשאת מקרר ישן בחצר, למרות שבפועל רוב האנשים לא היו מודעים לסכנה זו.

לסיכום, הגישה האובייקטיבית מתעלמת מתכונות אישיות כמו קלמזיות מולדת. החברה והניזוקים מצפים לעמידה בסטנדרט התנהגות מסוים, ללא התחשבות בנסיבות אישיות. בתי המשפט דורשים מכל אדם לעמוד ברף הזהירות של האדם הסביר, בלי להתייחס למגבלותיו הפרטיות. גישה זו מגנה על הניזוקים ומקדמת סטנדרט התנהגות אחיד בחברה.

המשפט הישראלי מאמץ את המבחן האובייקטיבי-נורמטיבי בו בית המשפט קובע את דמות האדם הסביר ולעתים מציב רף התנהגות גבוה מהמקובל בחברה. יתרונות גישה זו כוללים חינוך הציבור והטמעת נורמות חברתיות ראויות, פסיקה המיטיבה עם הניזוק, ויישום פשוט יותר בהליכים משפטיים.

דוגמה נוספת ליישום המבחן האובייקטיבי-נורמטיבי מתייחסת לרמת העדכניות הנדרשת מרופא בתחום התמחותו בית המשפט קובע את הסטנדרט הראוי ולא מסתפק בידע המבוסס על פרסומים בעברית בלבד, אלא דורש מרופאים להתעדכן

גם בכתבי עת מובילים באנגלית קביעה זו מדגימה כיצד בית המשפט מציב רף מקצועי גבוה שעשוי לעלות על הנהוג הרווח בקרב חלק מהרופאים ובכך מקדם סטנדרט טיפול איכותי יותר.

סעיף 35 לפקודת הנזיקין מבחין בין אדם הכשיר למקצוע מסוים לבין מי שאינו כשיר החוק ומנחה את בית המשפט לדרוש סטנדרט התנהגות גבוה יותר מבעלי מקצוע. הביטוי "וכשיר לפעול באותו משלח יד" מדגיש זאת. למשל- עורך דין עלול להיתבע ברשלנות אם לא התעדכן בחקיקה רלוונטית וגרם נזק בשל כך. בפסק דין ועקנין השופטים לא בחנו את התנהגות הילד הספציפי אלא את התנהגותו של "הילד הסביר" דוגמאות אלו ממחישות את יישום המבחן האובייקטיבי-נורמטיבי בפסיקה הישראלית.

ע"א 145/80 שלמה ועקנין נ' המועצה המקומית, בית שמש ואח'

עובדות המקרה

ילד בשם משה ועקנין נפצע בבריכת שחייה ציבורית. הוא תבע את הרשות המקומית ואת מפעילי הבריכה בגין רשלנות.

הכרעת בית המשפט

השופט אהרן ברק, שכתב את פסק הדין המרכזי, קבע מספר עקרונות חשובים:

1. המבחן לקביעת התרשלנות הוא אובייקטיבי-נורמטיבי.
2. בית המשפט בוחן את התנהגות הנתבעים לפי סטנדרט "האדם הסביר", ולא לפי התנהגותו הספציפית של הניזוק.
3. השופט אינו מסתמך רק על הנהוג הקיים, אלא קובע את הסטנדרט הראוי להתנהגות בחברה.
4. יש לבחון את הסיכון לעומת התועלת בפעולה הנדונה, ואת האמצעים שניתן היה לנקוט למניעת הנזק.

חשיבות פסק הדין

פסק דין ועקנין מהווה אבן דרך בפיתוח דיני הנזיקין בישראל. הוא מדגים את הגישה האקטיביסטית של בית המשפט העליון בתקופת הנשיא ברק, תוך פיתוח הדרגתי של המשפט המקובל הישראלי. פסק הדין מדגיש את תפקידו של בית המשפט בקביעת נורמות התנהגות ראויות בחברה, גם אם הן גבוהות מהסטנדרט הנהוג בפועל. גישה זו משקפת את התפיסה כי על בית המשפט לא רק לשקף את המציאות הקיימת, אלא גם לעצב אותה ולקדם סטנדרטים גבוהים יותר של זהירות ואחריות.

יסודות עוולת הרשלנות (עוולת מסגרת)

1. חובת זהירות (סעיף 36)- מתקיימת כאשר אדם סביר היה צופה שמעשה או מחדל מסוים עלול לגרום נזק לאדם אחר
2. הפרת חובת הזהירות - התנהגות שחורגת מסטנדרט האדם הסביר באותן נסיבות. כלומר- מעשה או מחדל שאדם סביר לא היה עושה באותן נסיבות.
3. גרם נזק- כולל שני מרכיבים: א. התרחשות נזק בפועל ב. קשר סיבתי בין ההתרשלנות לבין הנזק שנגרם.

יסודות 1+2 = "רשלנות"

יסודות 1+2+3 = עוולת הרשלנות

חובת הזהירות

בפסקי הדין יערי נ' מדינת ישראל (תאונת הרכבת) ולאחר מכן בועקנין, השופט ברק מאמץ מבחן דו-שלבי לבחינת חובת הזהירות, רק אם שניהם מתקיימים קיימת חובת זהירות:

1. חובת זהירות מושגית: בוחנת האם ככלל קיימת חובת זהירות בין סוג המזיקים אליו משתייך המזיק לבין סוג הניזוקים אליו משתייך הניזוק. זוהי קביעה נורמטיבית המבוססת על שיקולי מדיניות ואיזון אינטרסים חברתיים.
2. חובת זהירות קונקרטיית: בוחנת האם בנסיבות הספציפיות של המקרה קיימת חובת זהירות בין המזיק הספציפי לניזוק הספציפי. זו מתבססת על שיקולים סובייקטיביים ונסיבות המקרה הפרטני.

חובת זהירות מושגית: קביעת מדיניות שיפוטית רחבה

חובת זהירות מושגית בוחנת האם באופן כללי ועקרוני קיימת חובת זהירות בין סוג האנשים שהנתבע שייך אליהם לבין סוג האנשים אשר התובע נמנה עמהם, ביחס לסוג הנזק שבו מדובר ואופן התרחשותו. מטרתה לקבוע מדיניות שיפוטית. דוגמה: אדם נכנס לבית מרקחת ביום חורף, אדום ומזיע, ומבקש אקמול. הרוקח מוכר לו ללא שאלות. האיש מתמוטט בחוץ ונותר עם מום קבוע. בתביעה נגד הרוקח, בית המשפט לא שואל אם אותו רוקח ספציפי היה צריך לשים לב, אלא עושה המשגה: האם רוקחים בכלל חייבים לבחון את מצבם הרפואי של לקוחות ולשאול שאלות?

גישה זו מאפשרת לבית המשפט לשקול השלכות רחבות, כמו פגיעה אפשרית בעבודת רופאים או נזקים כלכליים, ולקבוע מדיניות כוללת לגבי חובות זהירות של רוקחים כלפי לקוחות. באמצעות המשגה ניתן לראות שהמטרה היא לקבוע מדיניות שיפוטית לפי חובת הזהירות המושגית.

פסק דין פריצקר נ' פרידמן

עובדות המקרה

מעביד בשם פריצקר נהרג לאחר שנדרס על ידי משאית של אחד מעובדיו פרידמן המנוח הורה לנהג המשאית לנסוע לאחור אך עמד בעצמו מאחורי המשאית במקום שבו לא היה אמור להימצא הנהג לא הבחין במנוח ודרס אותו למוות.

טענות הצדדים

משפחתו של המנוח פריצקר טענה כי הנהג פרידמן התרשל בכך שלא בדק היטב את סביבת המשאית לפני שנסע לאחור ולכן יש להטיל עליו אחריות בנזיקין מנגד פרידמן טען כי לא הייתה לו חובת זהירות כלפי המנוח בנסיבות אלה שכן המנוח עמד במקום שבו לא היה צפוי להימצא.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט קבע כי אף על פי שהייתה התרשלות מסוימת מצד הנהג לא הייתה קיימת חובת זהירות כלפי המנוח בנסיבות המקרה בית המשפט הציג את מבחן החזות מראש ושני מבחנים נוספים מבחן הצפיות ומבחן יחסי השכנות לקביעת קיומה

של חובת זהירות לאור מבחנים אלה ובהתחשב בנסיבות הספציפיות של המקרה נקבע כי לא הייתה חובת זהירות ולכן התביעה נדחתה.

מבחן הצפיות

מבחן הצפיות מתחלק לשני היבטים:

1. צפיות טכנית: בוחנת האם המזיק היה מסוגל לצפות את התרחשות הנזק מבחינה עובדתית.
2. צפיות נורמטיבית: בוחנת האם המזיק היה צריך לצפות את הנזק מבחינה ערכית וחברתית.

לדוגמה, במקרה של הרוקח: ייתכן שהרוקח היה מסוגל טכנית לאבחן את מצבו של הלקוח, אך השאלה הנורמטיבית היא האם ראוי להטיל עליו חובה לאבחן כל לקוח שנכנס לחנות. האם מבחינה חברתית וערכית הרוקח היה צריך לצפות את הנזק ולנהוג בזהירות מיוחדת כלפי כל לקוח? בקביעת חובת זהירות מושגית, המבחן המכריע הוא מבחן הצפיות הנורמטיבית.

חובת זהירות קונקרטי

לאחר קביעת המדיניות השיפוטית הכללית בשלב חובת הזהירות המושגית, יש לבחון את המקרה הספציפי שלפנינו. מטרת שלב זה הוא להכריע בסכסוך הקונקרטי בין הצדדים. בשלב זה, המבחן המרכזי הוא מבחן הצפיות הטכנית. השאלה המרכזית היא: האם היה ביכולתו של הנתבע הספציפי לצפות את הנזק המסוים שהתרחש בנסיבות המקרה? מבחן הצפיות הנורמטיבי עשוי להיות רלוונטי גם בשלב זה, אך בעיקר לגבי שיקולים שלא נדונו בשלב חובת הזהירות המושגית. זה מאפשר לבית המשפט להתחשב בנסיבות הייחודיות של המקרה ולהכריע האם ראוי להטיל חובת זהירות על הנתבע הספציפי כלפי התובע הספציפי בנסיבות המקרה.

חובת זהירות קונקרטית	חובת זהירות מושגית	
האם הנתבע הקונקרטי שלנו, חב חובת זהירות כלפי התובע הקונקרטי ביחס לנזק הקונקרטי שאירע והאופן הקונקרטי שבו הוא אירע	האם באופן כללי ועקרוני קיימת חובת זהירות בין סוג האנשים שהנתבע שייך אליהם לבין סוג האנשים אשר התובע נמנה עמם, ביחס לסוג הנזק שבו מדובר ואופן התרחשותו	אופן הבחינה
להכריע בסכסוך שלפנינו	לקבוע מדיניות שיפוטית	המטרה
מבחן הצפיות – צפיות טכנית ונורמטיבית	מבחן הצפיות – בעיקר צפיות נורמטיבית	המבחן
מקור האבחנה – פסד יערי נ מדי, ואח"כ בפסד ועקנין נ מ"מ עירית בית שמש		

מעשה מכוון ועוולת הרשלנות

סעיף 35 לפקודת הנזיקין [נוסח חדש] עוסק בעוולת הרשלנות. לכאורה, מעשה מכוון עשוי להיכנס תחת יסודות הסעיף, שכן האדם עשה מעשה שאינו סביר וגרם נזק.

סעיף זה קובע: "עשה אדם מעשה שאדם סביר ונבון לא היה עושה באותן נסיבות, או לא עשה מעשה שאדם סביר ונבון היה עושה באותן נסיבות, או שבמשלח יד פלוני לא השתמש במיומנות, או לא נקט מידת זהירות, שאדם סביר ונבון וכשיר לפעול באותו משלח יד היה משתמש או נוקט באותן נסיבות - הרי זו התרשלות; ואם התרשל כאמור ביחס לאדם אחר, שלגביו יש לו באותן נסיבות חובה שלא לנהוג כפי שנהג, הרי זו רשלנות, והגורם ברשלנותו נזק לזולתו עושה עוולה."

פסק דין אמין נ' אמין

עובדות המקרה

אב זנח את שני ילדיו לאחר שאשתו, שסבלה ממחלת נפש, התאבדה. האב התחתן מחדש, ואשתו החדשה התנתה את הנישואין בניתוק הקשר עם ילדיו. כתוצאה מכך, הילדים גדלו במוסדות אומנה.

טענות הצדדים

הילדים תבעו את אביהם בגין הפרת חובה חקוקה (חוק האפוטרופוס) ורשלנות. עורך הדין של האב טען כי לא ניתן לתבוע ברשלנות על מעשי הורים, וכי מדובר במעשה מכוון ולא ברשלנות.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט קבע כי:

1. ניתן לתבוע ברשלנות על מעשי הורים במקרים קיצוניים כמו זה.
2. התרשלות במובנה הטכני יכולה לכלול גם מעשים ומחדלים מכוונים.
3. המבחן לקיום התרשלות הוא אי-סבירות ההתנהגות וצפיות הנזק.

חשיבות פסק הדין: פסק דין זה מרחיב את תחולת עוולת הרשלנות גם למעשים מכוונים, ומאפשר תביעות רשלנות נגד הורים במקרים קיצוניים של הזנחה.

מתי נשללת הצפיות הנורמטיבית?

א. משיקולי מדיניות או שיקולים החורגים מתחום דיני הנזיקין. (לדוגמא - הגנה על זכות השביתה, הגנת יחסי עו"ד לקוח).

דוגמאות

- פסק הדין בעניין מפעלי רכב אשדוד בע"מ נ' ציזיק (ע"א 593/81) - עובדות המקרה מתייחסות לשביתה שהתרחשה בנמל חיפה בשנת 1977 אשר גרמה למפעלי תעשייה להסיט את מטעניהם לנמלים אחרים ולספוג נזקים כלכליים משמעותיים כתוצאה מכך. התובעים טענו לנזקים בגין עוולת שונות כולל רשלנות בעוד שהנתבעים טענו לזכותם

החוקית לשבות בית המשפט קבע כי קיימת חובת זהירות של שובתים כלפי צדדים שלישיים והכיר באפשרות לתבוע נזקי שביתה בעילת רשלנות במקרה זה נקבע כי השובתים הפרו את חובת הזהירות שלהם.

בפסק דין זה, השאלה המרכזית הייתה האם השובתים היו צריכים לצפות את הנזק שנגרם לצד שלישי ולכן חבים בחובת זהירות כלפיהם אף שמטרת השביתה היא ליצור נזק הדיון התמקד באיזון בין זכות השביתה לבין הנזק שנגרם לצדדים שלישיים כאשר החשש היה שתביעות נזיקיות נגד עובדים שובתים יובילו להרתעת יתר ופגיעה בזכות השביתה בית המשפט קבע כי במקרה זה הייתה פעולה אקטיבית לגרימת נזק וכי השובתים יכלו לנקוט בפעולות שלא היו פוגעות בשביתה עצמה בנוסף צוין כי לא ניתנה הודעה מוקדמת על השביתה מה שהגביר את הנזק שנגרם.

- הדילמה בין חובת החיסיון לחובת הזהירות של עורך דין - סוגיית חובת החיסיון של עורך דין כלפי לקוחו מול חובת הזהירות מעלה דילמה מורכבת במקרים בהם לקוח חושף כוונות לפגוע באחרים במסגרת ייעוץ משפטי כמו בהליכי גירושין. מצד אחד, חובת החיסיון נועדה לאפשר לכל אדם לקבל ייעוץ משפטי ללא חשש שהמידע יימסר לאחרים זוהי זכות בסיסית וחיונית למערכת המשפט. מאידך, עולה השאלה האם חובת הזהירות של עורך הדין מחייבת אותו למסור מידע על כוונות פגיעה של הלקוח לאשתו או למשטרה.

ב. שיקולים שמקורם בדיני הנזיקין – היעדר שכנות

- עילות יוצרת סיכון - אחזקת מקרקעין או נכס אחר, עיסוק במקצוע וכו'. לדוגמא - בקביעת היקף האחריות בנזיקין בתי המשפט שוקלים גם שיקולי מדיניות רחבים, כגון הרתעת יתר במשחקי ספורט שכן הטלת אחריות מוגזמת על נזקים הנגרמים במשחקי כדורגל עלולה להרתיע אנשים מלשחק ובכך לפגוע בפעילות ספורטיבית חשובה בנוסף כפי שנדון בפסק דין גרובנר נשקלות ההשלכות על רשויות מקומיות כאשר הטלת אחריות מוגזמת על העירייה עלולה להוביל להסטת משאבים מפרויקטים חיוניים אחרים או להימנעות מהקמת פארקים וגני משחקים מחשש לתביעות אלו דוגמאות המדגימות כיצד שיקולי מדיניות רחבים משפיעים על קביעת היקף האחריות בנזיקין מעבר לשיקולים המשפטיים הצרים.

- האם מדובר בפעולה אקטיבית או במחדל? מעשה אקטיבי נתפס לרוב כחמור יותר ממחדל ולכן נוטים להטיל בגינו אחריות רבה יותר בדיני נזיקין הדבר בולט במיוחד בתביעות רשלנות נגד המשטרה, כאשר הקושי המרכזי אינו במקרים בהם המשטרה גרמה נזק באופן ישיר, אלא כאשר היא נתבעת על אי מניעת נזק במקרים של מחדל כגון אלה יש לשקול בזהירות את היקף האחריות שיש להטיל שכן המשטרה לא יצרה את הנזק בעצמה אלא רק הייתה בעמדה שאפשרה לה למנוע או לצמצם אותו הבחנה זו מדגישה את הצורך בגישה מאוזנת בהטלת אחריות על גופים ציבוריים במקרים של מחדל.

- הנזק נגרם במישרין ע"י הנתבע או ע"י צד ג' - בהערכת מידת האחריות בנזיקין יש להתחשב בכך שהנתבע לא גרם לנזק באופן ישיר נסיבה זו מצריכה בחינה מעמיקה של חומרת המעשה או המחדל ושקילה האם ראוי להטיל אחריות

מלאה או שמא יש מקום להקלה מסוימת הערכה זו מחייבת איזון בין הצורך בהרתעה ומניעת נזקים עתידיים לבין שיקולי צדק והגינות כלפי מי שלא יצר את הסיכון באופן ישיר.

• **האם הנזק הוא פיזי או כלכלי** - במשך תקופה ארוכה, בעיקר במערכת המשפט האנגלית, הייתה נטייה להימנע מהטלת אחריות נזיקית על נזק כלכלי טהור. בתוך קטגוריית הנזק הרכושי, נעשתה הבחנה בין נזק רכושי מוחשי (כגון בית שנשרף או רכב שניזוק באופן מוחלט) לבין נזק כלכלי טהור (כמו ירידת ערך של נכס או נזק הנובע מייעוץ משפטי או כלכלי לקוי. בישראל, לעומת זאת, התפתחה גישה מרחיבה יותר, המאפשרת הטלת אחריות נזיקית גם על בעלי מקצוע כמו רואי חשבון ועורכי דין בגין נזק כלכלי טהור^[2]. הנשיא שמגר היה מודע למגמה זו, אך הדגיש כי זהו רק אחד מבין מספר שיקולים שיש לקחת בחשבון בעת קביעת אחריות נזיקית.

שיעור 6

הפרת חובת זהירות

הפרת חובת זהירות: מבחן האדם הסביר ונוסחת Learned Hand – נתבקשנו ליישום הנוסחה במבחן

הפרת חובת זהירות נבחנת באמצעות מבחן "האדם הסביר". בית המשפט בוחן את נוהל ההתנהגות המקובל במקרה הספציפי, אך אינו מחויב לו באופן מוחלט. הוא רשאי להחמיר או להקל בהתאם לנסיבות, תוך בירור הציפיות מבעל מקצוע במצב דומה.

נוסחת Learned Hand, שפותחה על ידי שופט אמריקאי, מציעה גישה כמותית להערכת רשלנות: יש להטיל אחריות בגין רשלנות כאשר עלות אמצעי הזהירות למניעת הסיכון נמוכה מהמכפלה של הנזק הצפוי בהסתברות התרחשותו. נוסחה זו מספקת כלי נוסף לבחינת סבירות ההתנהגות בהקשר של חובת הזהירות.

נוסחת הנד (Learned Hand) לקביעת התרשלות מבוטאת כך:

$$L * P > B$$

כאשר:

B - מייצג את עלויות המניעה, כולל עלויות הנובעות מצמצום פעילות מועילה

P - מסמל את ההסתברות להתרחשות הנזק

L - מייצג את גובה הנזק הפוטנציאלי, אם יתרחש

לפי נוסחה זו, התרשלות מתקיימת כאשר תוחלת הנזק (המכפלה של ההסתברות בגובה הנזק) גדולה מעלות מניעתו.

נוסחת הנד מדגימה כיצד גודל הנזק והסתברותו משפיעים על קביעת רשלנות, כאשר יש לבחון כל מקרה לגופו תוך שקלול כל הנתונים הרלוונטיים. כך למשל, במקרה בו קיים נזק פוטנציאלי עצום של מיליון שקלים, אך ההסתברות להתרחשותו היא נמוכה מאוד, רק אחד למיליון, ועלות המניעה היא שקל אחד, תוחלת הנזק היא שקל אחד, ולכן אי מניעה אינה

בהכרח רשלנות. לעומת זאת, אם יש סיכוי של אחד למאה אלף לנזק קטן יותר של חמישה שקלים, ועלות המניעה נמוכה מחמישה שקלים, תוחלת הנזק אמנם נמוכה אך עדיין קיימת חובה למנוע את הנזק שכן עלות המניעה נמוכה יותר ולכן אי מניעה תיחשב לרשלנות.

יישום על פסקי דין

• ע"א 145/80 שלמה ועקנין נ' המועצה המקומית, בית שמש ואח'

בפסק דין ועקנין נקבע כי העירייה התרשלה מכיוון שעלות המניעה (B) הייתה נמוכה מאוד - רק הצבת שלטי אזהרה ההסתברות לנזק (P) הייתה גבוהה יחסית שכן הוכח שאנשים רבים אינם מודעים לסיכון עקב אשליה אופטית וגובה הנזק הפוטנציאלי (L) היה משמעותי מאוד - פציעות ראש חמורות. לפי נוסחת הנד במקרה זה $P \cdot L$ היה גבוה משמעותית מ-B ולכן נקבע שהעירייה התרשלה באי הצבת השלטים הניתוח הזה מדגים כיצד בית המשפט משתמש בשיקולים כלכליים לקביעת רשלנות.

• ע"א 343/74 גרובנר נ' עיריית חיפה

עלויות המניעה (B) במקרה זה גבוהות יחסית שכן הן כוללות תשלום משכורות לפקחים ההסתברות לנזק (P) אינה גבוהה במיוחד מכיוון שאנשים יכולים לנקוט אמצעי זהירות בעצמם וגובה הנזק הפוטנציאלי (L) אינו חמור במיוחד. תאוריה זו מדגישה שאין צורך למנוע כל נזק אפשרי בכל מחיר שכן הדבר עלול להוביל להגבלת פעילויות רבות ומועילות (כמו למשל הורדה דרסטית של מהירות הנסיעה בכבישים) עם זאת ישנה ביקורת מסוימת על גישה זו בטענה שהיא עלולה להוביל להערכת חסר של ערך חיי אדם (L) ולהצדיק אי נקיטת אמצעי זהירות במקרים מסוימים.

פסק דין ע"א 5604/94 חמד נ' מדינת ישראל

עבודות המקרה

פסק הדין עוסק באירוע שהתרחש ב-30.7.1990 במחנה הפליטים בגנין. באותו יום פרצו מהומות והתפרעויות, במהלכן רגמו מתפרעים באבנים את המפקדה הצבאית, מגדל השמירה ואוהל העצורים. צוות של שוטרי משמר הגבול הגיע למקום כדי לטפל בהפרות הסדר. במהלך מרדף אחר מידי האבנים, אחד השוטרים ירה כדורי גומי לעבר קבוצת המתפרעים. כתוצאה מכך, המערער, ילד פלסטיני בן 11, נפגע בראשו מכדור גומי בעת שהיה עובר אורח במהלך האירוע.

טענות הצדדים

בערעורו טען המערער כי לא היו הפרות סדר בעת הפגיעה בו וכי נורה לעברו בעת שהלך לתומו. הוא ביקש להטיל אחריות על המדינה בגין עוולות תקיפה, רשלנות והפרת חובה חקוקה. מנגד, המדינה טענה כי אין יסוד להתערבות ערכאת הערעור בממצאי בית המשפט המחוזי, כי לא מתקיימים יסודות עוולות התקיפה ושוטרי מג"ב נהנים מהגנת "הגנה עצמית", וכי שוטרי מג"ב לא חרגו מסטנדרט הזהירות הראוי. בנוסף, המדינה טענה כי לא התקיימו יסודות האחריות בגין הפרת חובה חקוקה.

הכרעת ביהמ"ש

בית המשפט העליון קיבל את הערעור וקבע מספר קביעות משמעותיות. ראשית, נקבע כי אין מדובר ב"פעולה מלחמתית" הפוטרת את המדינה מאחריות בנזיקין. שנית, בית המשפט קבע כי הירי במהלך מרדף יזום בשעות החשכה לעבר קטין שלא סיכן את השוטרים היה בגדר התרשלות. בית המשפט הדגיש כי סטנדרט ההתנהגות הסביר נקבע על פי רמת הביצוע הצפויה משוטרים מיומנים שעברו הכשרה מתאימה.

הנשיא ברק, בפסק דינו, קבע כי יש לבחון את סבירות ההתנהגות מנקודות מבט שונות, כולל נקודת מבט הניזוק, המזיק והציבור. בסופו של דבר, בית המשפט חייב את המדינה בפיצויים למערער. פסק דין זה מהווה תקדים חשוב בהרחבת אחריות הרשות הציבורית בגין התרשלות ובפיתוח נוסחת הנד לבחינת סבירות ההתנהגות.

מחלוקת בין ברק לריבלין: נוסחת הנד ושיקולי צדק בעולת הרשלנות

בפסק דין חמד נ' מדינת ישראל, הנשיא ברק והשופט ריבלין הציגו גישות שונות לגבי נוסחת הנד ותפקידה בקביעת סטנדרט הסבירות בעולת הרשלנות:

- ברק: "נוסחה זו שימושית היא, אך אין בכוחה לתת פתרון כולל לכל בעיות הסבירות בעולת הרשלנות, האדם הסביר אינו רק האדם היעיל. זהו גם האדם הצודק ההוגן והמוסרי"
- ריבלין: "גורמים אלה כולם יכולים לבוא בחשבון בנוסחת הנד, אין כל סתירה בינם לבניה. הנוסחה כך סבור אני, אינה חייבת לצמצם עצמה אך ורק לשיקולי היעילות הכלכלית. אכן, אין זו 'נוסחה' במובנו המקובל, המתמטי, של הביטוי. זוהי מסגרת רעיונית אשר משמשת את בית המשפט ככלי של היגיון".

ההבדל בין גישות השופטים ברק וריבלין לגבי נוסחת הנד בהקשר של עולת הרשלנות, מתמקד בעיקר באופן שבו הם תופסים את גמישות הנוסחה ואת היקף השיקולים שהיא יכולה לכלול. כאשר השופט ברק רואה את נוסחת הנד כמוגבלת יותר, ומדגיש את הצורך בשיקולים נוספים מעבר ליעילות הכלכלית שהנוסחה מייצגת. לדעתו, הוא מכיר בשימושיות הנוסחה אך סבור שהיא אינה מספקת פתרון מלא לכל בעיות הסבירות ברשלנות ומדגיש כי האדם הסביר אינו רק "אדם יעיל" מבחינה כלכלית אלא גם אדם צודק הוגן ומוסרי. לעומתו, השופט ריבלין מציג גישה גמישה יותר כלפי הנוסחה וטוען שהיא יכולה לכלול את כל הגורמים שברק מזכיר כולל שיקולי צדק והגינות הוא מדגיש שאין סתירה בין הנוסחה לבין שיקולים שאינם כלכליים גרידא ורואה בה מסגרת רעיונית גמישה שבית המשפט יכול להשתמש בה ככלי חשיבה מקיף.

מצג שווא רשלני

מבוא ורקע היסטורי

בראשית הדרך, המשפט האנגלי לא הכיר בזכות תביעה בגין מצג שווא. נקודת המפנה המשמעותית בהתפתחות הדוקטרינה המשפטית בנושא זה הייתה בפרשת *Candler v Crane, Canning & Co.* במקרה זה, אדם שקל רכישת חברה והסתמך על דוחותיה הכספיים בכדי להעריך את מצבה הפיננסי. לאחר השלמת העסקה, התגלה כי המצב הכספי האמיתי של החברה היה שונה באופן מהותי מזה שהוצג בדוחות. בעקבות זאת, הרוכש הגיש תביעה כנגד משרד רואי החשבון שערך את הדוחות. מקרה זה היווה אבן דרך בהתפתחות ההכרה המשפטית באחריות בגין מצגי שווא והשפיע על עיצוב הדין בתחום זה.

הגורמים המקשים על הטלת אחריות במקרים של מצג שווא:

1. אופי הפעולה הגורמת לנזק: במקרים אלו, הנזק נגרם כתוצאה מדיבור או הצגת מידע, ולא ממעשה פיזי ישיר. הטלת אחריות על בסיס מידע או דיבור בלבד מעוררת חששות מפני ריבוי תביעות ויצירת אפקט מצנן על מסירת מידע בחברה. קיים חשש כי הטלת אחריות רחבה מדי, תוביל להרתעת יתר ותפגע בזרימת המידע החופשית והחיונית בעסקים ובחברה.

2. סוג הנזק: הנזק במקרים אלו הוא בדרך כלל נזק כלכלי טהור, כלומר הפסד כספי ללא פגיעה פיזית או נזק מוחשי. במקרה של רכישת חברה, למשל, החברה עצמה קיימת ופועלת, אך ערכה האמיתי שונה מהערך שהוצג. מערכת המשפט נוטה להיות זהירה יותר בהטלת אחריות על נזקים כלכליים טהורים, בשל החשש מהרחבת יתר של האחריות ומהצפת בתי המשפט בתביעות.

הסוגיה המרכזית במקרה זה נובעת מהיעדר יחסים חוזיים ישירים בין רואה החשבון לבין רוכש החברה. רואה החשבון סיפק את שירותיו לחברה עצמה, ולא לרוכש הפוטנציאלי. מבחינה משפטית, חובת הזהירות של רואי החשבון מוגבלת בדרך כלל לבעלי המניות הקיימים של החברה, ואינה מתרחבת באופן אוטומטי לכלול משקיעים או רוכשים עתידיים. בהיעדר חובה חוזית ישירה, האפשרות היחידה להטיל אחריות על רואה החשבון היא באמצעות חובת זהירות בנזיקין. אולם, בתקופה הרלוונטית, הכרה בחובת זהירות כזו כלפי צדדים שלישיים שאינם צד לחוזה טרם הייתה מבוססת או מקובלת במערכת המשפט. זוהי הסיבה העיקרית לקושי בהטלת אחריות על רואה החשבון במקרים כאלה.

בפסק הדין המכונן *Hedley Byrne & Co Ltd v Heller & Partners Ltd* משנת 1963, בית הלורדים האנגלי דן במקרה שבו סוכנות פרסום (*Hedley Byrne*) ביקשה מידע פיננסי על לקוח פוטנציאלי (*Easipower*), מהבנק שלו (*Heller & Partners*). הבנק מסר מידע חיובי על מצבה הכספי של החברה, אך המידע התברר כשגוי. כתוצאה מכך, סוכנות הפרסום סבלה הפסדים כספיים משמעותיים כאשר *Easipower* נכנסה לפירוק.

למרות שבית המשפט דחה את התביעה נגד הבנק, זאת רק בשל קיומו של כתב ויתור על אחריות שהבנק כלל במכתבו. עם זאת, פסק הדין היווה נקודת מפנה משפטית חשובה, שכן בית הלורדים קבע עקרונית כי בנסיבות מתאימות, ניתן להטיל אחריות על גורם המספק מידע או ייעוץ פיננסי, גם בהיעדר יחסים חוזיים ישירים. פסיקה זו פתחה את הדלת להכרה באחריות בגין נזק כלכלי טהור הנובע ממצג שווא רשלני, ובכך שינתה משמעותית את הדין בתחום זה.

במשפט העברי, ישנה התייחסות ישירה לסוגיית האחריות בגין מתן חוות דעת מקצועית שגויה, כפי שמשתקף בציטוט מהתלמוד הבבלי, מסכת בבא קמא, דף צט: "מראה דינר לשולחני ונמצא רע בין אומן בין הדיוט חייב".

פירוש הדברים: כאשר אדם מציג מטבע (דינר) לבדיקה אצל שולחני (מומחה לזיהוי מטבעות), והשולחני מאשר את תקינות המטבע, אך לאחר מכן מתברר כי המטבע היה מזויף או פגום ("רע"), השולחני נושא באחריות לנזק שנגרם. חשוב לציין כי האחריות חלה הן על מומחה מקצועי ("אומן") והן על אדם רגיל ("הדיוט") שנתן את חוות הדעת. הלכה זו מבטאת עיקרון חשוב במשפט העברי, לפיו יש להטיל אחריות על מי שנותן חוות דעת או אישור מקצועי, גם אם לא קיבל תמורה ישירה עבור שירותיו. עיקרון זה מדגיש את החשיבות של זהירות ואחריות בעת מתן חוות דעת מקצועית, ומהווה בסיס לדיון בסוגיות דומות של אחריות מקצועית במשפט המודרני.

האם נזק כלכלי טהור הוא בר פיצוי?

שיקולים נגד פיצוי

1. הרחבת מעגל התובעים: קיים חשש מפני ריבוי תביעות, כאשר כל מי שקיבל ייעוץ בכל צורה שהיא (כגון מאמר או תכנית טלוויזיה) עלול להגיש תביעה נגד המייעץ
2. קשיי הוכחה: ישנם אתגרים בהוכחת הקשר הסיבתי בין הייעוץ לנזק הכלכלי
3. נזקים זניחים: חשש מפני הצפת בתי המשפט בתביעות על נזקים קטנים
4. יעילות כלכלית: במקרים רבים, הניזוק עשוי להיות מונע הנזק היעיל ביותר
5. היעדר נזק חברתי: יש הטוענים כי נזק כלכלי טהור אינו מהווה נזק חברתי אמיתי

שיקולים בעד פיצוי

1. שוויון בין סוגי נזקים: נזק כלכלי טהור הוא נזק לכל דבר ועניין
2. מניעה מוקדמת: מדוע להמתין להתרחשות נזק מוחשי כאשר ניתן למנוע נזק כלכלי מראש?
3. הרתעה יעילה: החצנת עלויות הייעוץ, כולל סיכון לתביעות בגין רשלנות, תיצור הרתעה יעילה ותעודד זהירות מצד היועצים.
4. צדק מתקן: הכרה בנזק כלכלי טהור עשויה לקדם את עקרון הצדק המתקן בדיני הנזיקין.

הדין בישראל

סעיף 2 לפקודת הנזיקין מספק הגדרה רחבה למושג "נזק", הכוללת אובדן חיים נוחות רווחה גופנית או שם טוב או חיסור מהם וכל אובדן או חיסור כיוצאים באלה הגדרה זו מאפשרת הכרה מקיפה בסוגים שונים של נזקים לרבות נזקים כלכליים טהורים ובכך מהווה בסיס משפטי להרחבת האחריות הנזיקית בדין הישראלי.

פס"ד ע"א 106/54 צבי וינשטיין נ' קדימה אגודה שיתופית להספקת מים בע"מ

עובדות המקרה

וינשטיין קבלן בנה מיכל מים עבור אגודה שיתופית קדימה, בהתאם לתוכניות שהכין מהנדס שהועסק על ידי האגודה. לאחר בניית המיכל, התגלה כי הוא דולף ואינו ראוי לשימוש על פי החוזה בין הקבלן לאגודה, התשלום לקבלן היה מותנה בתקינות המיכל.

טענות הצדדים

הקבלן טען כי בנה את המיכל בדיוק לפי התוכניות שקיבל מהמהנדס, וכי הדליפה נובעת מפגם בתכנון ולא מביצוע לקוי. האגודה טענה כי המיכל אינו ראוי לשימוש, ודרשה פיצויים מהקבלן. הקבלן ביקש לתבוע את המהנדס בגין רשלנות אף שלא היו ביניהם יחסים חוזיים ישירים.

הכרעת בית המשפט

השופט אגרנט קבע כי בניגוד להלכה האנגלית, שלא הכירה בעילת תביעה נזיקית בגין נזק כלכלי טהור, יש להכיר באפשרות להגיש תביעה על מצג שווא רשלני, גם כאשר אין יחסים חוזיים ישירים בין הצדדים. בית המשפט קבע כי אין הצדקה להבחין בין נזק פיזי לנזק כלכלי, לעניין אחריות ברשלנות ובכך פתח את הדלת להכרה באחריות בגין מצג שווא רשלני במשפט הישראלי.

התנאים להכרה באחריות בגין מצג שווא רשלני (פס"ד וינשטיין נ קדימה)

1. הקשר העסקי - המצג חייב להינתן במסגרת עסקה מוגדרת ובמהלך העסקים הרגיל, ולא בשיחת אקראי או באופן כללי.
2. ציפיות ההסתמכות - על הנתבע לדעת או שהיה עליו לדעת כי התובע או אנשים מסוגו עשויים להסתמך על המצג-תנאי זה חיוני להוכחת הקשר הסיבתי. (לדברי פרופ' רייך זהו היסוד החשוב ביותר).
3. זיהוי המסתמכים: קבוצת האנשים המסתמכים צריכה להיות מוגדרת וידועה מראש. דבר המגביל את האחריות במקרים של פרסומים כלליים בתקשורת.
4. הגדרת היקף הנזק: הנזקים הכספיים הפוטנציאליים צריכים להיות ניתנים להערכה מראש בכדי למנוע חשיפה בלתי מוגבלת ולהגביל את היקף האחריות.
5. היעדר בדיקת ביניים: בעבר נדרש כי המצג לא יהיה כפוף לבדיקת ביניים, אך תנאי זה אינו מקובל כיום- מצב זה מתייחס לסיטואציה בה אדם מקבל חוות דעת רשלנית ולאחר מכן פונה לקבלת חוות דעת נוספת מגורם אחר. הרציונל

מאחורי התייחסות זו הוא שחוות הדעת השנייה עשויה לשמש כ"מנגנון בקרה" ולמנוע או להפחית את הנזק הפוטנציאלי שעלול להיגרם מההסתמכות על חוות הדעת הראשונה הרשלנית. במקרה כזה עולה השאלה האם וכיצד משפיעה העובדה שהניזוק פנה לחוות דעת נוספת על האחריות של נותן חוות הדעת הראשונה ועל היקף הנזק שניתן לייחס לו? זוהי סוגיה מורכבת הדורשת בחינה של נסיבות כל מקרה לגופו ושל מידת ההסתמכות על כל אחת מחוות הדעת.

כיום התנאי הנוגע לבדיקת ביניים אינו עומד בפני עצמו, אלא נבחן בהקשר של יסוד ההסתמכות. המצב בו התנאי עשוי להיות רלוונטי הוא כאשר מקבל חוות הדעת מודיע מראש לנותן חוות הדעת כי בכוונתו לפנות למומחה נוסף בעל מומחיות גבוהה יותר לקבלת חוות דעת נוספת, במקרה כזה עצם ההודעה על הכוונה לקבל חוות דעת נוספת עשויה להשפיע על מידת ההסתמכות הסבירה על חוות הדעת הראשונה ובכך להשליך על שאלת האחריות של נותן חוות הדעת הראשונה.

אימתי מתקיימת הסתמכות?

- האם מתחייב כי יהיה זה בעל מקצוע?

פס"ד ע"א 3510/99 עמידר החברה הלאומית לשיכון בישראל בע"מ נ' אהרון

עובדות המקרה

אדם רכש מעמידר קרקע במטרה לפתוח נגרייה. עמידר הבטיחה לו כי ניתן לבנות על הקרקע, אולם בפועל התברר כי לפי תוכנית התב"ע של העירייה השטח מיועד למגורים בלבד ולא ניתן להקים עליו נגרייה.

טענות הצדדים

התובע טען כי עמידר יצרה מצג שווא רשלני, כאשר הבטיחה לו שניתן לבנות על הקרקע מבלי לבדוק את ייעוד הקרקע בתוכניות העירייה. מנגד, עמידר טענה כי אין זה מתחום התמחותה לבדוק את ייעודי הקרקע וכי לא ניתן לצפות ממנה לדעת את כל התוכניות העירוניות

הכרעת בית המשפט

בית המשפט קבע כי במקרה זה הייתה רמת הסתמכות גבוהה של הרוכש על המצג של עמידר, שכן מדובר בחברה ממשלתית האמונה על שיווק קרקעות ודיוור ציבורי. לכן היה על עמידר לבדוק את ייעוד הקרקע לפני שהבטיחה לרוכש כי ניתן לבנות עליה. בית המשפט קבע כי התקיימו כל יסודות עוולת מצג השווא הרשלני וקיבל את תביעת הרוכש כנגד עמידר.

פסק דין זה מהווה תקדים חשוב בנוגע לאחריותן של חברות ממשלתיות למצגים שהן מציגות בפני אזרחים ומדגיש את החובה המוגברת שלהן לבדוק את המידע שהן מוסרות במיוחד כאשר מדובר בתחומי התמחותן.

- קיום תמורה כספית? העובדה שניתנה תמורה כספית עבור שירות או ייעוץ, מחזקת את מידת ההסתמכות בין הצדדים ומגבירה את הציפייה לרמת מקצועיות ואחריות גבוהה יותר. עם זאת, חשוב להדגיש כי קיום תמורה אינו תנאי הכרחי או מחייב להטלת אחריות בגין מצג שווא רשלני גם במקרים בהם לא ניתן שכר עבור השירות או הייעוץ.

ע"א 209/85 עיריית קרית אתא נ' מפעלי תחנות בע"מ

עובדות המקרה

חברת מפעלי תחנות בע"מ ביקשה להקים מפעל בקרית אתא ופנתה למחלקת ההנדסה של העירייה לקבלת מידע על הקרקע המיועדת. מחלקת ההנדסה מסרה לחברה מידע מפורט על הקרקע, וציינה כי ניתן להקים עליה מפעל אך לא הזכירה כי מדובר בקרקע חקלאית. החברה הסתמכה על המידע שקיבלה והקימה את המפעל על הקרקע לאחר מכן התברר כי הקרקע מסווגת כקרקע חקלאית ולא ניתן היה להקים עליה מפעל.

טענות הצדדים

החברה טענה כי העירייה התרשלה במסירת המידע וגרמה לה נזק כתוצאה מהקמת המפעל על קרקע שאינה מתאימה. העירייה מצדה טענה כי אין לה אחריות כלפי החברה משום שמסרה את המידע כשירות חינם ללא קבלת תמורה.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט העליון דחה את טענת העירייה וקבע כי אין צורך בקיום תמורה כספית כתנאי להטלת אחריות על העירייה בית המשפט קבע כי העירייה היא הגורם היחיד שיכול למסור מידע מוסמך על ייעוד הקרקע ולכן קיימת הסתמכות סבירה של הציבור על המידע שהיא מוסרת בית המשפט הדגיש כי העירייה חבה חובת זהירות כלפי מי שפונה אליה לקבלת מידע תכנוני גם אם השירות ניתן בחינם לפיכך נקבע כי העירייה התרשלה במסירת המידע החלקי והיא אחראית לנזק שנגרם לחברה כתוצאה מהקמת המפעל על קרקע חקלאית.

• מצג לגבי הדין?

הטענה כי עורך דין יכול להסתמך על חזקת ידיעת הדין כהגנה מפני תביעות רשלנות מקצועיות, אינה מתקבלת בדרך כלל בבתי המשפט. הרציונל לדחיית טענה זו הוא פשוט ומשכנע - אם אכן היה האזרח בקיא בחוק ומודע לכל היבטיו לא היה נזקק כלל לשירותיו של עורך הדין. עצם הפנייה לעורך דין לקבלת ייעוץ משפטי מעידה על כך שהלקוח אינו בטוח לגבי מצבו המשפטי ומבקש את הידע והמומחיות של איש המקצוע. לפיכך, ההנחה כי האזרח אמור לדעת את כל החוקים הרלוונטיים לעניינו, אינה סבירה בהקשר של יחסי עורך דין-לקוח ואינה יכולה לשמש כהגנה מפני רשלנות מקצועית. בתי המשפט מצפים מעורכי דין לספק ייעוץ מקצועי ומדויק המבוסס על הכרת החוק והפסיקה העדכנית ולא להסתמך על ידע משפטי משוער של לקוחותיהם.

• הימנעות מגילוי מידע

הימנעות מגילוי מידע במסגרת יחסי מומחה-לקוח או בעל מידע-מסתמך נבחנת לפי מבחן האדם הסביר. כאשר אדם בעמדת מומחיות או בעל גישה למידע רלוונטי נמנע ממסירת מידע חיוני שאדם סביר בנעליו היה מוסר הדבר עשוי להיחשב

כהתרשלות. המבחן מתמקד בשאלה האם בנסיבות העניין היה על המומחה או בעל המידע למסור את המידע הספציפי ללקוח או למסתמך. אם התשובה חיובית והמידע לא נמסר הרי שהדבר עלול להוות בסיס לטענת רשלנות.

שיעור 7

אחריות המדינה בנזיקין

העמדה המקורית מים ימימה

בעבר נהנתה המדינה מחסינות מוחלטת מפני תביעות רשלנות עיקרון זה התבסס על הדוקטרינה האנגלית המסורתית של "The King can do no wrong" (המלך אינו יכול לעשות עוול). רעיון זה שיקף את התפיסה כי הריבון או המדינה אינם יכולים להיתבע בגין מעשיהם, שכן הם מקור הסמכות והצדק במדינה. גישה זו העניקה למדינה ולרשויותיה הגנה רחבה מפני אחריות משפטית ומנעה מאזרחים את האפשרות לתבוע את המדינה על נזקים שנגרמו להם כתוצאה מרשלנות של עובדי ציבור או מוסדות ממשלתיים.

המשפט העברי

המלכים העבריים, בניגוד למלכי אומות העולם, היו כפופים למערכת המשפט ולחוקי התורה. כפי שמצוטט במסכת סנהדרין, "מלכי בית דוד דנים ודנים אותם", מה שמדגיש את ייחודיותה של המלוכה העברית. בעוד שבאומות אחרות המלכים נהנו מחסינות מוחלטת, ההלכה היהודית הכירה בצורך להגביל את כוחם של המלכים ולהכפיפם לדין. מלכי בית דוד לא רק שפטו את העם, אלא גם היו נתונים לשיפוט בעצמם, מה שמשקף תפיסה מתקדמת של שלטון החוק. תפיסה זו של מלכות מוגבלת נבעה מההבנה שמלכות בית דוד הייתה "על פי התורה", כלומר, כפופה לחוקי התורה ולערכיה.

התפתחות חסינות המדינה בארצות הברית: מחסינות מוחלטת לשוויון בפני החוק

בעבר, גם ארצות הברית נהנתה מחסינות מוחלטת מפני תביעות, בדומה לעיקרון האנגלי "The King can do no wrong" (המלך אינו יכול לעשות עוול). עיקרון זה הוחל על המדינה כיורשת הריבונות המלכותית. עובדה זו מפתיעה לאור היותה של ארצות הברית מדינה דמוקרטית, שכן אחד מעקרונות היסוד של דמוקרטיה הוא שוויון בפני החוק. השוויון בפני החוק מחייב שגם המדינה תהיה כפופה לחוק ולביקורת שיפוטית, בדומה לכל אזרח או גוף אחר. עם הזמן, התפיסה השתנתה וארצות הברית, כמו מדינות דמוקרטיות אחרות, אימצה גישה של חסינות יחסית. גישה זו מאפשרת תביעות נגד המדינה בנסיבות מסוימות, תוך שמירה על האיזון בין הצורך בתפקוד יעיל של המדינה לבין זכויות הפרט והשוויון בפני החוק.

ב-1946, ארצות הברית חוללה מהפכה משפטית עם חקיקת ה-Federal Tort Claims Act - אשר הכיר באחריות המדינה בתביעות נזיקין. בריטניה הלכה בעקבותיה, וב-1947 חוקקה חוק דומה, המאפשר תביעות נזיקין נגד הממשלה. שני החוקים הללו סימנו נקודת מפנה משמעותית ביחסי אזרח-מדינה, ופתחו פתח לאזרחים לתבוע את המדינה על נזקים שנגרמו להם כתוצאה מרשלנות או מעשי עוולה של גופים ממשלתיים.

התפתחות אחריות המדינה בנזיקין בישראל

בראשית דרכה, ישראל אימצה את הגישה האנגלית המסורתית בנוגע לאחריות המדינה בנזיקין. גישה זו נבעה מהחשש כי הטלת אחריות נזיקית על המדינה תיצור נטל כספי כבד מדי על קופת המדינה. אולם, בשנת 1952 חל מפנה משמעותי עם חקיקת חוק הנזיקים האזרחיים (אחריות המדינה), תשי"ב-1952. חוק זה קבע עיקרון מהפכני, **בסעיף 2: "דין המדינה לעניין האחריות בנזיקין כדין כל גוף מאוגד"**. מהו גוף מאוגד? כל גוף בעל יישות משפטית נפרדת (בדומה לחברה). משמעות הדבר היא שהמדינה נושאת באחריות נזיקית בדומה לכל תאגיד אחר, אם כי עיקרון זה כפוף למספר סייגים.

המדינה יכולה לחוב בשני סוגי אחריות

המדינה היא למעשה מבנה מופשט, ולא ישות מוחשית. במציאות, כאשר מדברים על התרשלות או פעולות של המדינה, יש לזכור כי בפועל מדובר בפעולות של בני אדם המשרתים את המדינה או פועלים בשמה. אנשים אלה הם שמקבלים החלטות, מבצעים פעולות או נמנעים מלפעול ובכך עשויים לגרום לנזקים או להתרשל במילוי תפקידם.

1. **אחריות שילוחית** - אחריות בגין מעשי נזיקין של עובדי המדינה ושלוחיה (סעיפים 13-14 וסעיף 7-17).

תהליך הוכחת האחריות השילוחית מורכב משני שלבים עיקריים:

להוכחת אחריות שילוחית של המדינה נדרש להראות שני יסודות מרכזיים:

א. יש להוכיח כי העובד או השלוח ביצע מעשה או מחדל המהווה עוולה מוכרת בדיני הנזיקין. כלומר, שהעובד עצמו נושא באחריות אישית לנזק שנגרם.

ב. נדרש לעמוד בתנאים המפורטים בסעיף 13 לחוק ובפרט להוכיח שני אלמנטים: האחד שהמבצע היה עובד מדינה או שלוח שלה בזמן האירוע, והשני שהעוולה בוצעה תוך כדי ועקב עבודתו או במסגרת מילוי תפקידו הרשמי.

רק כאשר שני שלבים אלה מוכחים ניתן לייחס למדינה אחריות שילוחית בגין מעשי עובדיה ושלוחיה ולתבוע אותה על הנזקים שנגרמו.

2. אחריות אישית

א. **תורת האורגנים** - זיהוי הגורם המייצג - תורת האורגנים מתייחסת לאופן שבו תאגיד או ישות משפטית פועלים באמצעות גורמים מוסמכים המייצגים אותם בתאגיד עסקי. האורגן עשוי להיות הדירקטוריון בחברות פרטיות ואילו במדינה (ישראל לדוגמה) האורגנים יכולים לכלול בעלי תפקידים בכירים - כמו המפקח, חברי כנסת או שרים.

ב. **אחריות המדינה בגין מחדל או רשלנות** - יכולה לנבוע משני מקורות עיקריים: אי-קיום חובה חוקית המוטלת על המדינה אשר עלולה להוביל לתביעת הפרת חובה חקוקה (פח"ח) או חוסר זהירות כללי שעלול להוביל לתביעה ברשלנות. היתרון המשמעותי בגישה זו הוא שאין צורך לאתר פקיד ספציפי שאחראי למחדל או למעשה הרשלני אלא ניתן להטיל אחריות ישירה על המדינה כישות משפטית דבר המפשט את תהליך התביעה ומרחיב את אפשרויות הפיצוי לנפגעים תוך הכרה באחריות הכוללת של המדינה כלפי אזרחיה.

סייגים

- סעיף 42 לפקודת הפרשנות - זכויות המדינה שמורות: "אין חיקוק בא לגרוע מכל זכות של המדינה, או להטיל עליה חובה, אלא אם נאמר בו במפורש".
פרשנות החוק: חוקים רגילים אינם מצמצמים את זכויות המדינה או מטילים עליה חובות חדשות באופן אוטומטי. בכדי שחוק יחול על המדינה, עליו לציין זאת במפורש בנוסחו.
- סעיף 3 לחוק הנזיקין האזרחיים - מעשה בתחום הרשאה חוקית: "אין המדינה אחראית בנזיקין על מעשה שנעשה בתחום הרשאה חוקית, בתום לב תוך שימוש מדומה בהרשאה חוקית; אולם אחראית היא על רשלנות שבמעשה." (התייחסות לסעיף קיימת בפס"ד בני עטרות: "רק התנהגות העומדת באמות – המידה של המשפט הציבורי תיחשב כפעולה בתחום הסמכות החוקית").
פרשנות החוק: קריאה פשוטה של הסעיף עלולה להוביל למסקנה שהמדינה פטורה מאחריות בכל מקרה שבו היא פועלת במסגרת סמכות חוקית, או בתום לב, אף שהסיפא מזכירה אחריות על רשלנות שבמעשה. פרשנות כזו הייתה מקשה מאוד על תביעות בגין עוולות אחרות. אולם, בתי המשפט לא אימצו פרשנות מצמצמת זו אלא הרחיבו את משמעות הסעיף באופן משמעותי. ראשית, הם קבעו כי המונח "רשלנות שבמעשה" כולל גם מחדלים ולא רק פעולות אקטיביות, שנית, הם פירשו את הסעיף כמתייחס לסטנדרט התנהגות כללי של "האדם הסביר" ולא רק לעוולות הרשלנות הספציפית.

ע"א 404/80 בני עטרות נ' מדינת ישראל

עובדות המקרה

המעוררים, תושבי מושב בני עטרות, התגוררו בסמוך למסלול נחיתה והמראה של מטוסים בנמל התעופה בן-גוריון. הם הגישו תביעה נגד המדינה, בבקשם פסק דין הצהרתי הקובע כי הפעלת המסלול מהווה מטרד של רעש וזיהום אוויר. התביעה התבססה על טענות של מטרד ורשלנות מצד המדינה בהפעלת נמל התעופה.

הכרעת ביהמ"ש

בית המשפט העליון כי אחריות המדינה בנזיקין היא כאחריותו של כל גוף מאוגד אחר וכי ההרשאה החוקית בסעיף 3 לחוק אחריות המדינה היא מהותית ולא טכנית בלבד. המדינה נדרשת להוכיח נקיטת צעדים סבירים למניעת מטרד כדי ליהנות מהגנת החוק, ואם לא עשתה כן לא תזכה להגנה.

- סעיף 5 לחוק הנזיקין האזרחיים - פעולה מלחמתית - 5 א' – "אין המדינה אחראית בנזיקים על מעשה שנעשה על ידי פעולה מלחמתית של צבא-הגנה לישראל". ב' - "טענה המדינה, כטענה מקדמית, כי אינה אחראית בנזיקים בשל כך שהמעשה שבשלו נתבעה הוא פעולה מלחמתית כאמור בסעיף קטן (א), ידון בית המשפט בטענה לאלתר, ואם מצא כי המעשה הוא פעולה מלחמתית כאמור, ידחה את התביעה".

פרשנות החוק - החוק קובע פטור למדינה מאחריות נזיקית בגין פעולות מלחמתיות של צה"ל. כאשר המדינה טוענת לפטור זה כטענה מקדמית, בית המשפט מחויב לדון בה באופן מיידי, ואם מוצא שאכן מדובר בפעולה מלחמתית עליו לדחות את התביעה. פרשנות בתי המשפט לסעיף זה נוטה להיות מצמצמת ומתמקדת בבחינת אופי הפעולה הספציפית ונסיבותיה ולא רק בהקשר הכללי של סכסוך מזוין. בתי המשפט שוקלים גורמים כמו מטרת הפעולה, מיקומה, עוצמת הכוח שהופעל וזהות המעורבים בכדי להכריע אם הפעולה נחשבת מלחמתית ובכך מאזנים בין הגנה על פעולות הצבא לבין זכויות הנפגעים לפיצוי.

מדוע המדינה צריכה לחוב בנזיקין - שיקולים בעד הטלת אחריות

שיקולי מדיניות בעד

- הרתעה: הטלת אחריות נזיקית על המדינה מונעת שרירותיות בפעולותיה ומעודדת התנהלות זהירה ואחראית.
- פיזור נזק: המדינה בעלת משאבים רבים ויכולת לספוג ולפזר נזקים באופן יעיל יותר מאשר פרטים.
- צדק מתקן: כאשר המדינה אחראית לנזק מוסרי וצודק שהיא תפצה את הנפגעים.
- צדק חלוקתי: אין זה הוגן שפרט בודד יישא בנטל נזק הנובע משירות ציבורי שכולם נהנים ממנו.
- שוויון: עקרון שלטון החוק מחייב שהמדינה תהיה כפופה לאותם כללי אחריות כמו כל גוף אחר.
- הגינות: המדינה הנהנית מפעילות מסוימת צריכה גם לשאת בסיכונים הכרוכים בה.
- סיכון ציבורי ואחידות: הטלת אחריות על המדינה מבטיחה טיפול אחיד בסיכונים ציבוריים.

שיקולי מדיניות נגד

- ריבוי תביעות: עלול להוביל לעומס על מערכת המשפט ולפגיעה כלכלית משמעותית בקופת המדינה.
- הרתעת יתר: עובדי ציבור עלולים להימנע מפעולה מחשש לתביעות אישיות מה שעלול לפגוע ביעילות השירות הציבורי
- שיתוק מערכת: חשש מתביעות עלול להוביל לקיפאון בקבלת החלטות ובביצוע פעולות נדרשות במגזר הציבורי.
- עיוות שיקול דעת: מקבלי החלטות עלולים להתמקד בהימנעות מתביעות במקום בקבלת החלטות המיטביות.
- נטל כלכלי: הוצאות משפטיות ופיצויים עלולים להטיל עומס כבד על התקציב הציבורי.
- אי-התאמה מוסדית: ספק אם בתי המשפט הם הפורום המתאים ביותר לבחינת החלטות מנהליות מורכבות.
- הפרדת רשויות: התערבות שיפוטית מוגברת בהחלטות מנהליות עלולה לפגוע בעקרון הפרדת הרשויות.

אבני דרך בפסיקה - מטוטלת הפסיקה

השפל: בתי המשפט גילו זהירות רבה ואף הסתייגות מפורשת בכל הנוגע להטלת אחריות על המדינה במקרים של רשלנות שלטונית. הם נמנעו מלקבוע אחריות בקלות ונטו להימנע מהתערבות בפעולות שלטוניות, גם כאשר עלו טענות לרשלנות מצד גורמים ממשלתיים.

דיון נוסף 6/66 שחאדה נ' חילו, פ"ד כ(4) 617

עובדות המקרה

אירוע זה התרחש טרם חקיקת חוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים (הפלת"ד). אדם נפגע בתאונת דרכים על ידי משאית שלא היה לה ביטוח בתוקף. עורך דינו של הנפגע חקר וגילה כיפקיד במשרד הרישוי שהיה אחראי על העברת הבעלות של המשאית לא בדק את קיום הביטוח. הנפגע תבע את הפקיד בגין הפיצויים שהיו מגיעים לו.

טענות הצדדים

התובע טען כי הפקיד התרשל בתפקידו ועליו לשאת באחריות לנזק שנגרם המדינה טענה כי אין להטיל אחריות על הפקיד או על המדינה במקרה זה.

הכרעת בית המשפט

השופט דחה את התביעה וקבע כי קופת המדינה לא תוכל לעמוד בהוצאות של כל מעשה רשלני שעשה פקיד שלה וקבע כי לא ניתן להטיל את האחריות על הפקיד משיקולי הרתעה. בית המשפט קבע כי הפקיד חב חובה מנהלית כלפי המדינה, אך לא חובת זהירות כלפי הפרט.

הגאות: בתי המשפט אימצו גישה אקטיבית יותר בבחינת אחריות המדינה בנזיקין. הם הראו נכונות מוגברת לדון בתביעות כנגד רשויות ציבוריות ולהכיר באחריותן במקרים של רשלנות שלטונית. השופטים הפגינו פתיחות רבה יותר לבחינת טענות על התנהלות לקויה של גורמים ממשלתיים, ולא היססו להתערב כאשר מצאו פגמים בפעולות השלטון.

ע"א 243/83 עיריית ירושלים נ' אלי גורדון, פ"ד לט(1) 113

עובדות המקרה

מר גורדון נעצר בשל אי תשלום קנס על חניית רכב במקום אסור, על אף שהוא כבר לא היה הבעלים של הרכב. הוא העביר את הבעלות לאדם אחר, אך הרישומים במשרדי העירייה לא עודכנו, למרות פניותיו הרבות לעירייה בעניין זה, ואף הביע את חששו שייעצר. הרישומים לא עודכנו, ובסופו של דבר הוא אכן נעצר.

טענות הצדדים

גורדון תבע את העירייה בגין רשלנות, וביקש פיצויים על מאסרו. העירייה טענה כי אין לה חובת זהירות כלפי האזרח הפרטי, כי היא הייתה רשאית לסמוך על רישומי משרד הרישוי וכי נזק ממעצר אינו נזק בר-פיצוי.

הכרעת בית המשפט

השופט ברק קבע כי יש להפוך את ההלכה הקודמת ולהטיל על המדינה ורשויותיה חובת זהירות כלפי האזרח. הוא קבע כי הסמכות הסטטוטורית של המדינה יוצרת פיקוח ושליטה על מידע ופעולות מסוימות. סמכות זו, יוצרת הסתמכות של האזרח על פעולות הרשות ומכוח סמכות זו, נובעת חובת הזהירות של הרשות כלפי האזרח. ברק הדגיש כי רשות ציבורית חייבת לנהוג בזהירות סבירה כלפי האזרח, וכי אין להימנע מהטלת חובת זהירות על רשות ציבורית מטעמי מדיניות שיפוטית.

ע"א 2272/92 ר.ג.מ מרט בע"מ נ' מדינת ישראל

עובדות המקרה

חברת ר.ג.מ מרט בע"מ הייתה בעלת חנות תכשיטים. בחנות הותקנה מערכת אזעקה, שהייתה מחוברת למוקד המשטרה. בעקבות הסכם בין החברה למשטרה, באחד הלילות הופעלה האזעקה אך המשטרה לא הגיבה כראוי ולא מנעה את הפריצה והגניבה שהתרחשו בחנות.

טענות הצדדים

ר.ג.מ טענה כי המשטרה התרשלה בתפקידה ולא מנעה את הפשע למרות שהייתה מחויבת לכך מכוח ההסכם והאחריות שלקחה על עצמה המדינה טענה כי אין למשטרה חובה כללית למנוע כל פשע וכי לא הייתה התרשלות מצידה.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט קבע כי אמנם אין למשטרה חובה כללית למנוע כל פשע, אך במקרה זה נוצרה הסתמכות מיוחדת בין המשטרה לבין ר.ג.מ. ברגע שהמשטרה הסכימה לקחת אחריות על מערכת האזעקה, היא יצרה חובת זהירות מיוחדת כלפי החברה, בית המשפט קבע כי המשטרה התרשלה בתפקידה ולכן חייב אותה בפיצויים לחברה. (הסתמכות) פסק דין זה הרחיב את אחריות המשטרה במקרים של הסתמכות מיוחדת והדגיש את חשיבות עמידת הרשויות בהתחייבויותיהן כלפי האזרח.

ע"א 429/82 מדינת ישראל נ' סוהן, פ"ד מב(3) 1988

עובדות המקרה

סוהן אזרח זר נעצר בנמל התעופה בן גוריון בעת ניסיונו לצאת מישראל השוטרים פעלו על סמך צו עיכוב יציאה מהארץ שהוצא נגד אדם בעל שם דומה אך לא זהה לשמו של סוהן כתוצאה מכך נגרם לסוהן נזק והוא הגיש תביעת נזיקין נגד המדינה.

טענות הצדדים

סוהן טען כי המשטרה התרשלה בביצוע הצו השיפוטי ולא נקטה באמצעי זהירות סבירים לוודא את זהותו המדינה טענה כי אין להטיל עליה חובת זהירות בביצוע צווים שיפוטיים וכי השוטרים פעלו בסבירות בנסיבות העניין.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט העליון קבע כי קיימת חובת זהירות מושגית של המשטרה כלפי אזרחים בעת ביצוע צווים שיפוטיים. נפסק כי אין סיבה שלא להטיל חובת זהירות על שוטרים בביצוע צווים הנוגעים ליציאה מהארץ, וכי כל הנדרש מהשוטר הוא לנקוט במיומנות של שוטר סביר. בית המשפט קבע כי יש לבחון את קיומה של חובת זהירות קונקרטית בכל מקרה לגופו. פסק דין זה חיזק את המגמה של הרחבת אחריות המדינה בנזיקין והחלת חובת זהירות על עובדי ציבור במילוי תפקידם. פסק הדין דן בשאלה האם קיימת חובת זהירות מושגית של שוטר כלפי אדם פרטי, להבדיל מחובה כללית כלפי הציבור. בית המשפט העליון קבע כי אכן קיימת חובת זהירות מושגית של המדינה כלפי הפרט בנסיבות מסוימות. בית המשפט

הדגיש שני תנאים מרכזיים לקיומה של חובה- זו ראשית כאשר האזרח אינו יכול להגן על עצמו והמדינה היא היחידה שיכולה לספק הגנה זו. למשל, במקרה של אכיפת צווי עיכוב יציאה מהארץ, שנית כאשר המדינה יכולה לצפות שהתנהגות רשלנית מצידה. בנסיבות אלה, תגרום לפגיעה באדם ספציפי. פסיקה זו מרחיבה את אחריות המדינה ומחזקת את ההגנה על זכויות הפרט במקרים בהם הוא תלוי באופן מוחלט בפעולות הרשויות היא מדגישה את החשיבות של זהירות מוגברת מצד המדינה בנסיבות בהן לאזרח אין יכולת להגן על עצמו ומטילה על המדינה אחריות ישירה לפעולותיה כלפי הפרט.

האיזון – חריג שיקול הדעת (ייתכן ונדרש ליישם במבחן): העמדה המאוזנת בנוגע לאחריות המדינה בנזיקין מכירה בצורך לאזן בין הגנה על זכויות הפרט לבין שמירה על תפקוד יעיל של רשויות המדינה. גישה זו מקבלת את העיקרון כי המדינה נושאת באחריות כלפי אזרחיה, אך מדגישה את הצורך לבחון כל מקרה לגופו, תוך התחשבות במכלול הנסיבות והשיקולים הרלוונטיים. היא מכירה בכך שיש מצבים בהם ראוי להטיל אחריות על המדינה בשל מעשי רשלנות או מחדלים אך גם מבינה שיש להגביל אחריות זו כדי לא לשתק את פעילות הרשויות.

ע"א 915/91 מדינת ישראל נ' לוי

עובדות המקרה

חודשים ספורים לפני כניסתו לתוקף של חוק הפלתי"ד, בתאונת דרכים נהרג אדם כתוצאה מפגיעת מכונית שהייתה מבוטחת בחברת ביטוח. חברת הביטוח פשטה את הרגל ולא הייתה מסוגלת לשלם פיצויים למשפחת הנפטר. בעקבות זאת, הוגשה תביעת נזיקין נגד המדינה בטענה לרשלנות המפקח על הביטוח שהוא הגורם המעניק רישיונות לחברות ביטוח.

טענות הצדדים

התובעים טענו כי המפקח על הביטוח היה יכול לצפות את קריסתה הכלכלית של חברת הביטוח, והיה עליו לבטל את רישיונה מבעוד מועד. המדינה מצדה טענה כי אין להטיל עליה אחריות בגין החלטות מנהליות הכרוכות בהפעלת שיקול דעת.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט העליון קבע כי ככלל אין להטיל אחריות נזיקית על המדינה בגין החלטות הכרוכות בהפעלת שיקול דעת שלטוני. נקבע כי תפקידו של הממשל הוא למשול ולא ניתן להטיל עליו אחריות נזיקית. בכל מקרה של החלטה שגויה, פסק דין זה הדגיש את ההבחנה בין פעולות שלטוניות הכרוכות בשיקול דעת רחב לבין פעולות ביצועיות והגביל את אחריות המדינה בנזיקין במקרים של החלטות מדיניות.

שמגר קובע שלוש יסודות שמאפיינים החלטה שכרוכה בשיקול דעת (לא במדובר בביצוע החלטה)

- א. אלמנט דומיננטי של שיקול דעת. קרי, בחירה בין מספר חלופות.
- ב. שיקול דעת במובן "החזק"- כשאין קריטריונים ספציפיים המורים כיצד להחליט.
- ג. שיקול הדעת מחייב הכרעה בין שיקולים חברתיים, פוליטיים, וכלכליים מתחרים.

המאבק סביב פס"ד לוי משקף את המחלוקת המתמשכת בנוגע להיקף אחריות המדינה בנזיקין

- בפסק דין שתיל נ' מדינת ישראל- השופט לוי מביע עמדה ביקורתית כלפי חריג שיקול הדעת וטוען שאין לו מקום בפסיקה, הוא מציע לבחון את סבירות פעולת המנהל באמצעות מבחני מידתיות ועלות-תועלת בדומה לדין המנהלי.
- בפסק דין אלקיאשווילי נ' מדינת ישראל (2009)- נדחתה תביעה נגד שוטר שלא אזק חשוד תוך הדגשת חשיבות שיקול הדעת המנהלי המסור למשטרה.
- בפסק דין עבד אל רחים (2010)- השופט עמית מעלה את הצורך לבחון מחדש את המדיניות המרחיבה את אחריות המדינה.
- בפסק דין יוסף נ' מדינת ישראל (2011) - נדונה סוגיה מורכבת הנוגעת לאחריות המדינה בגין פעולות הפרקליטות. התובע הגיש תביעה כנגד המדינה בטענה להעמדה לדין רשלנית. לאחר שזוכה מאישומים שהוגשו נגדו, בית המשפט דחה את התביעה ובכך הדגיש את ההגנה הניתנת לרשויות התביעה בהפעלת שיקול דעתן המקצועי.

הרפורמה באחריות עובדי ציבור

- עד שנת 2005 עובדי ציבור לא נהנו מחסינות מפני תביעות רשלנות והיו חשופים לתביעות אישיות, אף שבפועל לרוב לא ננקטו הליכים ישירים נגדם, מאחר שהרשות המעסיקה נשאה בנטל הכספי של הנזק. מצב זה אפשר במקרים מסוימים לתבוע עובד ציבור באופן אישי, מה שיכול היה לשמש כלי להתעמרות בעובדים ספציפיים. הרפורמה נועדה לשנות מצב זה ולספק הגנה רחבה יותר לעובדי ציבור מפני תביעות אישיות תוך הסדרת האחריות.
- בשנת 2005 הוענקה חסינות לעובדי ציבור על מעשים שנעשו במסגרת תפקידם השלטוני, למעט מעשים שנעשו בידועין, מתוך כוונה לגרום נזק או בשוויון נפש לאפשרות גרימתו. (ס. 77-ב7)
 - התיקון לחוק יצר מנגנון כפול שבו המדינה או הרשות כופה את עצמה על הנתבע ומחייבת את מחיקתו של העובד מהתביעה, כבר בשלב מקדמי. המדינה מכריעה האם העובד פעל בכוונה ואם לא, היא מחויבת לבטל את התביעה נגדו ולהתמודד ישירות מול התובע.
 - במקרים של סטייה חמורה מהתנהגות ראויה, הרשות שומרת על זכותה לתבוע שיפוי מהעובד. (ס. 77).

שיעור 8

סוגיית הקשר הסיבתי

הקשר סיבתי הוא יסוד מרכזי בעוולות נזיקין ונבחן הן בתביעות רשלנות והן בתביעות תקיפה.

דוגמא מוחשית לשרשרת הסיבתיות

אדם מחנה את מכוניתו ברחוב ללא הפעלת בלם היד -> כתוצאה מכך, המכונית מתחילה לנוע במורד הרחוב ללא שליטה -> באותו זמן, ילדים משחקים ברחוב ללא השגחה -> המכונית הנעה ללא שליטה פוגעת בילדים המשחקים -> כתוצאה מהפגיעה נגרמת תאונה עם נפגעים.

שרשרת הסיבתיות במשפט מורכבת ממגוון גורמים, הן טבעיים והן אנושיים. עם זאת, המערכת המשפטית מתמקדת בעיקר בגורמים האנושיים בתוך שרשרת זו. יתרה מכך, מבין הגורמים האנושיים, המשפט מייחס חשיבות מיוחדת לאלו הקשורים באופן ישיר לביצוע העוולה או הפשע. מטרת הבחינה המשפטית היא לזהות את הפעולות האנושיות שתרמו באופן משמעותי לתוצאה הבלתי רצויה, תוך התמקדות באלו שעשויות להיחשב כהתנהגות עוולתית או פלילית.

סעיף 64 לפקודת הנזיקין: "אם היה האשם הסיבה או אחת הסיבות לנזק"

תורת שוויון הגורמים מציעה גישה מרחיבה לקביעת אחריות בשרשרת סיבתית מורכבת. היא קובעת כי אין הכרח שהגורם הנתבע יהיה הסיבה הבלעדית או העיקרית לנזק בכדי להטיל עליו אחריות. די בכך שהגורם הנתבע היה אחד מבין מספר גורמים שתרמו לתוצאה הסופית. גישה זו מאפשרת להטיל אחריות על מספר גורמים שונים שכל אחד מהם תרם את חלקו ליצירת הנזק, אף אם חלקו היה קטן יחסית. עם זאת חשוב לציין כי לעיקרון זה ישנם חריגים המגבילים את תחולתו במקרים מסוימים.

בפקודת הנזיקין סוגיית הקשר הסיבתי מופיעה בשני הקשרים מרכזיים

א. קביעת עצם האחריות של הנתבע לנזק (סעיף 64) "גרם נזק באשם" - במקרים בהם הקשר הסיבתי מהווה אחד מיסודות העוולה (רשלנות או בהפרת חובה חקוקה) נדרש להוכיח "גרם נזק באשם".
העוולה -> קשר סיבתי -> האירוע הנזיקי.

ב. קביעת היקף האחריות של המעוול כלפי הניזוק (סעיף 76) - במקרה זה נבחן הקשר הסיבתי יחד עם עקרון "ריחוק הנזק", בכדי לקבוע את גובה הסעד המגיע לניזוק.
אחריות בגין העוולה -> קשר סיבתי + "ריחוק הנזק" -> גובה הסעד.

עיקרון "ריחוק הנזק" הינו מושג משפטי חשוב בדיני הנזיקין, הקשור לסוגיית הקשר הסיבתי. מטרתו העיקרית היא להגביל את היקף האחריות של המזיק לנזקים שנגרמו כתוצאה ממעשיו או מחדליו. עיקרון זה מתמקד בשני היבטים מרכזיים:

1. צפיות הנזק: המזיק אחראי רק לנזקים שהיו צפויים באופן סביר בעת ביצוע העוולה. נזקים בלתי צפויים או רחוקים מדי נחשבים כ"רחוקים" ואינם ברי פיצוי.
2. קשר סיבתי משפטי: בית המשפט בוחן האם קיים קשר סיבתי מספיק קרוב בין מעשה העוולה לבין הנזק שנגרם, מעבר לקשר העובדתי גרידא.

סוגי הקשר הסיבתי

סוגי הקשר הסיבתי בדיני נזיקין מתחלקים לשני סוגים עיקריים, אשר חייבים להתקיים בכדי לבסס אחריות:

1. קשר סיבתי עובדתי - מבחן זה בוחן את הקשר העובדתי בין המעשה או המחדל לבין הנזק ומתבסס על שני מבחני משנה:

- "מבחן ההכרחיות" או "גורם בלעדיו אין": בוחן האם המעשה או המחדל היה הכרחי לקרות הנזק כלומר האם ללא המעשה או המחדל הנזק לא היה מתרחש. מבחן ההכרחיות, הידוע גם כמבחן ה"אלמלא", מהווה את השלב הראשון בבחינת הקשר הסיבתי העובדתי.

בית המשפט שואל: "אלמלא המעשה או המחדל הנתען, האם הנזק היה מתרחש?" אם התשובה היא "כן", כלומר הנזק לא היה מתרחש ללא המעשה או המחדל, אזי לא מתקיים קשר סיבתי עובדתי ראשוני. במקרה כזה, בית המשפט יעבור לבחון את המבחן השני, מבחן הדיות, בכדי לוודא שהקשר הסיבתי העובדתי אכן מתקיים באופן מלא ומספק.

- "מבחן הדיות": בוחן האם המעשה או המחדל היה מספיק כשלעצמו בכדי לגרום לנזק. מבחן זה משמש לעיתים כאשר מבחן ההכרחיות מוביל לתוצאה בלתי הגיונית (סיבתיות מצטברת) או לא צודקת. מבחן הדיות בוחן האם הרשלנות או העוולה של אחד הגורמים הייתה מספיקה כשלעצמה לגרום לתוצאה הנזיקית.

בית המשפט שואל: "האם די היה בפעולה או במחדל של הנתבע כדי לגרום לנזק הנתען?" אם התשובה לשאלה זו היא "כן", כלומר הפעולה או המחדל היו מספיקים לבדם לגרום לתוצאה, אזי מתקיים קשר סיבתי עובדתי. קביעה זו מאפשרת לבית המשפט להטיל אחריות על הנתבע, גם אם היו גורמים נוספים שתורמו לנזק מבחן זה משלים את מבחן ההכרחיות ומסייע בקביעת קיומו של קשר סיבתי עובדתי במקרים מורכבים.

- סיבתיות מצטברת: מתארת מצב בו שני גורמים או יותר תורמים יחד לנזק, כאשר כל אחד מהם לבדו היה מספיק לגרום לתוצאה הנזיקית. לדוגמה - מקרה בו שני ציידים יורים בטעות באדם וגורמים למותו, אך לא ניתן לקבוע בוודאות מי מהם גרם לפגיעה הקטלנית. במצב זה, במידה נשתמש במבחן ההכרחיות (אלמלא) כל אחד מהציידים יכול לטעון שאין קשר סיבתי בין מעשיו לתוצאה כי גם אלמלא ירה הקורבן היה מת מהירי של הצייד השני. טענה זו מובילה לתוצאה אבסורדית שבה אף אחד מהציידים לא יישא באחריות. בכדי להתגבר על בעיה זו, בתי המשפט משתמשים ב"מבחן הדיות" ושואלים האם די היה בירי של כל אחד מהציידים בכדי להביא לתוצאה הקטלנית. אם התשובה חיובית ניתן לקבוע קשר סיבתי עובדתי ולהטיל אחריות על שני הציידים.

- **סיבתיות חלופית** - מתארת מצב בו שני גורמים או יותר התרשלו באופן עצמאי, וכל אחד מהם היה מספיק לבדו לגרום לנזק, אך אין קשר בין ההתרשלויות. דוגמה לכך היא מקרה של כפר נידח עם רופא אחד. הרופא לוקח את רכבו למוסך לתיקון בכדי להבטיח את יכולתו להגיע לחולים. בלילה מסוים הוא מקבל קריאה דחופה, אך הרכב לא מניע בגלל תיקון לקוי, והאישה שקראה לו נפטרה. העיזבון תובע את המוסך על רשלנות. אולם, מתברר שבאותו לילה קרס גשר המחבר את הכפר לעולם החיצון, כך שגם אם הרכב היה תקין הרופא לא היה יכול להגיע לאישה בגלל קריסת הגשר. במצב זה, כל אחד מהנתבעים (המוסך ומהנדס הגשר) יכול לטעון שגם אלמלא התרשלותו הנזק היה קורה בגלל ההתרשלות של האחר. במקרים כאלה, מבחן הדיות מאפשר להטיל אחריות על שני הגורמים, אם כל אחד מהם היה מספיק בכדי לגרום לנזק, למרות שאין קשר או מודעות בין ההתרשלויות שלהם. זאת בניגוד למצב של אחריות שילוחית (סעיף 12) שבו יש קשר או שיתוף פעולה בין המעוולים.

שיקולי מדיניות – למה לדרוש קשר סיבתי?

שיקולי מדיניות לדרישת קשר סיבתי בדיני נזיקין:

1. צדק מתקן: הדרישה לקשר סיבתי מבטיחה שהמזיק ישלם רק עבור הנזק שגרם בפועל, ולא מעבר לכך.
2. שיקולי הרתעה קלאסיים- קשה להסביר.
3. הרתעה אפקטיבית: קשר סיבתי מסייע ביצירת הרתעה יעילה על ידי חיוב מזיקים רק בגין נזקים שנבעו ממעשיהם.
4. יעילות כלכלית: הפנמת העלויות האמיתיות של התנהגות מזיקה, מונעת הרתעת יתר ומקדמת שימוש יעיל במשאבים.
5. שיקולי מדיניות באחריות המוחלטת: אם אין קשר בין הנזק שנגרם לבין תחום הסיכון, הרי שהטלת אחריות לא תשרת את המטרה המיוחדת שבגללה הוחלט להטיל אחריות. (חוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים (הפלת"ד) מדגים היטב את חשיבות הקשר הסיבתי בהקשר של אחריות מוחלטת. החוק נועד להסדיר פיצויים במקרים של תאונות דרכים, ולכן דורש קיומו של קשר סיבתי בין השימוש ברכב למטרות תחבורה לבין הנזק שנגרם. דרישה זו מבטיחה שהחוק יחול רק על מקרים הנופלים בגדר תכליתו המקורית ומונעת הרחבה בלתי מבוקרת של האחריות לכל נזק שמעורב בו רכב באופן כלשהו.

הסיבתיות העמומה

באיזו רמת ודאות צריך להוכיח קש"ס?

מאזן ההסתברויות הוא העיקרון המנחה בהוכחת קשר סיבתי במשפט האזרחי ובדיני נזיקין בפרט. על פי עיקרון זה, על התובע להוכיח כי קיומו של קשר סיבתי בין המעשה או המחדל לבין הנזק הוא יותר סביר מאשר העדרו. במילים אחרות, בית המשפט יקבע שקיים קשר סיבתי אם ההסתברות לקיומו עולה על 50%. גישה זו מאזנת בין הצורך להגן על זכויות הניזוק לבין הדרישה להוכחה מספקת, ומאפשרת קביעת אחריות גם במקרים שבהם אין ודאות מוחלטת אך יש סבירות גבוהה לקיום הקשר הסיבתי.

ע"א 437/73 אמירה עאיק (קטינה) נ' ד"ר סלומון רוזמרין

עובדות המקרה

ילדה קטנה בלעה בטעות סודה קאוסטית. הוריה הבחינו בבעיה והביאו אותה לרופא שבדק אותה וקבע שהיא בסדר, הילדה הוחזרה הביתה, אך מצבה הידרדר במהירות והיא הובהלה לבית החולים, שם עברה שטיפת קיבה. הילדה שרדה אך נותרה עם פגיעות קשות וקבועות.

טענות הצדדים

הורי הילדה תבעו את הרופא בטענת רשלנות, על כך שלא הפנה את הילדה מיד לבית החולים. הרופא טען כי גם אם היה שולח את הילדה לבית החולים הנזק היה נגרם ממילא.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט קבע כי יש להוכיח את מבחן ה"אלמלא" על פי מאזן ההסתברויות. אם יוכח שהפניה מיידית לבית החולים הייתה מונעת את הנזק - התביעה תתקבל. אם יוכח שהנזק היה נגרם בכל מקרה (בהסתברות של מעל 50%) - התביעה תידחה. פסק הדין קבע גישת "הכל או כלום" בהוכחת הקשר הסיבתי ללא אפשרות לפיצוי חלקי.

גישת הפיצוי לפי הסתברות בדיני נזיקין: הצעתם של פורת ושטיין

פרופסור אריאל פורת ופרופסור אלכס שטיין הציעו גישה חדשנית לפיצוי בדיני נזיקין, המבוססת על הסתברות הקשר הסיבתי. גישה זו מציעה לפסוק פיצויים חלקיים בהתאם להסתברות שהנתבע גרם לנזק, במקום הגישה המסורתית של "הכל או כלום". הצעתם נועדה להתמודד עם מקרים של סיבתיות עמומה במיוחד בתחומים כמו רשלנות רפואית, שם קשה להוכיח קשר סיבתי מעל 50%. פורת ושטיין טוענים כי גישתם תשפר את ההרתעה היעילה, תקדם צדק מתקן ותמנע מצב בו נתבעים נהנים מחסינות דה-פקטו מתביעות. הצעתם כוללת גם התייחסות לסיכונים שנמנעו על ידי הפעולה הרשלנית ומציעה לקזז אותם מהפיצויים גישה זו זכתה לתשומת לב רבה בקהילה המשפטית והאקדמית ומהווה חלק מדיון רחב יותר על רפורמה בדיני הנזיקין.

פסק דין דעקה (ע"א 2781/93 דעקה נ' ביי"ח "כרמל" חיפה ואח', פ"ד נג (4) 526)

עובדות המקרה

מטופלת הגיעה לבית החולים לצורך ניתוח בכף רגלה. במהלך ההכנות לניתוח ולאחר שכבר הורדמה והייתה מטושטשת התעורר חשש לגידול בכתפה. במצבה המטושטש, הוחתמה המטופלת על הסכמה לביצוע ביופסיה בכתף. אשר בוצעה וגרמה לה נזק.

טענות הצדדים

המטופלת הגישה תביעה נגד בית החולים בטענה כי לא ידעה על כוונת הרופאים לנתח את כתפה, והדבר נודע לה רק לאחר שהתעוררה מההרדמה. כמו כן טענה לרשלנות בטיפול הרפואי שניתן לה הן ביחס להחלטה לבצע את הביופסיה והן ביחס לטיפול שניתן לה.

הכרעת ביהמ"ש

בית המשפט העליון קבע ברוב דעות כי אף שהמטופלת הייתה מסכימה לביופסיה, אילו נתבקשה כנדרש עצם אי-קבלת הסכמתה המלאה לביצוע הפעולה פגעה באוטונומייה שלה, ובכך נגרם לה נזק בית המשפט הכיר לראשונה בפגיעה באוטונומייה כראש נזק עצמאי וקבע כי ניתן להעריך את גודל הנזק בהתבסס על מידת הפגיעה ברגשות הפרט. בדיון המשפטי עלתה השאלה לגבי ההסתברות שהאישה הייתה מסכימה לניתוח אילו הייתה נשאלת הערכת בית המשפט הייתה כי קיים סיכוי של 50% שהאישה לא הייתה מסכימה לביצוע הניתוח הנוסף אילו הייתה נשאלת. אחת השופטות הציעה להעניק לתובעת פיצוי חלקי, המשקף את הסיכוי שלא הייתה מסכימה לניתוח.

דנ"א 4693/05 בית חולים כרמל-חיפה נ' מלול

עובדות המקרה

עדן מלול נולדה בחודש השביעי להריון, כאשר אמה סבלה מדימום. התרחש עיכוב בביצוע הניתוח הקיסרי והילדה נולדה עם נכות של 100% הועלו שלושה גורמים אפשריים לנזק: א. הלידה המוקדמת ב. הדימום במהלך הלידה ג. העיכוב בביצוע הניתוח הקיסרי. שני הגורמים הראשונים הוגדרו כגורמים טבעיים בעוד הגורם השלישי הוגדר כגורם אנושי עולתי.

טענות הצדדים

משפחת מלול טענה כי העיכוב בביצוע הניתוח הקיסרי היה רשלני וגרם לנזק בית החולים טען כי לא הוכח קשר סיבתי בין העיכוב לבין הנזק וכי הנזק נגרם בשל גורמים טבעיים.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט העליון קבע כי במקרה זה מתקיימת "סיבתיות עמומה" שבה קשה להוכיח באופן מדויק את הקשר הסיבתי בין ההתרשלות לנזק. בית המשפט העריך כי ישנה הסתברות של 20% כי הרשלנות גרמה לנזק ולכן פסק פיצויים בגובה 20% מהנזק. הכולל גישה זו של פיצוי לפי הסתברות במקרים של סיבתיות עמומה עוררה דיון משפטי נרחב וביקורת על השימוש באומדנה לקביעת שיעור הפיצוי.

בפסק דין מלול אומצה שיטת הסתברות הסיכוי כגישה חדשנית לפסיקת פיצויים, בית המשפט קבע כי שיטה זו תיושם במקרים בהם גישת ה"הכל או כלום" המסורתית עלולה להוביל לתוצאה בלתי צודקת. השיטה מאפשרת לפסוק פיצויים חלקיים במצבים בהם קיימים מספר גורמים אפשריים לנזק כאשר רק אחד מהם הינו גורם עולתי. במקרים אלו, ניתן לפסוק פיצויים בהתאם להסתברות הסטטיסטית שהגורם העולתי גרם לנזק גם אם הסתברות זו נמוכה מ-50%. גישה זו מהווה ניסיון להתמודד עם מקרים של סיבתיות עמומה ולהביא לתוצאה צודקת יותר במצבים בהם קשה להוכיח קשר סיבתי מלא בין ההתרשלות לנזק.

הדיון הנוסף בפרשת מלול: ביטול הלכת האחריות היחסית בסיבתיות עמומה (חמישה כנגד ארבעה)

בפסק דין מלול הוגש ערעור והתקיים דיון נוסף בבית המשפט העליון. בית המשפט המחוזי פסק פיצויים בגובה 40% מהנזק הכולל. על פסק דין זה הוגש ערעור לבית המשפט העליון. לאחר מכן התקיים דיון נוסף בבית המשפט העליון (דנ"א 4693/05) שבו נדונה שאלת הסיבתיות העמומה והאחריות היחסית בדיון הנוסף, ברוב דעות, ביטל בית המשפט העליון את ההלכה שנקבעה בפסק הדין המקורי של מלול בנוגע לאחריות יחסית במקרים של סיבתיות עמומה. חמישה שופטים מתוך תשעה קבעו כי אין להכיר באחריות יחסית לפי ההסתברות הסטטיסטית.

מחלוקת בנוגע לסיבתיות עמומה ופיצוי לפי הסתברות

בדיון הנוסף בפרשת מלול התגלעה מחלוקת בין השופטים בנוגע לסוגיית הסיבתיות העמומה והפיצוי לפי הסתברות:

- השופטים ביניש ריבלין ולוי - תמכו בהכרה בחריג מצומצם במקרים של "הטיה נשנית" מבחינה סטטיסטית - במצבים של ריבוי גורמים, בהם הגורם העוולתי לרוב לא עולה על 50% נוצרת בעיה של היעדר הרתעה. לפי גישתם יש לאפשר פיצוי על אובדן סיכויי החלמה כתוצאה מרשלנות רפואית.
- השופטים גרוניס וגיובראן נמנעו מלהכריע בסוגיה זו.
- השופטת נאור (דעת מיעוט) הציעה גישה מרחיבה יותר לפיה במקרים מתאימים יש לפסוק פיצויים לפי הסתברות הסיבתיות, גם כאשר ההסתברות נמוכה מ-50% אך זאת רק לטובת הניזוק ורק בנוקי גוף.

אובדן סיכויי החלמה: שימור שיטת הסתברות הסיכוי

בתחום הפיצוי על אובדן סיכויי החלמה, נשמרה שיטת הסתברות הסיכוי במלואה למרות השינויים בגישה לסיבתיות עמומה.

ע"א 231/84 קופת חולים של ההסתדרות נ' פאתח, פ"ד מב(3) 312

עובדות המקרה

פאתח עבר ניתוח שבמהלכו נפגע עצב הפנים הימני וכתוצאה מכך נגרם לו שיתוק בפנים. לאחר הניתוח היה עיכוב באבחון הנזק ובביצוע ניתוח נוסף לתיקונו הניתוח השני נכשל והשיתוק נותר קבוע.

טענות הצדדים

פאתח טען כי קופת החולים התרשלה באבחון ובטיפול בנזק שנגרם לו קופת החולים טענה כי לא הוכח קשר סיבתי בין הרשלנות לנזק שכן גם אילו פעלה כראוי סיכויי הצלחה היו נמוכים מ-50%.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט העליון קבע כי אובדן סיכויי החלמה הוא נזק בר-פיצוי גם כאשר הסיכוי שאבד נמוך מ-50% נפסק כי יש לפצות את הניזוק בשיעור הסיכוי שהפסיד עקב הרשלנות פסק דין זה ביסס את דוקטרינת אובדן סיכויי החלמה בדיני הנזיקין בישראל.

הנוסחה לחישוב הפיצוי במקרים אלו היא - (b-a)/b

כאשר a - מייצג את שיעור הסיכון לפני ההתרשלות, b - מייצג את שיעור הסיכון לאחר ההתרשלות. גישה זו מאפשרת פיצוי יחסי המשקף את מידת הפגיעה בסיכויי החלמה של המטופל כתוצאה מהתרשלות רפואית ומהווה חריג לכלל הרגיל בדיני נזיקין.

ע"א 3900/14 ל.ד. נ' המרכז הרפואי הלל יפה ומשרד הבריאות

עובדות המקרה

בשנת 2002 עברה המערערת שני ניתוחים להסרת גידול בבלוטת התריס בבית החולים הלל יפה. במהלך הניתוחים, נפגעו כל ארבע בלוטות יותרת בלוטת התריס שלה וכן נגרמה לה היפוקלצמיה, כלומר ירידה חדה ברמת הסידן בדם. בניתוח הראשון נכרתה האונה הימנית של בלוטת התריס ובניתוח השני לא בוצעה השתלה של אחת הבלוטות שנפגעו.

טענות הצדדים

המערערת טענה כי בית החולים התרשל בשני הניתוחים ובפרט בכך שלא ביצע השתלה של הבלוטה הפגועה בניתוח השני. בית החולים טען כי לא התרשל וכי פעל בהתאם לפרקטיקה המקובלת.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט העליון קבע כי בית החולים התרשל בניתוח השני, בכך שנמנע מלהשתיל את אחת הבלוטות שנפגעו נקבע כי הדבר גרם לאובדן של 50% מסיכויי החלמה של החולה. בית המשפט קבע הלכה תקדימית לפיה כאשר סיכויי החלמה של החולה נפגעו כתוצאה מרשלנות רפואית בשיעור שגבוה מעל 50% יש לפסוק פיצויים מלאים בשיעור של 100% ולא פיצויים יחסיים כפי שהיה נהוג עד כה. זאת משיקולים של צדק והעדפת האינטרס של הניזוקים על פני זה של נתבעים פסק דין זה מהווה שינוי משמעותי בדוקטרינת אובדן סיכויי החלמה בדיני הרשלנות הרפואית.

שיעור 9

2. קשר סיבתי משפטי

קיימים שלושה מבחנים של קשר סיבתי – משפטי

- מבחן הצפינות הסבירה: קשר סיבתי משפטי מתקיים כאשר אדם סביר היה צריך לצפות שפעולותיו יגרמו לנזק מהסוג שהתרחש בפועל.

תרחיש להמחשה - מרצה מאחר לסיים שיעור וסטודנט נפגע בתאונת רכבת

רקע המקרה

מרצה באוניברסיטה מאריך את משך השיעור מעבר לזמן המתוכנן מ-17:30 עד 18:15 ואוסר על הסטודנטים לצאת מהכיתה עד שהוא מסיים את החומר הנדרש. סטודנט בכיתה שבדרך כלל תופס רכבת ב-18:00 לחיפה, מפספס את הרכבת בגלל האיחור ונאלץ לקחת את הרכבת הבאה ב-19:00. ברכבת זו מתרחשת תאונה והסטודנט נפצע קשה.

טענות הסטודנט

הסטודנט מגיש תביעת רשלנות כנגד המרצה, בטענה כי למרצה הייתה חובה לסיים את השיעור בזמן המתוכנן וכי הסטודנטים מסתמכים על סיום השיעור בזמן לתכנון המשך יומם. הוא טוען כי מרצה סביר היה מסיים את השיעור בזמן וכי עליו היה צריך לצפות שאיחור בסיום השיעור עלול לגרום לנזקים לסטודנטים. הסטודנט מדגיש כי אילו השיעור היה מסתיים בזמן, והוא היה נוסע ברכבת של 18:00 הוא לא היה מעורב בתאונה.

שאלות משפטיות לדיון

בית המשפט יצטרך לדון בשאלות כגון האם קיימת חובת זהירות של המרצה כלפי הסטודנטים בנוגע לזמני סיום השיעור והאם הארכת השיעור מהווה הפרה של חובת זהירות זו. כמו כן יש לבחון האם קיים קשר סיבתי משפטי בין הארכת השיעור לבין הפגיעה בתאונת הרכבת והאם הנזק שנגרם לסטודנט היה צפוי באופן סביר לבסוף יש לשקול מהי מידת האחריות של המרצה אם בכלל לנזק שנגרם לסטודנט.

ניתוח הקשר הסיבתי בין איחור השיעור לתאונת הרכבת

מבחן הצפיות הסבירה

מבחן הצפיות הסבירה אינו מתקיים במקרה זה מכיוון שהמרצה לא היה אמור לצפות באופן סביר שאיחור בסיום השיעור יגרום לסטודנט להיפגע בתאונת רכבות. אין סיבה להניח שקיימת סבירות גבוהה יותר לתאונת רכבת בשעה 19:00 לעומת שעה 18:00, או בכלל. ולכן הנזק שנגרם אינו בגדר הצפוי באופן סביר.

ניתוק הקשר הסיבתי

גם אם נניח שהייתה רשלנות מצד המרצה בהארכת השיעור מעבר לזמן המתוכנן, הקשר הסיבתי המשפטי מתנתק בשל חוסר הצפיות של התוצאה הספציפית שהתרחשה. התאונה ברכבת הינה אירוע חיצוני ובלתי צפוי שאינו קשור באופן ישיר להתנהגות המרצה.

מסקנה

למרות שייטכן כי הייתה רשלנות מצד המרצה בהארכת השיעור, אין קשר סיבתי משפטי בין פעולה זו לבין הפגיעה של הסטודנט בתאונת הרכבת. מבחן הצפיות אינו מתקיים במקרה זה ולכן לא ניתן לייחס אחריות משפטית למרצה עבור הנזק שנגרם לסטודנט בתאונה.

- מבחן תחום הסיכון: קשר סיבתי משפטי מתקיים כאשר התוצאה המזיקה נמצאת בתחום הסיכון שנוצר מהתנהגות הנתבע. כלומר, התוצאה היא חלק מסוגי הסכנות הצפויות מהתנהגות זו, ובשל כך ההתנהגות נחשבת רשלנית.

נשאלת השאלה: מהו היקף הסיכונים שהעולה או הפרת החובה מייצרת? אם הנזק שהתרחש בפועל נכלל בתוך תחום הסיכון הזה, אזי המבחן מתקיים ונקבע כי יש קשר סיבתי משפטי. המבחן מסייע להגדיר את גבולות האחריות של הנתבע ולקבוע האם הנזק שנגרם הוא מסוג הסכנות שבגללן נחשבת ההתנהגות כרשלנית או כמפרת חובה.

מבחן תחום הסיכון הינו כלי משפטי מועדף בתביעות של הפרת חובה חקוקה, שכן הפסיקה מדגישה את יתרונותיו על פני מבחן הצפיות. במקרים אלו, יישומו פשוט ומתמקד בבחינת הסיבה שבגינה החיקוק אסר או חייב פעולה מסוימת. בדרך כלל זה נובע מכך שהפעולה נופלת בתוך תחום סיכון מוגדר וספציפי. אם המקרה הנדון אינו נכלל בתחום הסיכון שהחיקוק נועד למנוע, אזי לא מתקיים קשר סיבתי משפטי.

דוגמא למבחן תחום הסיכון זריקת קליפת בננה ברחוב

- תחום הסיכון הצפוי מזריקת קליפת בננה ברחוב - אדם אשר יחליק עליה - ייפגע. אם אכן זה מה שקרה הקשר הסיבתי המשפטי יתקיים.

לעומת זאת אם התרחש תרחיש אחר, למשל תינוק מצא את קליפת הבננה אכל אותה ונחנק, הקשר הסיבתי לא יתקיים כי זה אינו בתחום הסיכון של זריקת בננה ברחוב. לחנק של תינוק יכול להתרחש מכל חפץ שהוא ירים מהרצפה ולכן אינו מהווה חלק מתחום הסיכון הספציפי שנוצר מזריקת קליפת בננה ברחוב. במקרה כזה לא יתקיים קשר סיבתי משפטי בין זריקת הקליפה לבין הנזק שנגרם לתינוק.

• מבחן השכל הישר: בוחן האם התכונות המציניות את התנהגות הנתבע כרשלנית, תרמו להיווצרות הנזק. אם כן, קיים קשר סיבתי רלוונטי, בתנאי שלא התערב גורם חיצוני בלתי צפוי באופן קיצוני שמבטל את הקשר הסיבתי. המבחן מתמקד בשאלה האם פעולת הנתבע עצמה היא שהובילה ישירות לנזק.

מבחן השכל הישר: הקשר בין מאפייני הרשלנות והנזק בפועל – זריקת בננה ברחוב

מבחן השכל הישר בוחן האם המאפיינים שהופכים את זריקת קליפת הבננה ברחוב לרשלנית, אכן תרמו לנזק שנגרם. במקרה זה, הסיבה שזריקת בננה נחשבת רשלנית היא הסיכון שמישהו יחליק עליה. אם אכן מישהו החליק על הקליפה ונפגע אזי, התכונות הרשלניות של המעשה תרמו ישירות לתוצאה המזיקה ולכן מתקיים הקשר הסיבתי.

פסק דין בן שמעון נ' ברדה (ע"א 576/81)

עובדות המקרה

שני נערים פרצו למועדון ג'אז וגנבו נשק. הם השתמשו בנשק למשחק ופגעו בילד נוסף. בחדר בו הוחזק הנשק הייתה פרצה שהייתה חסומה באופן רשלני. מנהל המועדון לא ביקר בו תקופה ארוכה ולא יכול היה לגלות על הפרצה.

טענות הצדדים

התובעים טענו כי הייתה רשלנות בשמירת הנשק במועדון הג'אז, הנתבעים טענו כי המעשה המכוון של הנערים ניתק את הקשר הסיבתי בין הרשלנות לנזק.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט קבע כי לא צריך לצפות את המקרה לפרטי פרטים, אלא לתאר מה יכול לקרות באופן כללי ניתן לצפות שנערים יגנבו כלי נשק וישחקו בהם לכן הקשר הסיבתי לא נותק.

ניתוח המקרה

- רשלנות: הייתה רשלנות בשמירת הנשק במועדון עם פרצה חסומה באופן לא מספק
- חובת זהירות: קיימת חובת זהירות לשמור על נשק באופן בטוח במיוחד במקום שנערים עשויים להגיע אליו
- קשר סיבתי עובדתי: הרשלנות בשמירת הנשק אפשרה לנערים לגנוב אותו ולגרום לפגיעה
- קשר סיבתי משפטי (מבחן הצפיות): בית המשפט קבע כי ניתן לצפות שנערים יגנובו נשק וישחקו בו ולכן הקשר הסיבתי לא נותק למרות המעשה המכוון של הנערים. מנגד, המדריך עשוי לטעון כי הסיבה להיזהר הייתה מניעת גניבת נשק, אך לא היה צפוי שנער יירה בנער אחר בכוונה לפגוע. במידה והייתה פליטת כדור מקרית, מבחן הצפיות היה מתקיים, אך הכוונה המכוונת לפגוע מעלה שאלה האם זה צפוי ואם קיים קשר סיבתי.

הקשר בין סעיף 64 לפקודת הנזיקין ומבחני הקשר הסיבתי המשפטי

סעיף 64 לפקודת הנזיקין אינו מגדיר במישרין את מבחני הקשר הסיבתי המשפטי המבחנים שהוזכרו (צפיות תחום הסיכון והשכל הישר), אלו פותחו בפסיקה בכדי ליישם את העיקרון הכללי שבסעיף. לעומת זאת, סעיף 38 לפקודה עוסק בדבר מסוכן ומתייחס למקרים של עזיבה או מסירה של חפץ מסוכן כמו - מסירת אקדח לתיקון. במקרים אלה, יש היפוך נטל ההוכחה ובעל החפץ המסוכן צריך להוכיח שלא התרשל.

מה קורה במצב בו יש רשלנות ראשונית של הנתבע ולאחריה מתערב גורם חדש ובלתי תלוי?

ע"א 23/61 סימון נ' מנשה

עובדות המקרה

סימון נהג בטנדר השייך לסולל בונה והסיע שלושה עובדים בארגז הטנדר ביניהם המנוח. סימון רצה להיכנס לכביש צדדי ולשם כך נסע ברוורס וחסם חלק מהכביש הראשי. משאית שהגיעה לא העריכה נכון את מרווח העקיפה ופגעה בטנדר.

טענות הצדדים

התובעים טענו כי נהג הטנדר התרשל בכך שחסם את הכביש ונסע ברוורס ללא זהירות מספקת. הנתבעים טענו כי רשלנות נהג המשאית ניתקה את הקשר הסיבתי בין רשלנות נהג הטנדר לבין התאונה.

הכרעת בית המשפט

השופט אגרנט קבע כי מעשה רשלנות ראשון, אינו שולל מעשה רשלנות שני וכי אפשר לצפות שגם אדם אחר יתרשל. הוא הפעיל את מבחן הצפיות וקבע כי נהג הטנדר היה צריך לצפות שנהג המשאית עלול להתרשל בעקיפה ולגרום לתאונה לכן הקשר הסיבתי לא נותק. אגרנט ציין כי רשלנות חמורה או מעשה מכוון עשויים לנתק את הקשר הסיבתי אך במקרה זה מדובר ברשלנות רגילה של נהג המשאית. השופט הדגיש כי אין צורך לצפות את המקרה הפרטי פרטים אלא די בתיאור כללי של מה שעלול לקרות כתוצאה מההתנהגות הרשלנית.

ע"א 350/77 כיתן בע"מ נ' וייס

עובדות המקרה

שומר לילה במפעל כיתן, הרג את עורך הדין שלו בנשק שקיבל מהמפעל. הרוצח כעס על עורך הדין שלטענתו לא הגיש תביעה מספקת בעקבות מות בנו בתאונת דרכים. היו קיימים סימנים כי השומר אינו במצב נפשי מתאים להחזיק נשק.

טענות הצדדים

משפחת עורך הדין הגישה תביעה כנגד המפעל בטענה שהתרשל בכך שנתן נשק לשומר למרות סימנים למצבו הנפשי הבעייתי. המפעל טען כי אין קשר סיבתי בין מתן הנשק לשומר לבין הרצח שביצע.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט קבע כי מתקיים קשר סיבתי עובדתי, שכן אלמלא היה לשומר נשק הוא לא היה יכול לבצע את הרצח. עם זאת נקבע כי לא מתקיים קשר סיבתי משפטי מכיוון שלא ניתן היה לצפות שהשומר יבצע רצח. בית המשפט ציין כי ייתכנו מקרים של מעשה מכוון שלא ינתקו את הקשר הסיבתי למשל - מעשה מכוון של שומר שהתרשל בתפקידו ולא מנע כניסת גנבים למפעל עליו הופקד לשמור. בית המשפט דחה את התביעה כנגד המפעל בשל היעדר קשר סיבתי משפטי אך הביע משאלה כי המפעל ישקול לפצות את המשפחה לפני משורת הדין.

חוק האחריות למוצרים פגומים

אדם אשר נפצע מוצר פגום, אילו עילות עומדות לזכותו?

- תביעה נזיקין בגין עוולת הרשלנות - התובע נדרש להוכיח כי היצרן התרשל בייצור והפצה של מוצר פגום שגרם לנזק, אך לעיתים קיים קושי בהוכחת הרשלנות.
- תביעת נזיקין בגין הפרת חובה חקוקה - במקרים נדירים בהם המוצר לא עומד בתקן רשמי מחייב ובכך מפר את חוק התקנים הישראלי, אך לא תמיד קיים חוק ספציפי שהופר.
- תביעה חוזית - אפשרית כאשר הנפגע רכש את המוצר ישירות מהיצרן וקיים חוזה ביניהם המבטיח את תקינות המוצר, אך לא תמיד קיימת יריבות ישירה.
- תביעה נזיקית עם תוספת של אחריות מוגברת (ס' 38, ס' 41) - מבוססת על סעיפים 38 ו-41 לפקודת הנזיקין המטילים אחריות מוגברת על יצרנים ומפיצים של מוצרים מסוכנים, אך לא תמיד ניתן להוכיח את כל היסודות הנדרשים.

חוק האחריות למוצרים פגומים: מסלול מועדף לתביעות נזיקין

"חוק האחריות למוצרים פגומים תש"ס-1980" מציע מסלול יעיל ונוח לתביעה במקרי נזק ממוצר פגום. חוק זה מהווה את האפשרות המועדפת עבור נפגעים מכיוון שהוא מסיר את הצורך בהוכחת רשלנות מצד היצרן או המפיץ. החוק מטיל אחריות מוחלטת על יצרנים ויבואנים של מוצרים פגומים, ובכך מקל משמעותית על התובע בהליך המשפטי. מסלול זה מאפשר לנפגע לקבל פיצוי על נזקי גוף (בלבד) ביתר קלות ומהירות בהשוואה לדרכי התביעה האחרות. עצם העובדה

שהמוצר פגום וגרם לנזק גוף לתובע מטילה את האחריות על היצרן, אלא אם כן היצרן יצליח להוכיח את אחת מטענות ההגנה המעטות המפורטות בחוק. חוק זה מטיל אחריות חמורה על היצרנים והיבואנים ומהווה כלי משמעותי להגנה על זכויות הצרכנים.

מהן ההצדקות להטלת אחריות חמורה?

- פיזור הנזק: זהו הנימוק המרכזי והמשמעותי ביותר. ליצרנים לרוב יש ביטוח או אמצעים כלכליים משמעותיים, מה שמאפשר להם לפצות את הנפגעים במקרה של נזק. היכולת של היצרן לבטח את עצמו או לשאת בעלויות הפיצוי מבטיחה שהניזוק לא יישאר ללא מענה.
- הרתעה: הטלת אחריות מוחלטת על יצרנים יוצרת תמריץ ברור לנהוג בזהירות רבה יותר, להקפיד על בדיקות איכות קפדניות ולוודא שהמוצרים שהם משווקים בטוחים לשימוש. בנוסף, האחריות המוטלת על היצרן יוצרת גם הרתעה בקרב הצרכנים, המעודדת אותם להשתמש במוצרים באופן זהיר ובטיחותי.
- צדק חלוקתי: עיקרון זה מדגיש שכאשר החברה כולה נהנית ממוצר מסוים, ראוי שהנטל הכלכלי במקרה של פגיעה ממוצר פגום יתחלק בין כלל הצרכנים, ולא ייפול רק על הנפגע הבודד. הטלת האחריות על היצרן מאפשרת לפזר את הנזק דרך מחיר המוצר, ובכך להשיג חלוקה צודקת יותר של הסיכונים והעלויות בחברה.
- צדק מתקן: עיקרון זה גורס כי ראוי שהגורם שיצר את הנזק יהיה גם זה שנושא באחריות לפיצוי הטלת האחריות על היצרן. מבטא את הרעיון שמי שהפיק רווח מייצור המוצר צריך גם לשאת בעלויות הנזקים שהמוצר גורם.
- צדק דיונני: החוק מעביר את נטל ההוכחה ליצרן, מה שמקל משמעותית על הצרכן בהליך המשפטי. גישה זו מאזנת את פערי הכוחות והמידע בין היצרן לצרכן ומגבירה את הסיכוי של הצרכן לקבל פיצוי הוגן במקרה של נזק ממוצר פגום.

עקרונות חוק האחריות

סעיף 2(א) לחוק מוצרים פגומים: "יצרן חייב לפצות את מי שנגרם לו נזק גוף כתוצאה מפגם במוצר שייצר ואין נפקא מינה אם היה או לא היה אשם מצד היצרן".

נבחן את המילים החשובות בחוק

1. יצרן

מיהו יצרן? לפי סעיף 1 בחוק:

- יצרן – "אדם העוסק למטרות מסחריות בייצור מוצרים או בהרכבתם, לרבות–
- (1) המציג עצמו כיצרן של מוצר במתן שמו או סימנו המסחרי או בכל דרך אחרת;
 - (2) יבואן שייבא לישראל למטרות מסחריות מוצר שיוצר בחוץ לארץ;
 - (3) ספק של מוצר שהיצרן שלו בארץ או היבואן שלו אינם ניתנים לזיהוי על פניו;

בשלב הראשון יש לבחון אם קיים יצרן העונה להגדרות המפורטות בסעיף 1 לחוק האחריות למוצרים פגומים. כאשר לא ניתן לזהות את היצרן על פי הקריטריונים שנקבעו בחוק, רק אז ניתן לתבוע את הספק (זאת בתנאי שהספק לא סיפק את שם היבואן). החוק מתייחס הן ליצרן המוצר הסופי והן ליצרן של רכיב במוצר, כך שבמקרה של נזק שנגרם ממרכיב פגום ניתן לתבוע את שניהם.

אחריות היצרן – מוגדרת בסעיף 2 לחוק

(א) - יצרן חייב לפצות את מי שנגרם לו נזק גוף כתוצאה מפגם במוצר שייצר (להלן – הנפגע), ואין נפקא מינה אם היה או לא היה אשם מצד היצרן.

(ב) נגרם הנזק על ידי רכיב פגום, יהיו אחראים הן יצרן המוצר והן יצרן הרכיב.

(ג) מוצר שהיצרן שלו בארץ או היבואן שלו אינם ניתנים לזיהוי על פניו יהיה הספק שלו פטור מאחריות לפי חוק זה אם מסר לנפגע, תוך זמן סביר לאחר דרישתו, פרטים שלפיהם ניתן לאתר את שם היצרן, היבואן או ספק שממנו קנה את המוצר, ואת המען המלא של מקום עסקם.

2. נזק גוף

מוגדר בסעיף 1 לחוק: "נזק גוף – מוות, מחלה, פגיעה או ליקוי גופני, נפשי או שכלי".

חוק האחריות למוצרים פגומים מגביל את התביעות לנזקי גוף בלבד ממספר סיבות. ראשית, חשיבותם הרבה של נזקי גוף לעומת נזקי רכוש. שנית, ההשפעה הרחבה של נזקי גוף על החברה כולה ולא רק על הנפגע הישיר. שלישית, מניעת הרתעת יתר של יצרנים העלולה לנבוע מאחריות רחבה מדי.

3. מוצר

מוגדר בסעיף 1 לחוק: "מוצר – לרבות רכיב ואריזה של מוצר, מוצר המחובר למקרקעין, ובנין;

החוק כולל רשימה מפורטת של פריטים שאינם נחשבים כמוצרים לפי הגדרתו, אשר מופיע בסעיף 9- סייג לתחולה

(א) - חוק זה לא יחול על (1) – בהמות, עופות ודגים חיים (2); ותוצרת חקלאית אחרת שאינה מעובדת; לעניין זה, ניקוי,

בירור, הבחלה, אריזה, החסנה וקירור לא ייחשבו כעיבוד. (ב) חוק זה לא יחול על נזק שנגרם מחוץ לישראל.

4. פגם

מוגדר בסעיף 3 בחוק:

מוצר הוא פגום בכל אחת מאלה:

(1) מחמת ליקוי בו הוא עלול לגרום נזק גוף;

(2) בנסיבות העניין נדרשות אזהרות או הוראות טיפול ושימוש מטעמי בטיחות והן לא ניתנו או שאינן מתאימות בהתחשב

בסכנה הכרוכה במוצר.

פגם במוצר: יסוד מרכזי בחוק האחריות למוצרים פגומים

שאלת קיומו של פגם במוצר הינה סוגיה מורכבת בתביעות לפי חוק האחריות למוצרים פגומים. אמנם החוק פוטר את התובע מהצורך להוכיח רשלנות מצד היצרן, אך עדיין נדרשת הוכחה כי המוצר היה פגום. הגדרת הפגם בחוק רחבה וכוללת מספר סוגים של ליקויים שעשויים להיחשב כפגם במוצר, התובע צריך להראות כי המוצר לא היה בטוח במידה סבירה בהתחשב בכל הנסיבות הרלוונטיות כגון אופן השיווק השימוש הסביר במוצר והזמן שבו הוצא המוצר למחזור המסחרי. הוכחת הפגם היא תנאי הכרחי להטלת אחריות על היצרן גם במסגרת האחריות המוחלטת שקובע החוק.

סוגי הפגמים לפי הספרות המשפטית

1. פגם בייצור: מתייחס למצב בו המוצר הספציפי סוטה באופן מסוכן מהדגם המתוכנן של המוצר.
2. פגם בתכנון או בדגם: מתקיים כאשר הדגם עצמו של המוצר מכיל סיכון בלתי סביר למשתמש.
3. פגם בשיווק (סעיף 3 (א) 2: נוגע למקרים בהם האזהרות או הוראות השימוש המצורפות למוצר אינן מתאימות או מספקות.

אתגרים בזיהוי פגם בתכנון: מקרה הסקטבורד

זיהוי פגם בתכנון מוצר מציב אתגרים ייחודיים בהשוואה לפגם בייצור. בעוד שפגם בייצור ניתן להשוות בקלות יחסית לדגם התקין, פגם בתכנון דורש הערכה מורכבת יותר של בטיחות המוצר. לדוגמה: הסקטבורד נחשב למוצר מסוכן מטבעו, אך עצם הסיכון הטבוע בשימוש בו אינו הופך אותו למוצר פגום. ההבחנה בין סיכון מקובל לפגם בתכנון דורשת ניתוח מעמיק. בכדי לקבוע אם סקטבורד מסוים פגום בתכנונו, יש להשוות אותו לסטנדרטים המקובלים בתעשייה- למשל מבחינת עובי הלוח חוזק החומרים ויציבות כללית. במידה והסקטבורד הנדון חורג משמעותית מסטנדרטים אלה ומציג סיכון גבוה יותר לשבירה במהלך שימוש רגיל, ניתן לטעון לפגם בתכנון. במקרה של טענה לפגם בתכנון סקטבורד, יידרש להציג חוות דעת מומחה אשר תפרט את מאפייני ה"סקטבורד הסביר" והתקני בתעשייה. חוות הדעת תשווה בין הסקטבורד הנדון לבין הסטנדרטים המקובלים. המומחה יצטרך להדגים כיצד הסקטבורד הספציפי סוטה מסטנדרטים אלה באופן המגביר את הסיכון למשתמש מעבר לסביר הצגת ניתוח מקצועי זה תסייע לשכנע את בית המשפט כי הסקטבורד הנדון אכן פגום בתכנונו ובלתי סביר מבחינה בטיחותית.

פסק דין פינציה בע"מ נ' עמר

עובדות המקרה

בפסק דין זה עמר פתח בקבוק בירה במסיבה שנערכה אצל אחותו ואחד הבקבוקים התפוצץ בידו ופצע אותו. עמר תבע את חברת פינציה, יצרנית הבקבוק, ואת המבשלה שממלאת את הבקבוק בבירה.

טענות הצדדים

עמר טען כי המוצר היה פגום וכי הוא זכאי לפיצוי בגין הנזק שנגרם לו. חברת פינציה והמבשלה טוענות כי המוצר עבר בדיקות בטיחות סבירות לפני שיצא משליטתן, ולכן יש להן חזקת הגנה לפי סעיף 4 לחוק האחריות למוצרים פגומים.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט קבע כי אף על פי שפיניציה ביצעה שלושה סוגי בדיקות על הבקבוקים, לא כל בקבוק נבדק באופן פרטני והחברה הודתה כי חלק מהבקבוקים יוצאים ממפעלה כשהם פגומים, לכן יש להטיל עליה אחריות לנזק שנגרם לעמר. בנוסף, נפסק כי המבשלה תישא במחצית מהאחריות שכן גם לאחר תהליך הפיסטור חלק מהבקבוקים נותרו פגומים. בית המשפט קבע כי פיניציה ומבשלה אחראיות בחלקים שווים לנזק שנגרם לעמר. עמר הגיש גם תביעה נזיקית בגין רשלנות לפי פקודת הנזיקין, אך זו נדחתה מאחר שהתנאי לתחולת הכלל "הדבר המסוכן" הוא שהמוצר יישאר בשליטת בעליו מוצר, מעצם טבעו, יוצא משליטת היצרן אל השוק הפתוח.

חזקת הפגם: העברת נטל ההוכחה מהתובע לנתבע

סעיף 3(ב) לחוק האחריות למוצרים פגומים קובע: "חזקה שהמוצר היה פגום אם נסיבות המקרה מתיישבות יותר עם המסקנה שהיה פגום מאשר עם המסקנה שהיה תקין".

סעיף זה מהווה כלי משמעותי בידי התובע שכן הוא מעביר את נטל ההוכחה ביחס לקיומו של פגם במוצר מהתובע אל הנתבע הרציונל מאחורי סעיף זה נעוץ בעובדה שהמידע המלא לגבי המוצר תהליך ייצורו ומאפייניו נמצא בידי היצרן ולא בידי הצרכן העברת נטל ההוכחה מאזנת את פערי המידע בין הצדדים ומקלה על התובע להוכיח את תביעתו.

שיעור 10 – פל"ד לא נכלל בחומר למבחן ולכן לא סוכם.

שיעור 11

אשם תורם

מעבר מעילות תביעה להגנות: שינוי בנטל ההוכחה

עד כה דיברנו על עילות התביעה העיקריות בדיני הנזיקין הכוללות - א. שלוש העוולות בפקודת הנזיקין – תקיפה, הפרת חובה חקוקה ורשלנות ב. עילות תביעה לפי חוק אחריות למוצרים פגומים ג. חוק הפל"ד. כעת אנו עוברים לדון בהגנות, כאשר הנתבע הוא זה שטוען להגנתו. קיים הבדל פרוצדורלי חשוב בין עילת תביעה והגנה אשר קשורות לנטל ההוכחה. התובע - נדרש להוכיח את עילת התביעה שלו ולאחר מכן עובר הנטל לנתבע - להוכיח את טענות ההגנה שלו. כאשר "אשם תורם" היא טענת ההגנה הנפוצה ביותר, הניזוק בעצמו התרשל וההתרשלות שלו תרמה לנזק שלו עצמו.

דוגמה לאשם תורם בתביעת נזיקין – אתר בנייה

אדם נכנס לאתר בנייה. למרות השלט הגדול בכניסה לאתר המתנה את הכניסה בחבישת קסדה, האיש מתעלם מההנחיה ונכנס ללא קסדה. באתר עומד פועל על פיגומים כשהפטיש שלו מונח על רצפת הפיגום במקום להיות מאובטח בחגורתו. הפועל בעט בטעות את הפטיש שנפל על ראשו של המבקר וגרם לו נזק כבד. אותו אדם מגיש תביעה כנגד הפועל וכנגד הקבלן (כיס עמוק) ומוכיח כי הייתה רשלנות. כאמור, אכן קיימת רשלנות של העובד, שכן הוא הניח את הפטיש לא במקום

המיוחד לו וכתוצאה מכך הוא העיף אותו על ראשו של המבקר. כאמור, המבקר מגיש תביעה כנגד הפועל והקבלן ומוכיח את רשלנותם. הפועל אכן התרשל בהנחת הפטיש במקום לא בטוח מה שהוביל לפגיעה במבקר. לאחר הוכחת הרשלנות מצד העובד, טוען הקבלן לאשם תורם מצד המבקר, אשר התעלם מהוראות הבטיחות ונכנס לאתר ללא קסדה, מה שהגביר את הסיכון לפגיעה בראשו.

השלבים בהערכת אשם תורם

אשם תורם בדיני נזיקין מתנהל דרך שני שלבים מובחנים, המעוגנים בשני סעיפים נפרדים בפקודת הנזיקין: סעיף 64 וסעיף 68. בשלב הראשוני, ההנחה היא שמתקיימת התרשלות ולא בהכרח רשלנות מלאה.

סעיף 35 לפקודת הנזיקין מגדיר התרשלות כך: "עשה אדם מעשה שאדם סביר ונבון לא היה עושה באותן נסיבות, או לא עשה מעשה שאדם סביר ונבון היה עושה באותן נסיבות, או שבמשלח יד פלוני לא השתמש במיומנות, או לא נקט מידת זהירות, שאדם סביר ונבון וכשיר לפעול באותו משלח יד היה משתמש או נוקט באותן נסיבות – הרי זו התרשלות".

הגדרה זו מהווה את הבסיס להערכת התנהגות הצדדים בתביעות נזיקין, כאשר סעיפים 64 ו-68 מתייחסים לאופן שבו יש לשקול את מידת האשם של כל צד בגרימת הנזק.

סעיף 64 לפקודת הנזיקין – הגדרת "אשם תורם"

"מעשהו או מחדלו של אדם... או שהם התרשלות שהזיקה לעצמו."

בחינת האשם התורם בדיני נזיקין

האשם התורם בדיני נזיקין נבחן על פי מבחן ההתרשלות, ולא על פי רשלנות מלאה. ההתרשלות מהווה שלב אמצעי בהוכחת רשלנות, ונמדדת באמצעות "מבחן האדם הסביר". בהקשר של "אשם תורם", חובת הזהירות אינה מוזכרת במפורש, שכן מובן מאליו שלאדם יש אחריות כלפי עצמו. השופט ברק הגדיר זאת כ"נטל כלפי עצמו". בחינת האשם התורם מתמקדת בהתרשלות ולא באשם הנובע מעוולות אחרות. עם זאת, יש לציין כי הפרת חובה חקוקה על ידי הנתבע עשויה לתרום להוכחת ההתרשלות. במקרה כזה, יש לבחון את העוולה דרך פריזמת ההתרשלות, תוך שימוש במבחן האדם הסביר - אשר לא היה עובר על החוק.

חשוב להדגיש את הצורך בקיום קשר סיבתי בין ההתרשלות לנזק שנגרם. רשלנות מאוחרת אינה מנתקת את הקשר הסיבתי, מכיוון שהמתרשל צריך לצפות שגם אדם אחר עלול להתרשל. לעומת זאת, מעשה מכוון עשוי לנתק את הקשר הסיבתי.

אשם תורם: הקשר הסיבתי בין ההתרשלות והנזק

בהמשך לדוגמה של אדם הנכנס לאתר בנייה, נבחן מקרה שבו הנתונים נשארו זהים, אך השינוי המהותי הוא שהפגיעה הייתה ברגל ולא בראש. למרות שעדיין ניתן לזהות התרשלות מצד האדם שנכנס לאתר הבנייה ללא רשות, במקרה זה

ההתרשלות אינה רלוונטית לטענת האשם התורם. הסיבה לכך היא שחסר הקשר הסיבתי הישיר בין ההתרשלות (הכניסה לאתר) לבין הנזק הספציפי שנגרם (פגיעה ברגל). בעוד שכניסה לאתר בנייה עלולה להגביר את הסיכון לפגיעות שונות, פגיעה ברגל אינה בהכרח תוצאה ישירה וצפויה של עצם הכניסה לאתר. לפיכך, במקרה זה, טענת אשם תורם סביר להניח שלא תתקבל בבית המשפט. זאת מכיוון שלמרות ההתרשלות הכללית של הנפגע, אין קשר סיבתי מובהק בין התנהגותו הרשלנית לבין הנזק הספציפי שנגרם לו. בית המשפט יצטרך לבחון את נסיבות הפגיעה ברגל באופן נפרד, ולקבוע אם היא נבעה מגורמים אחרים שאינם קשורים ישירות להתנהגות הרשלנית של הכניסה לאתר.

סעיף 68 – תוצאות אשם תורם

"הפיצויים שיפרעו יופחתו בשיעור שביהמ"ש ימצא לנכון ולצודק, תוך התחשבות במידת אחריותו של התובע לנזק."

התפתחות דוקטרינת האשם התורם: מהגנה מוחלטת להפחתת פיצויים

בעבר, במשפט האנגלי, אשם תורם שימש כהגנה מוחלטת עבור הנתבע. אם הוכח כי לתובע היה חלק באחריות לנזק שנגרם לו, תביעתו הייתה נדחית באופן מוחלט. גישה זו יצרה מצב בלתי צודק, שבו ניזוקים שתרמו אפילו במעט לנזקם נותרו ללא פיצוי כלל. אולם, בעקבות חקיקת The Law Reform (Contributory Negligence) Act בשנת 1945, חל שינוי מהותי בגישה זו. הפרלמנט הבריטי קבע כי קיומו של אשם תורם אינו מהווה עוד עילה לדחיית התביעה באופן גורף. במקום זאת, נקבע מנגנון חדש להערכת האחריות והפיצויים. לפי המנגנון החדש, התביעה אינה נדחית אוטומטית בשל אשם תורם. במקום זאת, בית המשפט מעריך את מידת האשמה של כל צד - המזיק והניזוק. בהתאם לכך, הפיצויים מחולקים באופן יחסי בהתאם למידת האחריות של כל צד. גישה זו מאזנת בין האינטרסים של שני הצדדים: היא מכירה באחריותו של המזיק, אך גם מתחשבת בתרומתו של הניזוק לנזק. כתוצאה מכך, אשם תורם הפך מהגנה מוחלטת למנגנון להפחתת פיצויים, המשקף באופן מדויק יותר את מורכבות המצבים בהם מעורבים שני צדדים ברשלנות.

התפתחות דוקטרינת האשם התורם בישראל: מבחן מידת האשמה היחסית

הפסיקה הישראלית, אשר אומצה בשנת 1947, הטמיעה את התיקון לדוקטרינת האשם התורם. בית המשפט אימץ את מבחן "מידת האשמה היחסית" כנקודת מוצא לקביעת הפיצויים במקרים של אשם תורם. לפי גישה זו, בית המשפט משווה את מידת האשמה של המזיק לזו של הניזוק, כאילו הונחו על שתי כפות מאזניים. כאשר מידת האשמה של המזיק חמורה משמעותית, ואילו זו של הניזוק קלה יחסית, הפחתת הפיצויים תהיה מינימלית, עד כדי 10% בלבד. במקרה כזה, הניזוק עשוי לקבל עד 90% מסכום הפיצויים המלא. לעומת זאת, כאשר מידת האשמה של שני הצדדים נחשבת חמורה באופן דומה, חלוקת האחריות עשויה להיות שווה, כך שהניזוק יקבל 50% מסכום הפיצויים המלא. במקרים חריגים ונדירים, בית המשפט עשוי לקבוע כי האשם התורם של הניזוק הוא כה משמעותי, עד כדי הפחתת 100% מסכום הפיצויים. משמעות הדבר היא שהניזוק לא יקבל כל פיצוי עבור הנזק שנגרם לו. קביעה כזו תיתכן כאשר בית המשפט מוצא כי אשמתו של הניזוק בגרימת הנזק הייתה מלאה ובלעדית. במצב כזה, למרות שהנתבע עשוי להיות אחראי באופן עקרוני

לנוק, הניזוק לא יהיה זכאי לקבל פיצויים כלל. חשוב לציין כי מקרים אלו הם יוצאי דופן ונדירים ביותר. בדרך כלל, בית המשפט יקבע אחוזי אשם תורם נמוכים יותר, המובילים להפחתה חלקית בלבד של סכום הפיצויים. גישה זו משקפת את העיקרון של "אשם יחסי טהור", המאפשר המרת אשם בין הצדדים באופן גמיש, תוך התחשבות במידת האשמה המוסרית של כל צד.

ע"א 542/87 קופת אשראי וחסכון אגודה הדדית בע"מ נ' עוואד

עובדות המקרה

פסק הדין עוסק בחלפני כספים אשר קיבלו שני צ'קים מזויפים מאדם לא מוכר. החלפנים נתנו לאותו אדם סכום כסף בתמורה לצ'קים מבלי שהייתה להם דרך להשיג אותו לאחר מכן. כאשר התברר כי הצ'קים מזויפים תבעו החלפנים את קופת האשראי לתשלום סכומי הצ'קים.

טענות הצדדים

החלפנים טענו כי קופת האשראי אחראית לתשלום סכומי הצ'קים המזויפים. מנגד, קופת האשראי טענה כי החלפנים התרשלו בכך שנתנו כסף לאדם לא מוכר, ללא אפשרות להשיגו וכי היה עליהם לחשווד בצ'קים במיוחד בצ'ק השני שבו הייתה אי-התאמה בין המילים למספרים.

הכרעת בית המשפט

השופט לוין קבע שני מבחנים לבחינת האשם התורם- א. מבחן האדם הסביר ב. מבחן מידת האשמה המוסרית. לגבי הצ'ק הראשון, נפסק כי יש לחלפנים 50% אשם תורם בשל התנהלותם הבלתי סבירה במתן כסף לאדם לא מוכר. לגבי הצ'ק השני, נפסק 100% אשם תורם לחלפנים בשל אי-ההתאמה הנוספת בין המילים למספרים שהייתה אמורה להגביר את חשדם. בית המשפט הדגיש כי יש לבחון תחילה אם התנהגות הניזוק הייתה סבירה לפי מבחן "האדם הסביר" ואם לא, יש לקבוע את מידת האשם התורם לפי מבחן האשמה המוסרית.

פרשנותו של רייך למבחני האשם התורם

רייך טוען כי הניסוח של השופט לוין עלול להטעות ומציע פרשנות שונה למבחנים. לפי פרשנותו של רייך, המבחן הראשון של האדם הסביר מתייחס לשאלה הבסיסית- האם קיים בכלל אשם תורם במקרה הנדון, זאת בהתאם לסעיף 64 לפקודת הנזיקין. מבחן זה בוחן האם התנהגות הניזוק חרגה מהתנהגות סבירה בנסיבות העניין. המבחן השני של מידת האשמה המוסרית, מתייחס לשלב השני בתהליך לאחר שנקבע כי אכן קיים אשם תורם. מבחן זה עוסק בשאלה המעשית של קביעת היקף הפחתת הפיצויים כלומר באיזו מידה יש להפחית מסכום הפיצויים בשל האשם התורם של הניזוק. פרשנות זו של רייך מדגישה את ההבחנה בין עצם קביעת קיומו של אשם תורם לבין השלב של קביעת מידת הפחתה בפיצויים ומציעה הבנה מדויקת יותר של תהליך קבלת ההחלטות בנושא אשם תורם בדיני נזיקין.

סעיף 5 – הסתכנות מרצון (Volenti no fit injuria)

(א) בתובענה שהוגשה על עוולה תהא הגנה שהתובע ידע והעריך, או יש להניח שידע והעריך, את מצב הדברים שגרמו לנזק וכי חשף עצמו או רכשו למצב זה מרצונו.

(ב) הוראות סעיף זה לא יחולו על תובענה שהוגשה על עוולה הנובעת מאי-מילוי חובה שהייתה מוטלת על הנתבע מכוח חיקוק.

(ג) ילד למטה מגיל שתים עשרה לא ייחשב כמסוגל לדעת או להעריך את מצב הדברים שגרמו לנזק או כמסוגל מרצונו לחשוף עצמו או רכשו למצב זה.

הגנת ההסכמה מראש בחוק הפיצויים: פטור מוחלט למזיק

סעיף 5 לחוק הפיצויים מציג הגנה מוחלטת למזיק בניגוד לדוקטרינת האשם התורם. הסעיף מבוסס על הסכמה מפורשת מראש של הניזוק לפטור את המזיק מאחריות. בעבר, הפרשנות הייתה כי עצם הסכמת הנפגע לחשוף את עצמו לסיכון מהווה ויתור על זכותו לפיצויים במקרה של פגיעה. עם זאת, חשוב להדגיש כי ההסכמה חייבת להינתן מרצון חופשי ללא לחץ או כפייה כלשהם. יש לציין שתי מגבלות משמעותיות על תחולת הגנה זו. ראשית, ההגנה אינה חלה על קטינים שנית, ההגנה אינה תקפה במקרים של הפרת חובה חקוקה. הגבלות אלו נועדו להגן על אוכלוסיות פגיעות ולשמור על עקרונות בסיסיים של אחריות חוקית. הגנת ההסכמה מראש מהווה כלי משפטי חשוב אשר מאפשר לצדדים להסדיר את יחסיהם מראש ולהגביל את האחריות הניזקית עם זאת השימוש בה מוגבל ומפוקח בכדי למנוע ניצול לרעה ולהבטיח הגנה על זכויות הניזוקים במקרים המתאימים.

הגנת ההסכמה מראש בספורט: יישום סעיף 5 לחוק הפיצויים

סעיף 5 לחוק הפיצויים מוצא יישום מובהק בעולם הספורט ובמיוחד בענפי ספורט הכוללים מגע פיזי. דוגמה מייצגת לכך היא זירת האגרוף. נניח כי שני מתאגרפים עולים לזירה לקרב חוקי. במהלך הקרב, אחד המתאגרפים מקבל אגרוף חזק ונופל ארצה. במקרה כזה, המתאגרף שנפל אינו יכול לתבוע את יריבו על תקיפה או גרימת נזק גופני, הסיבה לכך נעוצה בעקרון ההסכמה מראש המעוגן בסעיף 5 בעצם הסכמתם להשתתף בקרב האגרוף. שני המתאגרפים מביעים הסכמה מפורשת לחשוף את עצמם לסיכונים הכרוכים בספורט זה כולל אפשרות לפגיעה פיזית. הסכמה זו מהווה למעשה ויתור על זכותם לתבוע פיצויים על נזקים שנגרמו במהלך הקרב, כל עוד הפגיעה נעשתה במסגרת החוקים והכללים המקובלים באגרוף. חשוב לציין כי הגנה זו תקפה רק כאשר הפגיעה נעשתה במסגרת המשחק החוקי ואינה חלה על פגיעות מכוונות או זדוניות החורגות מגבולות המשחק.

מה הטעם להתחשבות באשם תורם?

- התחשבות באשם תורם מבוססת על עקרון הצדק המתקן, המתבטא בשני היבטים:
 1. מבחינת אשמת המזיק: אמנם קשה לטעון שאשמת הניזוק מפחיתה באופן ישיר מאשמת המזיק, שכן כל צד אחראי למעשיו. עם זאת, ההתחשבות באשם תורם מאפשרת הערכה מאוזנת יותר של האחריות הכוללת לנזק.
 2. מבחינת זכות הניזוק: כשם שצודק שהמזיק ישלם פיצויים על הנזק שגרם, כך גם צודק שהניזוק יישא בחלק מהנזק אם תרם לו בהתנהגותו. עיקרון זה מבטא את הרעיון שכל צד צריך לשאת באחריות למעשיו ולהשלכותיהם.

ע"א 804/80 Sidaar Tanker Corporation נ' חברת קו צינור אילת אשקלון בע"מ

עובדות המקרה

מכלית נפט של חברת Sidaar Tanker Corporation עגנה בנמל אילת לצורך פריקת נפט דרך צינורות של חברת קו צינור אילת אשקלון. בעת שהצינורות היו מחוברים למכלית, היא זזה וגרמה לנזקים לצינורות הנפט. התנועה הזו התרחשה כאשר המכלית הייתה במצב עגינה ונתב היה על סיפונה התובעת. Sidaar Tanker Corporation הגישה תביעה נגד חברת קו צינור אילת אשקלון בגין הנזקים שנגרמו.

טענות הצדדים

התובעת Sidaar Tanker Corporation טענה ככל הנראה לרשלנות מצד הנתבעת חברת קו צינור אילת אשקלון שגרמה לנזק למכלית הנפט שלה הנתבעת מצדה העלתה טענת הגנה של הסתכנות מרצון מצד התובעת.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט העליון קבע כי הגנת "הסתכנות מרצון" היא הגנה רחבת היקף שמשמעותה הגנה מפני עצם האחריות. בניזיקין נקבע כי המבחן להסתכנות מרצון הוא בהסכמת הניזוק, שאם יאוונה לו נזק ייפול ההפסד עליו ולא על המזיק. בית המשפט הדגיש כי לא מספיק להראות שהתובע ידע על קיום אפשרות לנזק, אלא יש להוכיח כי התובע ביקש לחשוף עצמו ביוזמתו לתוצאות המשפטיות שנגרמו.

צדק מתקן ואשם תורם: השלכות פס"ד Sedar Tanker

פסק הדין Sidaar Tanker מתקשר לעקרונות הצדק המתקן בהקשר של אשם תורם באופנים מגוונים. ההכרעה מדגישה את הצורך באיזון מדויק בין אחריות המזיק והניזוק בהתאם למידת אשמתם ומודעותם לסיכונים, תוך הדגשת חשיבות הבחינה המעמיקה של התנהגות כל צד. ההבחנה בין ידיעה על סיכון להסכמה מודעת משקפת את המורכבות של מצבי נזק ומאפשרת התחשבות בנסיבות הייחודיות של כל מקרה. גישה זו מעודדת את כל הצדדים לנקוט משנה זהירות ולקחת אחריות על מעשיהם, תוך הבנת ההשלכות המשפטיות. באופן זה מקדמת ההכרעה את עקרונות הצדק המתקן בכך שהיא מאפשרת חלוקת אחריות מדויקת יותר המשקפת את תרומתו של כל צד לנזק ומעודדת התנהגות אחראית מכל הצדדים המעורבים.

- **הרתעה**- התחשבות באשם תורם משמשת גם כאמצעי הרתעה לניזוקים פוטנציאליים. מטרתה לעודד זהירות ואחריות אישית. בדומה לאופן שבו חובת תשלום פיצויים מרתיעה מזיקים מהתנהגות רשלנית, כך גם הפחתת הפיצויים במקרה של אשם תורם מעבירה מסר ברור לניזוקים- אל תזלזלו בהוראות בטיחות או בכללי זהירות סבירים, ההשלכות של זלזול כזה אינן מסתכמות רק בסיכון לפגיעה, אלא גם בהפחתה אפשרית של הפיצויים במקרה של תביעה.

מגבלות ההרתעה באשם תורם: המקרה של נזקי גוף חמורים

טיעון ההרתעה באשם תורם מאבד מכוחו כאשר מדובר בנזקי גוף חמורים, במקרים של פגיעות קשות כמו שיתוק לכל החיים. הנזק עצמו מהווה הרתעה משמעותית ומוחשית. הפחתת הפיצויים במצבים אלה לא תוסיף להרתעה שכבר נוצרה מעצם הפגיעה החמורה. אדם שסובל מנכות קבועה, כבר חווה את ההשלכות הקשות של התנהגותו הרשלנית והפחתה נוספת בפיצוי לא תשנה את מצבו הגופני או תספק הרתעה נוספת משמעותית.

- **הגישה הכלכלית**- הגישה הכלכלית לאשם תורם מתמקדת ביצירת תמריצים להתנהגות זהירה ויעילה מבחינה חברתית. רעיון זה מבוסס על העיקרון של הפנמת עלויות, לפיו כל צד צריך לשאת בעלויות הנובעות מהתנהגותו הלא זהירה, כאשר ניזוק נושא בחלק מהנזק בשל אשמו התורם. הוא מפנים את העלויות של חוסר הזהירות שלו. מנגנון זה מעודד אנשים לנקוט באמצעי זהירות סבירים בכדי להימנע מנזקים ומהצורך לשאת בחלק מעלותם. התוצאה המצופה היא התנהגות אופטימלית מבחינת רמת הזהירות הן מצד המזיקים הפוטנציאליים והן מצד הניזוקים הפוטנציאליים מה שמוביל לצמצום כולל של עלויות הנזק בחברה.

- **המטרה התרופתית**- תומכת באי התחשבות באשם תורם, כי אחרת נפגעים יישארו ללא פיצוי מלא. גישה זו, מציבה אתגר לעקרון האשם התורם, שכן היא שמה דגש על פיצוי מלא לנפגעים כמטרה מרכזית של דיני הנזיקין. לפי תפיסה זו, התחשבות באשם תורם והפחתת הפיצויים בהתאם, עלולה לפגוע במטרה החשובה של שיקום הניזוק והחזרתו למצב שקדם לפגיעה ככל האפשר. כאשר נפגעים אינם מקבלים פיצוי מלא בשל אשםם התורם, הם עלולים להישאר עם נטל כלכלי משמעותי, שעלול להקשות על שיקומם ועל חזרתם לתפקוד מלא. התומכים בגישה התרופתית, טוענים כי יש לשקול בזהירות רבה את ההשלכות של הפחתת פיצויים על יכולתם של נפגעים להתמודד עם השלכות הפגיעה ולהשתקם באופן מיטבי.

- **פיזור הנזק**- בעת בחינת פיזור הנזק יש לקבוע מי הוא המפזר המתאים ביותר לנזק שנגרם. לדוגמה, ניתן לשקול את היחסים בין מעביד לעובד בכדי לקבוע מי יכול לשאת בנטל הנזק בצורה היעילה ביותר. הגישה מתמקדת בזיהוי הגורם שיכול להקטין את הנזק או למנוע אותו מראש, ובכך להבטיח חלוקה צודקת ואחראית של העלויות הנובעות מהנזק.

אשם תורם של עובדים

אשם תורם - "התרשלות" - האדם הסביר - < מדיניות שיפוטית

כמה זהירות נדרשת מאדם? וכמה מעובד?

אשם תורם בתביעות עובדים מתייחס למצבים בהם העובד תרם באופן חלקי לפגיעה שספג במקום העבודה, כאשר בתי המשפט נוטים להתייחס בגישה מקלה יותר לאשם תורם של עובדים, בהשוואה למקרים אחרים של נזיקין הסיבות לכך כוללות הכרה בפערי הכוחות בין מעסיק לעובד, הבנה שעובדים לעיתים נאלצים לקחת סיכונים כחלק משגרת עבודתם ורצון להגן על העובדים ולעודד בטיחות במקום העבודה. עם זאת, במקרים של רשלנות חמורה או הפרה בוטה של נהלי בטיחות מצד העובד, עדיין עשויה להיות הפחתה בפיצויים בשל אשם תורם.

פס"ד רשות נמלים נ' עזרא: אשם תורם של עובדים

עובדות המקרה

מדובר במנופאי שנפל מהמנוף במהלך עבודתו ברשות הנמלים. הנפילה גרמה לעובד נזקים משמעותיים והוא הגיש תביעה כנגד המעסיק - רשות הנמלים.

טענות הצדדים

רשות הנמלים טענה כי יש לייחס לעובד אשם תורם משמעותי, בשל התנהגותו הרשלנית שהובילה לנפילה. מנגד, העובד טען כי האחריות המלאה לתאונה מוטלת על המעסיק שלא דאג לתנאי עבודה בטוחים.

הכרעת בית המשפט

השופט ברק - " .. לא הרי חוברתו של מעביד כלפי עובדו, כהרי חובתו, או יותר נכון הנטל של העובד כלפי עצמו". כלומר, יש להבחין בין חובת המעביד לבין הנטל המוטל על העובד. המעביד הוא שיוצר את הסיכון במקום העבודה ובידיו הידע והאמצעים בכדי למנוע את הנזק. לעומת זאת, העובד מקבל את מקום עבודתו כנתון ופועל על פי הוראות המעסיק. לפיכך, יש להטיל אחריות רבה יותר על המעסיק ולהתייחס בגישה מקלה יותר לאשם תורם של עובדים. בית המשפט הדגיש כי אין להשוות את חובת הזהירות של המעביד לזו של העובד וכי יש לשקול בזהירות רבה ייחוס אשם תורם לעובד במקרים של תאונות עבודה.

תורת הצדק המתקן בהקשר אשם תורם של עובדים: גישת השופט ברק

גישתו של השופט ברק בנוגע לאשם תורם של עובדים מבוססת על עקרונות ה"צדק המתקן" ולא רק על שיקולי פיזור נזק. ברק מנמק את ההפחתה המתונה באשמת העובד באמצעות תיאוריית ה"ראש גדול" וה"ראש קטן". לפי גישה זו, המעסיק ("ראש גדול") נושא באחריות רבה יותר מעצם היותו יוצר הסיכון ובעל הידע והאמצעים למניעת נזקים לעומתו העובד ("ראש קטן"), מקבל את סביבת העבודה כנתונה ופועל על פי הנחיות המעסיק. הצדקה זו מבוססת על תפיסת צדק לפיה ראוי להטיל אחריות רבה יותר על הגורם בעל היכולת והסמכות לעצב את סביבת העבודה ולקבוע את כללי הבטיחות גישה זו מנסה ליצור איזון צודק יותר בין אחריות המעסיק לאחריות העובד תוך התחשבות בפערי הכוחות והידע ביניהם.

אתגרים לגישתו של ברק ב"אשם תורם"

מה קורה במצב בו העובד עצמו הוא "ראש גדול", כלומר מנהל בכיר או בעל תפקיד מפתח בחברה? כאן גישתו של השופט ברק נתקלת באתגר משמעותי. במקרים אלה, העובד אינו רק מקבל את סביבת העבודה כנתונה, אלא גם משפיע עליה ולעתים אף קובע אותה. הוא בעל ידע מקצועי, ובעל סמכות ויכולת להשפיע על נהלי הבטיחות ותנאי העבודה. במצב כזה ההצדקה להפחתה משמעותית באשם תורם מתערערת שכן הפער בין "ראש גדול" ל"ראש קטן" מיטשטש או נעלם לגמרי.

פסק דין בן שושן נ' כריכית בן שושן

עובדות המקרה

בן שושן היה אחד מבעלי האגודה השיתופית "כריכית בן שושן" ושימש כמנכ"ל החברה העוסקת בכריכת ספרים. בן שושן נפגע בתאונת עבודה כתוצאה מרשלנותו שלו עצמו. הוא הגיש תביעת נזיקין כנגד האגודה השיתופית שהייתה המעסיקה שלו במטרה לקבל פיצויים מחברת הביטוח של האגודה.

טענות הצדדים

בן שושן טען כי האגודה השיתופית התרשלה באי הנהגת סדרי עבודה בטיחותיים ולכן אחראית לפגיעתו. מנגד האגודה והמבטחת טענו כי מאחר ובן שושן היה גם מנהל העבודה ואורגן של האגודה האשם לתאונה מוטל עליו במלואו ויש לקבוע אשם תורם מלא של 100%.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט קבע אשם תורם חלקי של 1/3 לבן שושן ו-2/3 אחריות לאגודה השיתופית. השופטים נימקו זאת בשיקולי צדק חלוקתי לאור קיומו של "כיס עמוק" של חברת הביטוח וכן מטעמי הגינות שלפיהם מי שיצר את הסיכון צריך לשאת בעיקר הנטל.

אתגר לגישת ברק: פיזור נזק כהצדקה חלופית באשם תורם של מנהלים

הקביעה בפסק דין בן שושן אינה מתיישבת עם גישתו המסורתית של השופט ברק בנוגע לאשם תורם של עובדים. במקרה זה, הניזוק לא היה עובד זוטור, אלא בעל תפקיד בכיר באגודה השיתופית. מצב זה מאתגר את ההנחה הבסיסית של פערי כוחות בין עובד למעביד. עם זאת, ניתן להצדיק את ההחלטה באמצעות תיאוריית פיזור הנזק- החברה בהיותה ישות משפטית נפרדת עם ביטוח אחריות, מהווה מפזר נזק יעיל יותר מאשר העובד הבודד, גם אם הוא בעל תפקיד בכיר. גישה זו מדגישה את חשיבות השיקולים הכלכליים והחברתיים בקביעת אשם תורם מעבר לשיקולי הצדק המתקן הטהורים.

ע"א 417/81 מלון רמדה שלום נ' אמסלם

עובדות המקרה

השף הראשי של מלון רמדה שלום החליק על כתם שמן במטבח המלון, ונפגע. כתוצאה מכך, השף הגיש תביעת נזיקין נגד המלון בגין הנזקים שנגרמו לו.

טענות הצדדים

השף טען כי המלון התרשל בתחזוקת המטבח ובשמירה על בטיחות העובדים. המלון מצדו טען כי יש לייחס לשף אשם תורם משמעותי היות והוא היה האחראי על המטבח ועל הבטיחות בו.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט המחוזי קבע כי אין לייחס אשם תורם לשף, למרות היותו האחראי על המטבח. בית המשפט העליון בערעור קבע כי יש לייחס לשף אשם תורם בשיעור של שליש מהנזק. השופטים ציינו כי הגעה לתוצאה זו מתאפשרת רק מנימוקים של פיזור הנזק וצדק חלוקתי.

מגמת בתי המשפט בישראל: העדפת פיזור נזק על אשמה מוסרית בתביעות עובדים

בתי המשפט בישראל מגלים נטייה עקבית להפחית במידה מועטה את הפיצויים המוענקים לעובדים בתביעות נזיקין, גם כאשר העובדים עצמם משמשים כמנהלי עבודה בשטח, ונושאים באחריות מסוימת לנזק שנגרם. הסבר מרכזי למגמה זו נעוץ בשיקולי פיזור נזק וצדק חלוקתי, ולא בהערכת מידת האשמה המוסרית של העובד. בתי המשפט מעדיפים להטיל את עיקר האחריות על המעסיק או חברת הביטוח שלו בהיותם "כיס עמוק" המסוגל לספוג את הנזק הכלכלי ביתר קלות.

ע"א 435/85 מחמור בע"מ נ' אטדגי

עובדות המקרה

עובדת נפצעה ביומה הראשון לעבודה ממכונת לחם במפעל של חברת מחמור בע"מ/ המכונה לא הייתה מוגנת כנדרש על פי פקודת הבטיחות בעבודה' שקובעת כי מכונות מסוכנות חייבות להיות מוגנות/ העובדת הגישה תביעת נזיקין נגד המעסיקה בגין הפרת חובה חקוקה.

טענות הצדדים

העובדת טענה כי המעסיקה הפרה את חובתה החוקית להגן על המכונה, ולכן אחראית לפציעתה המעסיקה טענה כי יש לייחס לעובדת אשם תורם בשל התנהגותה,

הכרעת בית המשפט

בית המשפט קבע כי בתביעות הפרת חובה חקוקה יש להתחשב באשם תורם של העובד רק אם העובד יצר את הסיכון בעצמו ופעל מחוץ לתחום הסיכון שיצר המעביד. בהפרת החובה החקוקה בית המשפט הדגיש כי כאשר העובד פעל במסגרת המוטלת עליו, האחריות תוטל על המעביד. בהפרת חובה חקוקה נבחן הסיכון אותו ביקש המחוקק למנוע, כך שכאשר המעביד מפר את החוק והנזק נגרם כתוצאה מכך האחריות תהיה עליו. גישה זו משקפת שיקולי הרתעה במטרה

למנוע ממעבידים להתעלם מחובותיהם החוקיות. בית המשפט קבע כי גם כאשר מעשה מכוון של העובד היה צפוי, ניתן לטעון לאשם תורם שכן החוק מניח שמעשים מכוונים מסוימים הם צפויים במסגרת יחסי העבודה.

אשם תורם של ילדים

אשם תורם נבחן בדרך כלל לפי מבחן "האדם הסביר". אולם כאשר מדובר בילדים, יש להתאים מבחן זה למאפיינים הייחודיים של קטינים, ילד אינו דומה למבוגר ביכולתו לצפות סכנות ולהיזהר מפניהן. מה שמבוגר יכול לצפות ולהישמר ממנו אינו בהכרח בר-צפייה או בר-מניעה עבור ילד, ככל שהילד צעיר יותר, כך יכולתו לצפות סכנות ולהתנהג בזהירות פוחתת. לפיכך, בעת הערכת אשם תורם של ילד, יש להתחשב בגילו, ברמת התפתחותו הקוגניטיבית והפיזית ובניסיון החיים המוגבל שלו. המבחן המתאים לאשם תורם של ילד הוא השוואה להתנהגות הצפויה מ"ילד סביר" באותו גיל ובאותן נסיבות.

סעיף 9(א) לחוק הנזיקין - "לא תוגש תובענה נגד אדם על עוולה שעשה אותה בטרם מלאו לו שתים עשרה שנים". סעיף זה אינו רלוונטי למקרים בהם דנים ב"אשם תורם" של ילד. הסעיף מתייחס למצבים בהם מוגשת תביעה כנגד הילד בגין עוולה שביצע. לעומת זאת, כאשר ילד הוא התובע והמבוגר הוא הנתבע והנתבע טוען לאשם תורם מצד הילד.

סעיף 64 (3) לחוק הנזיקין - "הוא ילד שלא מלאו לו שתים עשרה שנה, והוא שניזוק, לאחר שהאדם שגרם לנזק הזמין אותו, או הרשה לו, לשהות בנכס, שבו או בקשר עמו אירע הנזק או להימצא כה קרוב לאותו נכס שבמהלכם הרגיל של הדברים היה עשוי להיפגע באשמו של אותו אדם".

ע"א 2273/02 גן החיות התנ"כי בירושלים נ' חרי

עובדות המקרה

ילדה ביקרה בגן החיות התנ"כי בירושלים וראתה קבוצת ילדים בהשגחת מבוגר מאכילים דובים. הילדה רצתה להצטרף לפעילות, וניגשה לכלוב הדובים ללא השגחה. כתוצאה מכך דוב נשך את ידה של הילדה וגרם לה לצלקת ובעיות בתפקוד היד הילדה באמצעות הוריה הגישה תביעת נזיקין נגד גן החיות.

טענות הצדדים

התובעים טענו כי גן החיות התרשל בשמירה על בטיחות המבקרים ובפרט הילדים. גן החיות מצדו טען לאשם תורם הן של הילדה שנכנסה לאזור מסוכן והן של האם שלא השגיחה עליה כראוי.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט קבע כי בנוגע לאשם תורם של ילד, יש לבחון את התנהגותו לפי רמת הסבירות של ילד בגילו עם יכולות שכליות דומות. בית המשפט הדגיש כי ילדים אחרים היו עשויים לנהוג באופן דומה לילדה בשל הפיתוי שבהאכלת החיות. בית המשפט התחשב בעובדה שהילדה ראתה ילדים אחרים מאכילים את הדובים בהשגחת מבוגר, מה שעשוי היה ליצור

רושם של בטיחות הפעילות. לגבי טענת האשם התורם כלפי האם, בית המשפט בחן את הנסיבות הספציפיות של המקרה ואת מידת ההשגחה הסבירה שניתן לצפות מהורה בגן חיות.

אחריות הורים ואשם תורם של ילדים: הבחנה חשובה בעקבות פס"ד גן החיות התנ"כי

בהמשך לפסק הדין בעניין גן החיות התנ"כי, חשוב להדגיש את ההבחנה בין אחריות ההורה לאשם תורם של הילד. כאמור, אין להפחית מאחריות הילד או לייחס לו אשם תורם בשל התנהגות רשלנית של ההורה. הילדה אינה נושאת באחריות להתנהלות אמה ואין לערב בין השתיים. במקרה שבו קיים חשד להתרשלות ההורה, האפשרות העומדת בפני גן החיות היא לצרף את האם כצד שלישי לתביעה בטענה שהתרשלותה תרמה לנזק. גישה זו מאפשרת לבחון את אחריות כל הצדדים המעורבים מבלי לפגוע בזכויותיו של הילד הניזוק.

חובת הקטנת הנזק בדיני נזיקין

חובת הקטנת הנזק הינו עיקרון חשוב בדיני נזיקין המחייב את הניזוק לנקוט צעדים סבירים להקטנת הנזק שנגרם לו גם כאשר הנזק נגרם על ידי המזיק עיקרון זה חל גם במקרים של הפרת חוזה.

חובת הקטנת הנזק בתאונת דרכים: דילמת התיקון מול שימוש במוניות

נהג שנפגע בתאונת דרכים כאשר רכב אחר לא עצר באור אדום והשבית את רכבו לחלוטין, במקום להכניס את הרכב למוסך לתיקון הניזוק בוחר להשתמש במוניות לנסיעה לעבודה במשך תקופה ארוכה. בסוף התקופה, הוא מגיש תביעה כנגד המזיק, הכוללת את עלות תיקון הרכב וחשבונות עבור כל נסיעות המונית. במקרה כזה, המזיק עשוי לטעון כי למרות אחריותו לתאונה התובע, לא מילא את חובתו להקטין את הנזק בכך שלא תיקן את הרכב באופן מיידי ובוחר בפתרון יקר יותר של נסיעות במונית. בית המשפט עשוי להפחית מסכום הפיצויים את העלויות שניתן היה למנוע אילו פעל התובע להקטנת הנזק באופן סביר. חובת הקטנת הנזק מבטאת את העיקרון שעל הניזוק לפעול באופן סביר ואחראי גם לאחר שנגרם לו נזק ולא להגדיל את הנזק שלו באופן בלתי סביר על חשבון המזיק.

חובת הקטנת הנזק: סירוב לטיפול רפואי

אדם נפצע ומגיע לחדר מיון. הרופאים ממליצים לו על ניתוח מסוים בכדי להחזירו לתפקוד תקין. אך האדם מסרב לעבור את הניתוח ועוזב את בית החולים. במרצת הזמן, מצבו הרפואי של האדם מידרדר כתוצאה מאי קבלת הטיפול המומלץ. כאשר הוא מגיש תביעה כנגד המזיק, הוא דורש פיצוי גבוה יותר בשל החמרת מצבו. המזיק במקרה זה עשוי להודות באחריותו הראשונית לפגיעה, אך יטען כי התובע הפר את חובתו להקטין את הנזק בכך שסירב לעבור את הניתוח המומלץ שהיה עשוי למנוע את החמרה במצבו. בית המשפט יצטרך לשקול את סבירות החלטת התובע לסרב לניתוח ואת מידת ההשפעה של סירוב זה על החמרת הנזק. ייתכן שהפיצויים יופחתו בהתאם לנזק שניתן היה למנוע אילו התובע היה מסכים לטיפול המומלץ. חשוב לציין כי חובת הקטנת הנזק אינה מוחלטת ובית המשפט יתחשב בנסיבות המקרה ובסבירות ההחלטות של הניזוק בהתחשב במצבו הרפואי והנפשי.

מקור חובת הקטנת הנזק בדין הישראלי

- דיני החוזים - סעיף 14 לחוק החוזים (תרופות בשל הפרת חוזה) תשל"א-1970.
(א) אין המפר חייב בפיצויים לפי סעיפים 10, 12 ו-13 בעד נזק שהנפגע יכול היה, באמצעים סבירים, למנוע או להקטין.
(ב) הוציא הנפגע הוצאות סבירות למניעת הנזק או להקטנתו, או שהתחייב בהתחייבויות סבירות לשם כך, חייב המפר לשפות אותו עליהן, בין אם נמנע הנזק או הוקטן ובין אם לאו; היו ההוצאות או ההתחייבויות בלתי סבירות, חייב המפר בשיפוי כדי שיעורן הסביר בנסיבות הענין.

סעיף זה מחייב את הנפגע מהפרת חוזה לנקוט באמצעים סבירים להקטנת הנזק שנגרם לו עקב ההפרה.

- דיני הנזיקין - בניגוד לדיני החוזים חובת הקטנת הנזק אינה מעוגנת באופן מפורש בפקודת הנזיקין העדר אזכור מפורש יצר דילמה בקרב המלומדים לגבי המקור המשפטי של חובה זו בתחום הנזיקין. למרות היעדר עיגון סטטוטורי ישיר קיימת הסכמה רחבה בקרב המשפטנים כי חובת הקטנת הנזק היא עיקרון הכרחי ומהותי גם בדיני הנזיקין. עם זאת, נוצרה מחלוקת לגבי המקור המשפטי הראוי לביסוס חובה זו. המלומדים חיפשו דרכים שונות לעגן את החובה במסגרת המשפטית הקיימת. חלקם הציעו להסתמך על עקרונות כלליים של המשפט המקובל אחרים ביקשו לגזור את החובה מעקרונות הצדק והסבירות המנחים את דיני הנזיקין ואילו אחרים הציעו לראות בה חלק מחובת תום הלב הכללית במשפט.

מקור חובת הקטנת הנזק בדיני הנזיקין: דעות שונות בפסיקה ובספרות

- הדין הנוהג קובע כי המזיק פטור מלפצות על נזק שהניזוק יכול היה למנוע באמצעים סבירים. עם זאת, קיימות גישות שונות באשר למקור המשפטי של חובה זו בדיני הנזיקין.
- פרופ' אנגלרד: אין צורך להיזקק לדוקטרינה נפרדת של חובת הקטנת הנזק בישראל, וכי ניתן לפתור את הסוגיה באמצעות סעיפים 64 או 68 לפקודת הנזיקין.
 - פרופ' מור: עריכת היקש מסעיף 14 לחוק החוזים (תרופות).
 - השופט ברק (באמרת אגב בפסק דין ורטהיימר נ' הררי) - הרחיב גישה זו וקבע כי ניתן להחיל את סעיפי חוק החוזים (תרופות) גם על חיובים שאינם נובעים מחוזה באמצעות היקש.

מה ההבדל בין חובת הקטנת נזק לאשם תורם?

- ההבדל בין אשם תורם לחובת הקטנת נזק הוא מהותי ומתבטא בשני היבטים עיקריים:
- עיתוי האשמה: באשם תורם האשמה של שני הצדדים מתרחשת לפני או בזמן אירוע הנזק. בחובת הקטנת נזק האשמה של הניזוק מתרחשת לאחר האירוע הנזיקי.
 - אופן ההפחתה בפיצויים: באשם תורם מפחיתים חלק יחסי מסכום הפיצויים הכולל, בהתאם למידת האשם של הניזוק. בחובת הקטנת נזק לא מפחיתים באחוזים, אלא מונעים פסיקת פיצויים עבור הנזקים הספציפיים שהניזוק

יכול היה למנוע. בחובת הקטנת נזק האשמה של הניזוק מתבטאת באי-נקיטת צעדים סבירים להקטנת הנזק שכבר נגרם גישה זו מבטאת את העיקרון שהניזוק אחראי לפעול באופן סביר גם לאחר האירוע הנזיקי כדי למזער את הנזקים.

שיעור 12

תרופות בדיני נזיקין

פקודת הנזיקין מציעה ארבעה סוגי תרופות עיקריים, שמטרתם להשיב את המצב לקדמותו כאילו לא נעשתה העוולה:

1. **פיצויים**: התרופה הנפוצה ביותר, בה נזקי התובע מפוצים בסכום כסף שנקבע על ידי בית המשפט.
2. **צווים**: בית המשפט מוציא צו עשה או צו מניעה המחייב את המזיק להימנע מלהזיק לתובע או לסלק מפגע המזיק לו כמפורט בסעיף 74 לפקודה.
3. **השבה בעין**: החזרת נכס מיטלטלין לידי הזכאי להחזיק בו. מתקיים רק בעוולות- גזל ועיכוב נכס שלא כדין לפי סעיפים 51 ו-55 לפקודה.
4. **עזרה עצמית** ("עשיית דין עצמי"): סעד שאדם מושיט לעצמו בהיתר החוק ללא צורך בפנייה לערכאות. הדין מעניק הגנה למקרים כאלה למשל בסעיפים 24(2) ו-3 לפקודה וכן בסעיף 18 לחוק המקרקעין.

תרופת הפיצויים

- המטרה בפסיקת הפיצויים - "להשיב את מצבו של הניזוק לקדמותו אלמלא העוולה, עד כמה שהדבר ניתן". עיקרון זה, מקבל משנה חשיבות במקרי נזקי גוף בהם לא ניתן להשיב את המצב לקדמותו באופן מלא.
- מקור בפקודה- אין. למרות מרכזיותו של עיקרון זה, הוא אינו מעוגן באופן מפורש בפקודת הנזיקין. עם זאת, הוא מהווה את הקו המנחה בחישוב הפיצויים בתביעות נזיקין. השופט אהרון ברק, אשר כתב את החלק העוסק בפיצויים בדיני הנזיקין הציע לראות אסמכתא לרעיון זה במונח האנגלי "compensation" /לטענתו מונח זה מתייחס ל"השבת המצב לקדמותו" ומשקף את מהות התפיסה של פיצוי בנזיקין. גישה זו משקפת את המאמץ לעגן את העיקרון בבסיס המשפטי הקיים, למרות היעדר אזכור מפורש בחקיקה ומדגישה את תפקידה של הפסיקה בפיתוח ועיצוב עקרונות יסוד בדיני הנזיקין.
- בהצעת חוק דיני ממונות, אשר טרם אושרה, מספקת עיגון משפטי מפורש לעקרון השבת המצב לקדמותו בפיצויים נזיקיים-סעיף 455 להצעת החוק קובע באופן ברור כי "מטרת הפיצויים בשל הפרה היא להביא את הנפגע ככל האפשר למצב שהיה נמצא בו אלמלא ההפרה".

חריגים לעקרון השבת המצב לקדמותו בדיני נזיקין

למרות שהעיקרון המנחה בפסיקת פיצויים בדיני נזיקין הוא השבת מצבו של הניזוק לקדמותו ישנם מספר חריגים לכלל זה:

- א. **פיצויים ללא הוכחת נזק**: עפ"י ההסמכה בחוק, בד"כ עד לתקרה מסוימת. **סעיף 13** לחוק עוולות מסחריות, **סעיף 56** לח' זכויות יוצרים (עד 100,000), חוק לשון הרע, וחוק הגנת הפרטיות (עד 50,000). חריג זה מתקיים בנזקים שהם עמומים ולא ניתן להוכיח אותם, וכן להרתיע את הציבור. חריג זה נועד לתת מענה לנזקים עמומים שקשה להוכיחם או לכמתם וכן למקרים בהם יש רצון להרתיע את הציבור מביצוע עוולות מסוימות. פיצויים אלה מאפשרים לבית המשפט לפסוק פיצוי עד לתקרה מסוימת הקבועה בחוק, גם כאשר קשה להוכיח נזק ממשי ובכך מספקים הגנה לזכויות מסוימות ומחזקים את ההרתעה מפני הפרתן.
- ב. **פיצויים לבזז**: פיצויים בסכום הנמוך מהדרוש להשבת המצב לקדמותו. סיבת הפחתת הפיצויים: התנהגותו המבישה של התובע.
- ג. **פיצויים לדוגמה ("פיצויים עונשיים")** - פיצויים הגבוהים מהדרוש להשבת המצב. מטרת הרתעת ("הענשת") המזיק ומזיקים פוטנציאלים אחרים. שיעור הפיצויים משתנה בהתאם למטרה הספציפית: א. עונשי - הפיצויים נקבעים בהתאם לחומרה המוסרית של מעשה המעוול ומשמשים גם כאמצעי להבעת גינוי חברתי. ב. הרתעתי - שיעור הפיצויים נקבע בהתאם לדרוש לצורך הרתעה יעילה, תוך התחשבות בגורמים כמו קשיי תפיסה והוכחה של העוולה.

ע"א 140/00 עזבון אטינגר נ' החברה לשיקום ופיתוח הרובע היהודי ("הלכת אטינגר")

עובדות המקרה

מיכאל אטינגר ז"ל, ילד בן 12 שנים, אשר נפל לבור בלתי מגודר בעיר העתיקה בירושלים ומצא את מותו. עזבונו של המנוח ובני משפחתו הגישו תביעת פיצויים כנגד האחראים לתאונה, ובכללם החברה לשיקום ופיתוח הרובע היהודי בעיר העתיקה בירושלים.

בפסק הדין בעניין אטינגר לא נפסק פיצוי עונשי. בית המשפט העליון דן בהרחבה בסוגיית הפיצויים העונשים. בדיני הנזיקין, נקבע כי הרציונל מאחורי הפיצויים העונשים אינו "ריפוי" או "תיקון" כמו בדיני הנזיקין המסורתיים, אלא עונש והרתעה. הגישה הכללית בבתי המשפט בישראל היא להימנע מפסיקת פיצויים עונשיים באופן שגרתי, פיצויים עונשיים נחשבים לחריגים ונפסקים רק במקרים מיוחדים של התנהגות מגונה ומקוממת במיוחד.

פיצויים עונשיים בחקיקה הישראלית: מקרים מיוחדים

השימוש בפיצויים עונשיים הינו מוגבל ונדיר במערכת המשפט הישראלית, אלו נשמרים למקרים חריגים של התנהגות מגונה ומקוממת במיוחד. אך החקיקה הישראלית מכירה בפיצויים עונשיים במספר מקרים מוגדרים:

1. **חוק הפטנטים**: סעיף 183(ג) מאפשר לבית המשפט לפסוק פיצויים עונשיים בגובה של עד כפל הנזק שנגרם, במקרים של הפרת פטנט לאחר שניתנה אזהרה למפר.

2. חוק למניעת פגיעה במדינת ישראל באמצעות חרם: סעיף 2(ג) אפשר פסיקות פיצויים ללא הוכחת נזק במקרים של קריאה לחרם על ישראל. חוק זה בוטל על ידי בית המשפט העליון בשנת 2015 בפסק דין אבנרי נ' הכנסת.
3. חוק חוזה הביטוח: סעיף 28 מאפשר לבית המשפט להטיל על חברת ביטוח ריבית מיוחדת בשיעור של עד פי 20 מהריבית הרגילה, במקרים בהם לא שולמו תגמולי ביטוח שאינם שנויים במחלוקת בתום לב ובמועד.

פיצויים עונשיים בהצעת חוק דיני ממונות: הרחבת סמכות בית המשפט

הצעת חוק דיני ממונות מבקשת להרחיב את סמכות בתי המשפט בנושא פיצויים עונשיים סעיף 461 להצעה קובע: "בית המשפט רשאי לפסוק לנפגע פיצויים שאינם תלויים בנזק, אם מצא שההפרה נעשתה בזדון". הצעה זו מהווה מפנה ביחס למצב הקיים שבו פיצויים עונשיים נפסקים רק במקרים חריגים ומוגדרים בחוק. אם וכאשר תתקבל ההצעה היא עשויה להרחיב משמעותית את השימוש בפיצויים עונשיים ככלי להתרעה ולענישה במערכת המשפט האזרחית בישראל ולהשפיע על התנהלות צדדים בסכסוכים משפטיים.

פיצויים בגין נזק לרכוש

מטרת הפיצויים בגין נזק לרכוש היא להשיב את המצב לקדמותו ככל הניתן. זאת כוללת פיצוי עבור הנכס שניזוק וכן על אובדן ההנאה ממנו. בתי המשפט משתמשים בשלוש שיטות עיקריות לחישוב הפיצויים:

1. ירידת ערך: חישוב ההפרש בין ערך הרכוש טרם הנזק לבין ערכו לאחר הנזק.
2. הוצאות תיקון: פיצוי על העלות הכרוכה בתיקון הנזק והחזרת הנכס למצבו הקודם.
3. אספקת נכס חלופי: שיטה זו מתאימה במיוחד כאשר הנכס אבד לחלוטין ומחייבת החלפתו בנכס דומה.

הבחירה בין שיטות הפיצוי בגין נזק לרכוש נתונה לשיקול דעתו של בית המשפט. המטרה המרכזית היא להשיב את המצב לקדמותו באופן המדויק ביותר בהתאם לנסיבות המקרה. בית המשפט יבחן את יעילות כל אחת מהחלופות ואת מידת הדיוק שלהן בהשבת המצב לקדמותו. למשל במקרה של רכב שעבר אובדן גמור (טוטאל-לוס) בית המשפט עשוי להעדיף את שיטת אספקת נכס חלופי על פני הוצאות תיקון, זאת מכיוון שעלות התיקון במקרה כזה עולה על ערך הרכב החדש ואינה משקפת את הפתרון היעיל והכלכלי ביותר. בכל מקרה, בית המשפט ישקול גורמים כמו עלויות יחסיות, מצב הנכס לפני ואחרי הנזק והאפשרות המעשית להחזיר את המצב לקדמותו. ההחלטה תתקבל תוך איזון בין האינטרסים של הניזוק והמזיק ובמטרה להגיע לפתרון הוגן ויעיל מבחינה כלכלית.

שבח בעקבות תיקון נזק: דילמת החיוב בפיצויים

בעיית השבח בעקבות תיקון נזק לרכוש מעלה שאלה מורכבת בדיני הנזיקין: האם וכיצד יש להתחשב בשבח שנוצר כתוצאה מתיקון הנזק. מצד אחד, עקרון השבת המצב לקדמותו מחייב פיצוי מלא על הנזק שנגרם. מאידך, תיקון הנזק עשוי להביא לשיפור במצב הנכס מעבר למצבו המקורי למשל החלפת חלק ישן בחדש. השאלה המתעוררת היא האם יש לנכות את ערך השבח מסכום הפיצויים שישולמו לניזוק או שמא יש להתעלם ממנו ולחייב את המזיק במלוא עלות התיקון.

פס"ד מדינת ישראל נ' כהן

עובדות המקרה

עוסקות בבית שנהרס בחלקו, כאשר מישהו החליט על דעת עצמו להרוס חלק ממבנה השייך לאדם אחר. לאחר התיקון, נדרש מקום מגורים חלופי והמזיק טען כי כעת הבית שווה הרבה יותר משום שנבנה עם קירות חדשים צינורות מים חדשים וכו'.

טענות הצדדים

התמקדו בשאלת השבח שנוצר בעקבות התיקון, כאשר המזיק טען כי יש להפחית את ערך השבח מסכום הפיצויים בעוד הניזוק דרש פיצוי מלא עבור הוצאות התיקון.

הכרעת בית המשפט

השופט בך קבע כי נטל השבח בעקבות פיצוי תלוי בנסיבות המקרה. במקרים בהם אין אפשרות לרכוש חלקים ישנים, כפי שקורה לרוב במכוניות ובבתים, לא ניתן להפחית את ערך השבח מסכום הפיצויים ולכן הניזוק זכאי לקבל את מלוא הוצאות התיקון. לעומת זאת, אם קיימת אפשרות לתקן את הנזק באופן סביר, מבלי לגרום לשבח, המזיק פטור מתשלום עבור השבח. אך אם לא ניתן לתקן באופן סביר ללא יצירת שבח המזיק חייב לשאת בעלות המלאה כולל השבח.

עיריית תל אביב נ' לטרוהייז

עובדות המקרה

עיריית תל אביב עשתה טעות כאשר הרסה בית שלא הייתה אמורה להרוס. בעקבות זאת, הוגשה תביעה לפיצויים על ידי בעלי הבית שדרשו סכום גבוה מאוד עבור בניית הבית מחדש.

טענות הצדדים

התמקדו בשאלת גובה הפיצוי הראוי, בעלי הבית טענו כי מגיע להם פיצוי מלא עבור עלות בניית בית חדש. לעומת זאת, העירייה טענה כי יש לפצות רק על שווי הבית הקיים טרם ההריסה.

הכרעת בית המשפט

ההכרעה הייתה שונה מפסיקת הערכאות הקודמות. בית המשפט קבע כי הוכח שהבית היה נטוש ולא שימש למגורים וכי סביר להניח שבעלי הבית תכננו ממילא להרוס אותו בעתיד. בית המשפט הבחין בין מקרה זה לבין פסק דין מדינה נ' כהן שם מדובר היה בבית מגורים פעיל עם משפחה ולכן הוצדק פיצוי מלא עבור בניה מחדש. לאור זאת, בית המשפט העליון העדיף את שיטת החישוב של אספקת נכס חלופי, כלומר הערכת שווי הבית כפי שהיה לפני ההריסה למרות שבפועל לא יסופק נכס חלופי. פסק דין זה מדגיש את חשיבות הנסיבות הספציפיות של כל מקרה בקביעת שיטת הפיצוי המתאימה ומראה כי לא תמיד יש לפצות על עלות מלאה של בנייה מחדש במקרים של הריסה בטעות.

הערכת פיצויים בדיני נזיקין: בין אובייקטיביות לסובייקטיביות

שאלת הגישה להערכת פיצויים בדיני נזיקין מעלה דילמה בין שתי גישות מרכזיות: הגישה האובייקטיבית, מתבססת על אמות מידה כלליות וסטנדרטיות להערכת הנזק, ללא התחשבות בנסיבות הייחודיות של הניזוק גישה זו מקדמת עקביות ויעילות בפסיקת פיצויים. הגישה הסובייקטיבית, לעומת זאת מתמקדת בנסיבות הספציפיות של הניזוק ובהשפעה הייחודית של הנזק עליו גישה זו שואפת להעניק פיצוי מדויק יותר המשקף את הפגיעה האישית. ככלל בדיני הנזיקין, קיימת העדפה לגישה האובייקטיבית, המאפשרת יישום עקבי ויעיל של הדין. עם זאת, בהקשר של תרופות ישנה נטייה לאמץ גישה סובייקטיבית המציבה את הניזוק במרכז ומתחשבת בצרכיו הייחודיים.

פס"ד קפטה נ' לסקובסקי

עובדות המקרה

שלושה עצי פרי שנעקרו על ידי המערערים מחלקת המקרקעין של המשיבים ללא רשות. המערערים הודו כי עקרו את העצים שלא כדין, הדיון התמקד בשאלת שיעור הנזק שנגרם למשיבים.

טענות הצדדים

המערערים טענו כי יש לחשב את הנזק באופן אובייקטיבי, לפי ערך השוק של העצים ואילו המשיבים טענו כי יש להתחשב בערך הסובייקטיבי של העצים עבורם כבעלי המקרקעין.

הכרעת בית המשפט

יש למדוד את הנזק בעוולה של הסגת גבול במקרקעין לפי קנה מידה סובייקטיבי של הניזוק. בית המשפט הדגיש כי הנזק הוא ההפרש בין ערך המקרקעין עבור הניזוק לפני העוולה לבין ערכם עבורו. לאחריה נקבע כי הנזק הממוני במקרה זה אינו תלוי בהפסדי רווחים עתידיים אלא בהפסדי השקעות מהעבר. בית המשפט הוסיף כי ערך העצים כולל לא רק את ערכם הכלכלי, אלא גם את ערכם כמקור נוחות ורווחה גופנית עבור בעליהם, בכך הכיר בית המשפט בחשיבות הערך הסובייקטיבי של העצים עבור המשיבים מעבר לערכם הכלכלי הטהור.

הערכת נזק סובייקטיבית בדיני נזיקין: הלכת קפטה והשפעתה על פיצויי רכוש

הכרעת בית המשפט העליון בפסק דין קפטה נ' לסקובסקי מדגישה את חשיבות השימוש באמות מידה סובייקטיביות בהערכת נזק לרכוש. בית המשפט קבע כי יש למדוד את הנזק בעוולה של הסגת גבול במקרקעין לפי קנה מידה סובייקטיבי של הניזוק. בהקשר זה, בית המשפט הכיר בכך שערכם של עצים שנכרתו עשוי להיות שונה באופן משמעותי עבור בעלים שונים, למשל ערכם של עצי פרי עבור חקלאי במטע יהיה שונה מערכם עבור אדם רגיל בגינתו הפרטית. עבור החקלאי, העצים מהווים מקור פרנסה ויש להם ערך כלכלי ישיר ומשמעותי. לעומת זאת, עבור בעל גינה פרטית העצים עשויים להיות בעלי ערך בעיקר לנוי וצל ולספק נוחות ורווחה גופנית. בית המשפט הדגיש כי הנזק כולל לא רק את ההפסד הכלכלי הישיר, אלא גם את אובדן הנוחות והרווחה הגופנית שהעצים סיפקו לבעליהם גישה זו מאפשרת פיצוי מלא יותר המתחשב בנסיבות הייחודיות של כל מקרה ובערך האישי שהניזוק מייחס לרכושו. פסיקה זו מהווה תקדים חשוב בהכרה בחשיבות

הערך הסובייקטיבי של נכסים ומרחיבה את תפיסת הנזק מעבר לשיקולים כלכליים גרידא היא מדגישה את הצורך להתחשב בהקשר הספציפי ובנסיבות האישיות של הניזק בעת הערכת הפיצויים בתביעות נזיקין.

פיצויים בגין נזקי גוף

פיצויים בגין נזקי גוף בדיני הנזיקין מחושבים באמצעות מערכת מובנית של ראשי נזק קבועים. כל ראש נזק מייצג היבט שונה של הפגיעה ומוערך בנפרד. תהליך זה מאפשר הערכה מקיפה ומדויקת של הנזק הכולל שנגרם לניזוק. הסכומים המוקצים לכל ראש נזק נקבעים בהתאם לראיות ולנסיבות הספציפיות של המקרה. לאחר קביעת הסכומים עבור כל ראש נזק הם מצטברים יחד ליצירת הסכום הכולל של הפיצויים, שיפסקו לטובת הניזוק.

ראשי הנזק בפיצויים בגין נזקי גוף מתחלקים לשתי קבוצות עיקריות:

1. נזקי גוף ממוניים

לפי סעיף 2 לפקודת הנזיקין - "נזק ממון - הפסד או הוצאה ממשיים הניתנים לשומה בכסף ואפשר למסור עליהם פרטים". נזקים אלה כוללים שלושה מרכיבים עיקריים:

- **הוצאות** - מקיפה מגוון רחב של הוצאות הקשורות לפגיעה - הוצאות רפואיות, נסיעה, עזרה וסיעוד, הרחבת דיור, רכישת מכונית, הוצאות קבורה למי שנהרג וכו'.
- **אובדן השתכרות או אובדן כושר השתכרות** - מרכיב זה מתייחס להפסד הכנסה בפועל או לפגיעה ביכולת להשתכר בעתיד כתוצאה מהפגיעה הגופנית. חישוב רכיב זה מתבסס על הערכת יכולת ההשתכרות של הנפגע לפני הפגיעה והשוואתה ליכולתו לאחר הפגיעה.
- **הפסד תמיכה (תלויים): פיצוי על אובדן השתכרות המפרנס שנהרג (לא נפצע)** - סעיף 78 לפקודת הנזיקין מסדיר את זכותם של תלויים לפיצויים במקרה של מות המפרנס עקב עוולה. הסעיף קובע כי כאשר עוולה גרמה למותו של אדם בן זוגו הורו וילדו זכאים לתבוע פיצויים מהאחראי לעוולה. פיצויים אלה מתחלקים לשני סוגים עיקריים: א. פיצויים שהיה מקבל הניזוק אלמלא נהרג: אלו הם הפיצויים שהיו נפסקים לטובת הניזוק עצמו אילו היה נותר בחיים. ב. הפסד תמיכה: פיצוי זה מתייחס לאובדן התמיכה הכלכלית שהיה מעניק המנוח לתלויים בו.

שיעור 13

2. נזקי גוף לא ממוניים

- כל נזק שלא כלול בהגדרת "נזק ממון", מתייחס לפגיעות שאינן ניתנות למדידה כספית ישירה אלא קשורות לחוויה הסובייקטיבית של הניזוק.
- כאב וסבל: הסבל הפיזי והנפשי שחווה הניזוק כתוצאה מהפגיעה, אך גם הכאב והסבל שצפויים להימשך לאורך חייו של הניזוק כתוצאה מהפגיעה. (לרבות "אובדן החיים).

- פגיעה באוטונומיה: פגיעה בזכות הבסיסית של אדם לשלוט בחייו ובגופו. מושג זה מתייחס לעצם התחושה של אובדן שליטה לחוויית העלבון ולתחושה של הפיכת האדם לאובייקט.
 - פגיעה בשם הטוב: פרסום העלול להשפיל אדם, לבזותו, לפגוע במשרתו או לעשותו מטרה לשנאה, בוז או לעג.
 - קיצור תוחלת החיים: ראש הנזק של "השנים האבודות" מתעורר בשני תרחישים מרכזיים בדיני נזיקין: א. במקרה של מוות מיידי, כתוצאה מעוולה. כאשר העיזבון תובע פיצויים עבור ההכנסה שהמנוח היה צפוי להרוויח בשנות חייו שנגדעו. ב. במקרה של קיצור תוחלת חיים, כאשר הניזוק עדיין חי אך חוות דעת רפואיות מצביעות על קיצור משמעותי של תוחלת חייו עקב העוולה. בשני המקרים הפיצוי מתייחס לאובדן הכנסה עתידית שנגרם כתוצאה מקיצור תוחלת החיים ומשקף את ההכרה בערך הכלכלי של חיי אדם מעבר לתקופת חייו בפועל.
 - פגיעה בסיכוי להינשא (אושר)- מתייחס למצב בו אדם שנפגע ונעשה נכה כתוצאה מעוולה וחווה קשיים מוגברים במציאת בן זוג לנישואין. הטענה המרכזית היא כי הנכות שנגרמה לניזוק מפחיתה משמעותית את סיכויי להתחתן, בהשוואה למצבו טרם הפגיעה.
- פגיעה בסיכוי להינשא בדיני נזיקין מוכרת לרוב כנזק לא ממוני, אך במקרים מסוימים עשויה להיחשב כנזק ממוני. הבחנה זו משפיעה על שני היבטים מרכזיים:

- דרישת למסירת פרטים (סעיף 76(ב)) לפקודת הנזיקין- מחייב מסירת פרטים מדויקים לגבי נזקי ממון. לעומת זאת, בתיאור נזקים לא ממוניים, כמו פגיעה בסיכויי נישואין, מתאפשרת גמישות רבה יותר. כאשר הפגיעה נחשבת לנזק ממוני, יידרש פירוט מדויק יותר של הנזק.
- תקרת פיצוי- תקנות הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים קובעות תקרה לפיצוי עבור נזקים לא ממוניים. סכום זה נקבע על ידי שר המשפטים ומתעדכן תקופתית. למרות שתקנות אלו חלות רשמית רק על תביעות לפי חוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים, חלק מהשופטים משתמשים בהן כקנה מידה גם בתביעות לפי פקודת הנזיקין הכללית. סיווג הפגיעה כנזק ממוני עשוי להשפיע על החלת תקרת פיצוי זו.

הבחנה בין נזק מיוחד לנזק כללי

נזק מיוחד - נזק אשר מתגבש עד יום מתן פסק הדין	נזק כללי - נזק עתידי שטרם התגבש
לדוגמא: אובדן השתכרות בעבר, הוצאות רפואיות וכו')	לדוגמא: אובדן השתכרות בעתיד, הוצאות והפסדים עתידיים וכן נזק לא ממוני.

הבחנה בין נזק ממוני ולא ממוני משמעותית מכמה היבטים

- פשרות: מכיוון שרוב התיקים מסתיימים בפשרות, סיווג הנזק משפיע על המשא ומתן ועל הערכת שווי התביעה. נזק ממוני ניתן להערכה מדויקת יותר מה שעשוי להשפיע על עמדות הצדדים בפשרה.

ב. שיטת החישוב: בנזק מיוחד (ממוני) בית המשפט מחויב לבצע חישוב מדויק ללא הערכות כלליות. לעומת זאת, בנזק כללי (לא ממוני), ישנם מקרים בהם חישוב מדויק אינו מעשי או רציני ולכן בית המשפט רשאי לבצע הערכות כלליות.

פיצויים בגין נזקי גוף- יתרונות

- **עיתיים:** סכום קבוע מדי תקופה (חודש/שנה וכו')
- **חד-פעמיים:** כל הסכום במענק אחד

פיצויים עיתיים	פיצוי חד פעמי
דיוק בהערכה: מאפשרים התאמה מדויקת יותר של הפיצויים לצרכים המשתנים של הניזוק לאורך זמן.	סופיות הדיון: מקל על בית המשפט ומסיים את ההליך המשפטי באופן מוחלט.
פיצוי הוגן: מבטיחים שהניזוק יקבל את מלוא הפיצוי המגיע לו, ללא תלות בתחזיות עתידיות.	תמיכה בשיקום: מאפשר לניזוק גישה מיידית למשאבים הדרושים לשיקומו.
הגנה כלכלית: מונעים מצב בו הניזוק עלול לבזבז את כספי הפיצויים ולהישאר ללא אמצעים בעתיד.	ביטחון כלכלי: מעניק לניזוק סכום משמעותי שיכול לספק ביטחון כלכלי לטווח ארוך.

המצב בעולם

המשפטי בעולם מצביע על הבדלים משמעותיים בין השיטות השונות.

- המשפט המקובל, קיימת העדפה לשיטת הפיצוי החד-פעמי, כאשר בית המשפט אינו מוסמך לפסוק פיצויים עיתיים ללא הסכמת הצדדים.
- במשפט הקונטיננטלי (מדינות כמו גרמניה ואיטליה) - קיימת אפשרות לפיצויים עיתיים הניתנים לשינוי בעתיד, הן בחובה והן לפי שיקול דעת של בית המשפט.
- סקנדינביה- הפיצוי מוענק כסכום חד-פעמי אך ישנה אפשרות לשנות את הפיצוי במקרה של שינוי נסיבות, ובכך אין סופיות לדיון.
- ישראל – חוק הפלת"ד (סעיף 6) - סעיף זה מעניק לראשונה סמכות לבתי המשפט לפסוק פיצויים עיתיים צמודי מדד. הפיצויים הללו מתייחסים להפסד השתכרות עתידי או להוצאות עתידיות. החוק מאפשר גמישות בהתאמת הפיצויים למצבים משתנים כגון החמרה במצב הנפגע או מותו כאשר הפיצויים עשויים להשתנות להפסד תמיכה. חשוב לציין כי האפשרות לחזור לבית המשפט לשינוי הפיצויים נתונה לנפגע בלבד. בנוסף, החוק מכיל סעיף המאפשר לעקוף את עקרון סופיות הדיון במקרים חריגים כמו פטירה פתאומית של הנפגע או הידרדרות משמעותית במצבו הבריאותי.

פיצויים עיתיים עפ"י פקודת הנזיקין

פיצויים עיתיים מהווים שיטת פיצוי ייחודית המיועדת להתמודד עם האתגרים הנלווים להערכת נזקים עתידיים בדיני הנזיקין בישראל. פיצויים אלה נועדו לספק לניזוק תמיכה כלכלית מתמשכת, במיוחד במקרים שבהם יש קושי לחזות את הצרכים הכלכליים העתידיים של הניזוק. על פי סעיף 6 לחוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים, בית המשפט מוסמך לפסוק פיצויים בתשלומים עיתיים עבור הפסד כושר השתכרות והוצאות מתמשכות. תשלומים אלה צמודים למדד המחירים לצרכן, דבר המבטיח שהפיצוי יתעדכן בהתאם לעלויות המחיה.

ע"א 517/84, 778/83 עיזבון סעידי נ' פור

עובדות המקרה

אישה נהרגה בתאונת דרכים והותירה אחריה ילדים קטינים. עיזבונה והתלויים בה הגישו תביעה לפיצויים לפי חוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים.

טענות הצדדים

התובעים ביקשו פיצויים עיתיים עבור הילדים הקטינים בגין אובדן שירותי אם, למרות שראש נזק זה לא נכלל בתקנות הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים. הנתבעים התנגדו לכך בטענה שאין סמכות לפסוק פיצויים עיתיים מעבר למה שנקבע בתקנות.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט העליון קבע כי יש לפסוק פיצויים עיתיים לילדים הקטינים בגין אובדן שירותי אם, על אף שראש נזק זה לא נכלל בתקנות הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים. בית המשפט קבע שיש לו סמכות כללית לפסוק פיצויים עיתיים גם מעבר למה שנקבע בתקנות, כאשר הדבר נדרש לשם עשיית צדק. בית המשפט הדגיש את חשיבות הגמישות בפסיקת פיצויים, במיוחד כשמדובר בקטינים, כדי להבטיח את טובתם לאורך זמן.

עיריית חיפה נ' מוסקוביץ

עובדות המקרה

תאונת דרכים שבה נפגעה אישה באופן קשה, מה שהוביל לכך שהיא זקוקה להכנסה קבועה לצרכיה. המקרה עורר שאלות לגבי תוחלת חייה של הנפגעת, שהייתה קשה להערכה.

טענות הצדדים

התובעים, אשר ייצגו את הנפגעת, טוענים כי יש לפסוק פיצויים עיתיים כדי להבטיח את צרכיה העתידיים של הנפגעת, לאור מצבה הרפואי הקשה והצורך שלה בהכנסה קבועה. העירייה והמדינה טוענות מנגד כי הפיצויים צריכים להיות חד-פעמיים בלבד, בהתאם לתקנות הקיימות.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט קיבל את טענות התובעים ופסק פיצויים עיתיים נגד העירייה והמדינה. השופט קבע כי במקרים שבהם קשה

להעריך את תוחלת החיים של הנפגעת, יש להעדיף פיצויים עיתיים שיבטיחו הכנסה קבועה לצרכיה. ההכרעה מדגישה את הצורך בגמישות בפסיקת הפיצויים במקרים שבהם מצבו של הנפגע אינו ברור, וההחלטה נועדה להבטיח את טובתו של הנפגעת לאורך זמן.

ע"א 1819/03 אבישג אברהם נ' ש.ר.ב. (בי"ח מעייני הישועה)

עובדות המקרה

התובעת, אבישג אברהם, נפגעה בעת טיפול רפואי בבית החולים מעייני הישועה. בית המשפט המחוזי פסק לטובתה פיצויים בתשלום עיתי.

טענות הצדדים

בית החולים ערער על ההחלטה לפסוק פיצויים עיתיים, וטען כי הוא גוף פרטי וכי הציע ערבות של מוסד פיננסי להבטחת התשלומים העתידיים. התובעת טענה כי יש צורך בהבטחה משמעותית יותר לתשלום הפיצויים לאורך זמן.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט העליון קבע כי כאשר מדובר בגוף פרטי, עליו להוכיח את חוסנו הכלכלי לאורך זמן כדי להבטיח את התשלומים העיתיים. ערבות של מוסד פיננסי אינה מספקת. בית המשפט הדגיש כי על הגוף הפרטי לשעבד נכס או להקים קרן ייעודית שממנה ישתלמו הפיצויים העיתיים. החלטה זו נועדה להבטיח את זכויות הניזוק ולוודא כי יקבל את הפיצויים המגיעים לו לאורך כל התקופה הנדרשת.

אובדן השתכרות וכושר השתכרות

הנוסחה הכללית

תוחלת חיי העבודה X אחוז הנכות התפקודית X השתכרות לפני התאונה או פוטנציאל השתכרות = אובדן השתכרות העתידית.

פירוט הנוסחה

- תוחלת חיי העבודה - מוגדרת על פי גיל התחלת העבודה וגיל סיומה:
 - גיל התחלת עבודה נקבע ככלל ל-18 שנה, כפי שנפסק בעניין שנער נ' חסן, אם כי ישנם חריגים לכלל זה. בפסק דין נעים נ' ברדה נקבע כי לנערים יהודים בגילאי 18-21, אשר מתגייסים לצה"ל, יש לחשב 70% מהשכר הממוצע במשק, ורק לאחר מכן את מלוא השכר.
 - גיל סיום העבודה נקבע בדרך כלל ל-67 שנה, הן לגברים והן לנשים, אם כי גם כאן קיימים חריגים.
- אחוז הנכות התפקודית - הערכה רפואית מגורם מוסמך, מהווה מדד מרכזי בהערכת הפגיעה בכושר השתכרות של הניזוק. מדד זה משקף את מידת המוגבלות התפקודית של הניזוק כתוצאה מהפגיעה ואת השפעתה על יכולתו להשתכר חשוב להדגיש כי אחוז הנכות התפקודית אינו זהה בהכרח לאחוז הנכות הרפואית, אלא מתייחס באופן

ספציפי להשפעה על כושר העבודה וההשתכרות, הערכת אחוז זה מחייבת התחשבות בסוג העבודה שהניזוק ביצע או היה צפוי לבצע שכן פגיעה מסוימת עשויה להשפיע באופן שונה על יכולת ההשתכרות בתחומי עיסוק שונים.

- **השתכרות לפני התאונה:** בחישוב ההשתכרות לפני התאונה, יש להביא בחשבון לא רק את השכר בפועל אלא גם את פוטנציאל ההעלאה וההתקדמות המקצועית שהיה צפוי לניזוק. זה כולל אפשרויות לקידום, העלאות שכר צפויות, והתפתחות מקצועית עתידית.
- **אובדן השתכרות:** גם כאשר אין ירידה מיידי בהשתכרות לאחר התאונה, בתי המשפט עשויים לפסוק פיצוי בגין הסיכון המוגבר שהניזוק יפלט ממעגל העבודה בעתיד. זאת מתוך הכרה בכך שהפגיעה עלולה להשפיע על יציבות התעסוקתית לטווח ארוך.
- **אובדן כושר השתכרות:** סוגיה מורכבת מתעוררת כאשר לניזוק יש כושר השתכרות תיאורטי, אך הוא אינו מתכוון לממש אותו. במקרים אלה, בתי המשפט נדרשים לאזן בין הזכות לפיצוי על אובדן הפוטנציאל לבין העיקרון של הקטנת נזק. ההכרעה תלויה בנסיבות הספציפיות של כל מקרה, כגון הסיבות לאי-מימוש כושר ההשתכרות והאם הן קשורות לפגיעה.

ע"א 237/80 בר ששת נ' האשאש, פ"ד ל"ו(1) 28

עובדות המקרה

המקרה עוסק בתביעת פיצויים בגין נזקי גוף שנגרמו בתאונת דרכים. אחת הסוגיות המרכזיות שנדונו היא האם יש לפצות על אובדן כושר השתכרות כאשר הניזוק לא עבד לפני התאונה.

טענות הצדדים

התובע טען כי יש לפצותו על אובדן כושר ההשתכרות, גם אם לא עבד בפועל לפני התאונה. הנתבע טען כי אין מקום לפיצוי על אובדן כושר השתכרות במקרה כזה.

הכרעת בית המשפט

בפסק הדין הובעו שתי גישות מרכזיות:

1. **גישת השופט שילה:** הגישה ה"מופשטת", לפי היכולת העקרונית ולא הממשית. יש לראות בכושר ההשתכרות של אדם כ"נכס", שהפגיעה בו מזכה בפיצוי ללא קשר לשאלה אם לניזוק פגיעה בפועל בהשתכרותו.
2. **גישת השופט ברק (דעת רוב):** הגישה ה"ממשית" בפיצויים על אובדן כושר השתכרות גורסת כי אדם שאינו מנצל את כושר ההשתכרות שלו ונחשב "בטלן", אינו זכאי לפיצוי מלא על אובדן כושר זה. עם זאת, גישה זו אינה שוללת לחלוטין את הפיצוי, אלא מציעה לחשב אותו באופן מורכב יותר. בחישוב הפיצויים לאדם כזה, יש להביא בחשבון את הסיכוי שבעתיד הוא עשוי לצאת לעבוד. למשל אם יגמר לו כסף הירושה או אם ישתנו נסיבות חייו גישה זו מנסה לאזן בין הצורך לפצות על אובדן פוטנציאל לבין ההכרה במציאות שבה הניזוק לא ניצל את כושר ההשתכרות שלו בפועל לפני הפגיעה ובכך מנסה להגיע לפיצוי הוגן ומאוזן.

פס"ד חיון נ' ונטורה

עובדות המקרה

אדם שעבד כפקיד בבנק לפני שנפגע בתאונה. כתוצאה מהתאונה נגרמה לו נכות שהשפיעה על כושר ההשתכרות שלו, התובע טען כי הוא בעל הכשרה כקצין ים וכי היו לו תוכניות לחזור לעבוד בתפקיד זה.

טענות הצדדים

התמקדו בשאלת חישוב אובדן כושר ההשתכרות התובע ביקש לחשב את הפיצוי על בסיס שכר של 12,000 ש"ח שהיה מרוויח כקצין ים לעומת זאת הנתבעים טענו כי יש לחשב את הפיצוי על בסיס שכרו כפקיד בנק.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט קיבל חלקית את טענת התובע, אך לא במלואה. במקום לקבוע פיצוי מלא על בסיס השכר כקצין ים, בית המשפט החליט לחשב את הפיצוי תוך התחשבות בסיכוי שהתובע אכן היה חוזר לעבוד בים. בית המשפט ביצע הערכה של הסיכוי הזה וקבע את הפיצוי בהתאם גישה זו משקפת ניסיון לאזן בין הפוטנציאל התעסוקתי של התובע לבין המציאות התעסוקתית שלו בפועל לפני התאונה.

האם לילדים ערבים או חרדים יש לפסוק פחות פיצויים?

ע"א 10064/02 מגדל חברה לביטוח בע"מ נ' רים אבו חנא

עובדות המקרה

בפעוטה בת 5 חודשים מהכפר הערבי ריינה שנפצעה בתאונת דרכים ונקבעו לה כ-44% נכות.

טענות הצדדים

חברת הביטוח מגדל טענה כי אין לחשב את הפסד ההשתכרות לפי השכר הממוצע במשק, אלא לפי השכר הממוצע של נשות הכפר, שרובן אינן יוצאות לעבוד. לטענתם, זהו היישום הנכון של עקרון ההשבה לקדמות לפי הקריטריון הסובייקטיבי, המתייחס לניזוק הספציפי.

הכרעת ביהמ"ש

בית המשפט המחוזי פסק פיצויים גלובליים, תוך התחשבות בשכר הממוצע במשק, השכר הממוצע בכפר ריינה והרקע הסוציו-אקונומי של התובעת. בית המשפט העליון קבע כי אין לסטות מהערכת ההשתכרות לפי השכר הממוצע במשק משיקולי מדיניות. בית המשפט הדגיש כי אל למשפט לקבוע מראש נקודות מוצא שונות לקטינים שונים בישראל. רק בשל השתייכותם לקבוצות אוכלוסייה שונות. נקבע כי כדי לסטות מהשכר הממוצע במשק נדרשות ראיות ממשיות על כישוריו והתעניינותו של הקטין הספציפי המתייחסות אליו בגיל מאוחר יותר.

פסק הדין המלא: ע"א 702/87 מדינת ישראל נ' כהן

עובדות המקרה

נער אמריקאי בשם ג'ון כהן, שנפגע ונותר עם נכות קבועה כתוצאה מרשלנות של מדריך בטיול שאורגן על ידי החברה להגנת הטבע. הנער, שהיה מוכשר מאוד, תכנן ללמוד משפטים ולהיות עורך דין כמו אביו.

טענות הצדדים

בתביעה שהוגשה, טען כהן כי יש לפצותו בהתאם לשכר הממוצע של עורכי דין בארצות הברית, וכן לממן את שהותו במוסד לנכים בארה"ב, למרות העלות הגבוהה בהשוואה למוסדות דומים בישראל. מנגד, החברה להגנת הטבע טענה כי יש להתחשב במעמדה כארגון חינוכי, וכי פסיקת פיצויים גבוהים עלולה לגרום לה לפשוט רגל.

הכרעת ביהמ"ש

בית המשפט קיבל את תביעתו של כהן, ופסק לו פיצויים על בסיס השכר הממוצע של עורכי דין בארצות הברית, שהיה גבוה משמעותית מהשכר הממוצע הכללי שם. כמו כן, נפסק פיצוי עבור שהות במוסד לנכים בארה"ב, תוך התחשבות בשיקולי הנוחות של הנפגע. בית המשפט דחה את טענת החברה להגנת הטבע, וקבע כי ההתחשבות במצבה הכלכלי צריכה להיעשות בשלב ההוצאה לפועל ולא בשלב פסיקת הדין.

השופט ריבלין הדגיש בפסק הדין כי אין לקבוע מראש נקודות מוצא שונות לאוכלוסיות שונות בישראל. הוא קבע כי כדי לשנות את נקודת המוצא בחישוב הפיצויים, יש צורך בראיות ממשיות על כישוריו והתעניינותו של הנער הספציפי, ביחס לגיל מאוחר יותר. פסיקה זו מבטאת את העיקרון כי בעוד שניתן להתחשב ברקע האישי של הניזוק, אין מקום להתחשבות על בסיס מגזרי או עדתי. בית המשפט הדגיש את תפקידו הציבורי ואת הצורך לפסוק באופן שמקדם את ערך השוויון.

תביעת התלויים: הפסד תמיכה

סעיף 78 לפקודת הנזיקין: "גרמה עוולה למותו של אדם, והיה אותו אדם, אילולא מת, זכאי אותה שעה לפיצויים לפי פקודה זו בעד חבלת גוף שגרמה לו העוולה – יהיו בן זוגו, הורו וילדו זכאים לפיצויים מן האדם האחראי לעוולה".

מדובר על מקרים שבהם עוולה גרמה למותו של אדם. חשוב להדגיש כי תביעה זו רלוונטית רק במקרה של מוות, כל עוד הניזוק חי, הפסד התמיכה מתבטא בהפסד השתכרות שלו, ולא כתביעת תלויים נפרדת. תנאי נוסף לתביעת תלויים הוא שהנפטר היה זכאי לפיצויים בגין העוולה, אילולא מת במקרים שבהם נפסקו כבר פיצויים בגין הפסד השתכרות לניזוק ולאחר מכן הוא נפטר, אין אפשרות לחזור ולתבוע הפסד תמיכה.

הזכאים לתביעת תלויים לפי סעיף 78 לפקודת הנזיקין כוללים:

- בן הזוג, כאשר פס"ד לינדקורן הרחיב את ההגדרה לכלול גם ידועים בציבור.
 - הורי הנפטר.
 - ילדי הנפטר, בתנאי שהייתה תלות כלכלית ובשיעור התמיכה שקיבלו מהנפטר.
- הפסיקה הרחיבה את מעגל הזכאים לכלול גם ילדים מאומצים וכן סבים ונכדים שהיו תלויים כלכלית בנפטר.
- חשוב לציין כי תביעת תלויים מתמקדת בהפסד התמיכה הכלכלית, אך אינה שוללת אפשרות להגיש תביעה נפרדת על נזק נפשי, בהתאם להלכת אלסוחה.
- במקרה של מות עקרת בית, התלויים זכאים גם לפיצויים בגין "אובדן שירותי אם" הפיצוי מוערך לפי עלות השירותים החלופיים כגון עוזרת בית, מטפלת ומורה פרטית.

הפסד תמיכה - שיטת הידות

חישוב הפסד תמיכה בתביעות תלויים מתבצע לפי שיטת הידות, כפי שנקבע בפסק דין רותם נ' נוף.

הנחת העבודה: השתכרות המפרנס שנהרג מתחלקת באופן שווה בין כל הנפשות בבית, כולל משק הבית עצמו, כאשר כל חלק מכונה "ידיה".

לדוגמה, אם מפרנס הרוויח 20,000 ₪ לחודש ויש לו אישה ושני ילדים, ערך הידיה יחושב כך: 20,000 ₪ מחולק ל-5 (4 נפשות + משק הבית) = 4,000 ₪ לידיה.

1. הפסד התמיכה: 16,000 ₪ (4 ידות כפול 4,000 ₪) עד שהילד הראשון יגיע לגיל 21. לאחר מכן, ערך הידיה יעלה ל-5,000 ₪ (20,000 ₪ מחולק ל-4).

2. הפסד התמיכה: 15,000 ₪ (3 ידות כפול 5,000 ₪) עד שהילד השני יגיע לגיל 21.

3. הפסדה תמיכה: ערך הידיה יעלה ל-6,666 ₪ (20,000 ₪ מחולק ל-3) והפסד התמיכה יהיה 13,333 ₪ (2 ידות כפול 6,666 ₪) עד שהמפרנס היה מגיע לגיל 67.

סוגיית השנים האבודות

ע"א 295/81 עיזבון המנוח שרון גבריאל נ' גבריאל (1982)

עובדות המקרה

הילדה שרון גבריאל ז"ל, בת שמונה, נהרגה בתאונת דרכים. עיזבונה הגיש תביעה לפי חוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים, הכוללת דרישה לפיצוי בגין אובדן כושר השתכרות בשנים האבודות.

טענות הצדדים

העיזבון טען כי יש לפצות על אובדן כושר ההשתכרות בשנים שבהן הייתה אמורה שרון לעבוד אלמלא נהרגה. מנגד, הנתבעים טענו כי אין להכיר בנזק זה ואין לפסוק פיצוי עבורו.

הכרעת בית המשפט

דעת הרוב בבית המשפט העליון קבעה כי אין להכיר בזכות לפיצוי בגין אובדן כושר השתכרות בשנים האבודות, הן לניזוק חי שתוחלת חייו קוצרה והן לעיזבון של ניזוק שנפטר. הנשיא י' כהן נימק זאת בכך שפסיקת פיצויים כאלה תהווה "מהפכה זוטא" בדיני הנזיקין.

הלכה זו יצרה מצב בעייתי:

1. חברות הביטוח טוענות לקיצור תוחלת חיים כדי להפחית פיצויים, בעוד הנפגעים נאלצים להוכיח את המשך חייהם.
2. היורשים והתלויים מפסידים בכל מקרה - אין פיצוי על הפסד תמיכה כשהנפגע חי, ואובדן ההשתכרות מוגבל לתקופת קיצור תוחלת החיים.
3. נוצר קושי בהבחנה בין ניזוק חי לניזוק שנפטר מבחינת הפיצויים.

הלכת אטינגר (ע"א 140/00 עזבון אטינגר נ' החברה לשיקום ופיתוח הרובע היהודי) - 2004

עובדות המקרה

מיכאל אטינגר ז"ל, ילד בן 12 שנים, אשר נפל לבור בלתי מגודר בעיר העתיקה בירושלים ומצא את מותו. עזבונו של המנוח ובני משפחתו הגישו תביעת פיצויים נגד האחראים לתאונה, ובכללם החברה לשיקום ופיתוח הרובע היהודי בעיר העתיקה בירושלים.

טענות הצדדים

התמקדו בשאלה האם יש לפצות את עזבון המנוח בגין אובדן יכולת ההשתכרות ב"שנים האבודות" - אותן שנים שבהן היה המנוח צפוי לעבוד ולהשתכר אלמלא נפטר בטרם עת. המערערים טענו כי יש לחייב את המשיבים בתשלום פיצויים עבור השנים האבודות, בעוד המשיבים טענו כי אין הצדקה לסטות מההלכה הקודמת שלא הכירה בפיצוי כזה.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט קבע כי יש להכיר בזכאותו של עזבון המנוח לפיצוי בגין אובדן יכולת ההשתכרות בשנים האבודות. נקבע כי שלילת יכולתו של אדם להפיק הכנסות ולהשתמש בהן לצרכיו ולצרכי משפחתו מהווה נזק שיש לפצות עליו. פסק הדין שינה את המצב המשפטי הקודם, שבו לא ניתן פיצוי עבור השנים האבודות ההכרה בראש נזק זה נועדה למנוע מצב אבסורדי שבו "זול יותר להרוג מאשר לפצוע". בית המשפט קבע כי הפיצוי יינתן לעיזבון המנוח, תוך התחשבות בגורמים כמו גיל המנוח, כישוריו, והשכר הצפוי לו בעתיד.

ע"א 10990/05 פינץ נ' הראל חברה לביטוח בע"מ

עובדות המקרה

חגי פינץ, נער בן 17.5, נהרג בתאונת דרכים. עיזבונו הגיש תביעה לפיצויים, כולל דרישה לפיצוי בגין אובדן כושר השתכרות בשנים האבודות.

טענות הצדדים

העיזבון טען כי יש לפצות על אובדן כושר ההשתכרות בשנים שבהן היה אמור חגי לעבוד אלמלא נהרג. חברת הביטוח טענה כי יש להפחית מהפיצוי את ההוצאות שהיו נחסכות אילו הניזוק היה נשאר בחיים.

הכרעת בית המשפט

בית המשפט העליון קבע כי יש להבחין בין ניזוק רווק לבין ניזוק בעל תלויים:

1. לגבי ניזוק רווק (חסר תלויים): יש לחשב את אובדן ההשתכרות בשנים האבודות כ-30% מההשתכרות הצפויה. זאת מתוך הנחה שלניזוק חסר תלויים יש הוצאות מוגברות לצרכיו שלו בגובה 70% מהכנסתו, אותן יש לנכות מסכום הפיצוי.

2. לגבי ניזוק בעל תלויים: יש לחשב את הפיצוי לפי שיטת הידות, המתחשבת במספר התלויים ובחלוקת ההכנסה ביניהם.

בית המשפט הדגיש את היתרון של שיטת חישוב ברורה, קבועה ואחידה, המשקפת שאיפה להאחדת הפיצוי בתנאים של אי-ודאות. כמו כן, נקבע כי אין להתחשב בנתונים ספציפיים לגבי חיסכון או בזבוז של הניזוק בפועל, אלא יש להסתמך על הנחות כלליות אלו.

הצעת הקודקס

הצעת הקודקס האזרחי בישראל מציעה שינוי משמעותי בנושא הפיצויים על השנים האבודות. לפי ההצעה, זכות התביעה בגין אובדן כושר השתכרות בשנים האבודות תוגבל לניזוקים חיים בלבד. כלומר, רק אדם שנפגע וקוצרה תוחלת חייו אך עודנו בחיים יוכל לתבוע פיצויים על אובדן ההשתכרות. בשנים שנגזלו ממנו לעומת זאת, ההצעה שוללת את האפשרות של עיזבון הנפטר לתבוע פיצויים על השנים האבודות. שינוי זה מהווה סטייה מההלכה הקיימת כיום ומעורר שאלות לגבי ההבחנה בין ניזוקים חיים לבין אלו שנפטרו ולגבי ההשלכות על זכויות התלויים והיורשים.